Nykøbing Mors

i tekst og billeder

1800 - 1940

Holch Andersen

Morsø Lokalhistoriske Forlag

Nykøbing Mors

i tekst og billeder

1800 -1940

Nykøbing Mors

i tekst og billeder

1800 -1940

Holch Andersen

Morsø Lokalhistoriske Forlag • 1990

Bogen »Nykøbing Mors i tekst og billeder - 1800 - 1940« er ikke en fyldestgørende historisk skildring af byen og dens borgeres liv og virke i dette tidsrum. Der kan skrives bøger om de fleste af de emner, bogen omtaler. Ideen med bogen er at give de, der interesserer sig for Nykøbing, en mulighed for at få besvaret spørgsmål om en del af byens historie og borgernes virke.

Det mest almindelige i en historisk bog er at beskrive, f.eks et industriforetagende eller en skole, fra begyndelsen til skildringen slutter. Her er valgt at inddele byens historie i tidsperioder, for at give læseren en fornemmelse af den tid, hvor begivenheden fandt sted.

Hver tidsperiode er opdelt i afsnit, hvor der i billeder og tekst omtales et emne. For at få så mange emner som muligt med, er teksten holdt i en enkel og kort fortælleform.

Bogen er opbygget på grundlag af Morsø Lokalhistoriske Arkivs store samling af billeder, arkivalier og avisregistrant.

De af læserne, der er interesseret i flere oplysninger, vil få et stort udbytte af at besøge arkivet og her fordybe sig i et emne.

»Nykøbing Mors i tekst og billeder - 1800 - 1940« er også velegnet som grundlag for en studiekreds eller en skoleklasses forståelse og nærmere uddybning af Nykøbing bys historie.

Holch Andersen

Alle rettigheder forbeholdes.
Enhver form for fotokopiering eller anden mangfoldiggørelse af denne bog - helt eller delvist - i et eller flere eksemplarer, til pædagogisk, merkantilt eller andet formål, forbydes i henhold til gældende danske ophavsretslove. Værket kan frit citeres i forbindelse med en anmeldelse eller omtale, jfr. presselovens bestemmelse herom.

Udsnit af kort hvortil Kort- og Matrikelstyrelsen har ophavsret, er gengivet ifølge styrelsens aftale med Morslands historiske Museum.

Forsidebilledet: Rådhustorvet ca. 1914.

Indholdsfortegnelse

1800 - 1850 9
Indbyggertal 10
Oversvømmelse 11
Plantagen 11
Havnen 12
Ting- og Arresthus 13

1850 - 1880 17
Industri 19
N. A. Christensens Jernstøberi 19
Th. Damborgs Tobaksfabrik. 21
Jørgen Sørensens Klædefabrik 22
Telegrafen 23
Rådhuset 23
Skolen 24
Sygehuset 25
Fattiggården 26
Kirkegården 29
Gadelygterne 30
Plantagen 31
Østersfiskeri 34
Færgefarten 35
Havnen / Skibsværftet 37
Toldkammeret 38
Aviserne 38
Morsø Avis 40
Morsø Folkeblad 40
Banker og Sparekasser 41
Nykøbing og Omegns Sparekasse 41
Nykøbing og Omegns Sparekasseforening 43
Morsø Bank 43

1880 - 1900 47
Industri 49
N. A. Christensens Jernstøberi 49
Th. Damborgs Tobaksfabrik 50
Jørgen Sørensens Klædefabrik 52
Vand- og Gasværket 53
Sct. Clemens kirke 56
Skolerne 58
Realskolen 58
Borgerskolen 59
Teknisk Skole 61
Handelsskolen 62
Færgefarten 63
Plantagen / Badehusene / Strandpavillonen 65
Havnen / Fælles Tømmerlageret / Østersfiskeri 67
Handel og håndværk 68

1900 - 1940 85
Byens grænser sprænges 88
Ting- og Arresthuset 93

Den kommunale Administrationsbygning 95
Elværket 98
Sygehuset 99
Plantagen 102
Stiftelser 107
Industri 111
N. A. Christensen og Co 111
Tobaksfabrikkerne 112
Morsø Tekstilfabrik 114
Morsø Andelsslagteri 114
Skibsværftet 116
Østerskompagniet 117
Havnen 119
Aviserne 123
Morsø Folkeblad og Morsø Dagblad 123
Morsø Avis 125
Morsø Socialdemokrat 125
Morsø Venstreblad 126
Banker og Sparekasser 126
Nykøbing og Omegns Sparekasse 127
Sparekasseforeningen 130
Morsø Bank 131
Morslands Folkebank 131
Handel 132
Skoler 135
Folkeskolen 135
Gymnasiet 144
Andreassens Skole 145
Morslands historiske Museum 145
Nykøbing Folkebibliotek 149
»Den almindelige borger« 150
Navneregister 157

»Nykøbing Mors i tekst og billeder - 1800-1940«
af Holch Andersen er udgivet af
Morsø Lokalhistoriske Forlag.
Morsø Bogtrykkeri/Jakob Nyborg.
Nykøbing Mors, 1990.
ISBN 87-87566-31-1

1800-1850

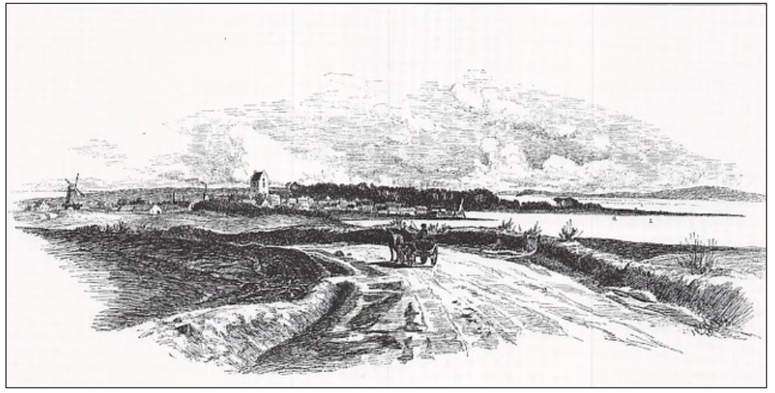

Udsigt over Nykøbing fra bakken syd for byen (Fruevej) tegnet i 1884 af Mil ton Jensen.

Skal man skrive lokalhistorie om Mors fra ca. 1800, er provst Schades bog »Beskrivelse over Øen Mors« fra 1811 en af de bedste kilder.

Om Nykøbings befolkning skriver han, at der ved folketællingen 1. februar 1801 var 651 indbyggere fordelt på 149 familier. Byen bestod af 116 huse, en etage høje. Heraf havde de fire kviste med værelser i tagetagen. De fleste var afbindingsværk. 22 havde tegltag, resten var stråtækte. Af offentlige bygninger var der en kirke, et skolehus og et tinghus.

Ved folketællingen 1. februar 1805 var indbyggertallet 693. Schade skriver, at tallet i 1801 ville have været lige så højt, hvis ikke børnekopper og kighoste i vinteren 1800-01 havde medført mange børns død. Folketællingen 1805 fortæller, hvor mange der boede i byens gader. Vestergade 104 - Algade 166 - Nørregade 85 - Østergade 127 - Baggyden (Toftegade) 21 - Holmen 65 - Holgersgade 29 - Færkenstræde 26 - Ringsgyden (Ringsgade) 15 - ved Fjorden (Toldbodgade og Fjordgade) 48. Uden for bygrænsen - Dueholm 22 - Rolstrup 14 - Refshammer 7.

At komme ind i den lille by kunne være besværligt. Ved Nørrebom og Vesterbom blev færdselen kontrolleret af konsumtionsbetjentene. Deres opgave var at opkræve afgift af næsten alt, hvad der blev indført til byen. Bønderne fra Nordmors kom til byen ad vejen fra Alsted langs stranden over Bjørndrup til Nørregade, hvor Nørrebom var, der hvor i dag Markedsgade begynder. Beboerne fra Sydmors eller rejsende fra Sallingsund færgested blev standset ved Vesterbom, hvor i dag Shell-stationens indkørsel i Vestergade er.

1807 blev den nye vej fra Nygade over kæret (Nørrebro) til Vilsund åbnet, og Nybom blev opsat, der hvor i dag Grønnegade begynder.

Betjentenes opgave var at opkræve konsumtionsskatten. Det var en afgift, indført 1671, som skulle betales for næsten alle de varer, der blev bragt til købstæderne og konsumeret (brugt) her. Alle fødevarer var beskattede. Også halm - brænde - tørv - klædevarer - huder - skind m.m. var pålagt afgiften. Denne afgift var meget forhadt, og den borger eller bonde, som det lykkedes at få varer ind, uden at betjenten opdagede det, var meget lykkelig. Lige så lykkelig var betjenten, når han ved at stikke en jernstang ind i vognlæsset afslørede smugleriet. Hele læsset blev så konfiskeret til fordel for konsumtionsforvalteren, og betjenten havde tjent en ekstra skilling. Om natten var bommene lukket, og ingen kunne komme ind i byen før om morgenen, eller ved at vække betjenten, der boede i bomhuset, og betale ham for at lukke bommen op. Konsumtionsskatten blev ophævet 1851, og de forhadte bomme forsvandt.

Nykøbings udvikling er gennem tiderne blevet forsinket ved ildebrande og oversvømmelser, der har anrettet så store skader, at det har taget generationer at overvinde dem. 1560 nedbrændte alle byens huse på nær 14. 1603 og 1628 var der brande, hvor ca. halvdelen af husene nedbrændte eller blev meget stærkt beskadiget. 1690 brændte de fleste huse på Holmen. 1715 var byen atter offer for en stor brand. På ca. 3 timer brændte 18 af byens bedste gårde, og kirken blev meget stærkt ødelagt. 88 af byens ca. 500 indbyggere blev husvilde.

De fleste af brandene er opstået ved beboernes letsindige omgang med ild i lygterne og ved ildstederne. Brandslukningsmateriel fandtes ikke. Det blev først påbudt ved lov i 1761. Provst Schade skriver i sin bog, at Nykøbing i 1801 havde en kobbersprøjte og en håndsprøjte, 3 brandhager, 1 brandstige, 3 økser og 1 lygte.

På grund af Nykøbings placering ved Klosterbugten har sydveststorme mange gange forvoldt store ødelæggelser i den lavestliggende del af byen. De første dage af januar 1839 rasede en voldsom vestenstorm, som pressede meget vand ind i Limfjorden. Natten mellem den 7. og 8. januar gik vinden om i sydvest. I løbet af få timer var næsten alle byens gader oversvømmet. I Fjordgade stod vandet så højt, at kun tagene af husene var synlige. I Vestergade stod vandet 1 meter højt. For at bringe hjælp til de mange mennesker, der i deres hjem var blevet overrasket af vandet, sendte by- og herredsfogeden bud til Tødsø, Erslev og Lødderup. Der skulle ringes med kirkeklokkerne for at samle bønderne og give dem ordre til med heste og vogne at køre til Nykøbing. De skulle hjælpe med at transportere de nødstedte borgere til kirken og rådhuset, hvor de blev indkvarteret.

Der gik to dage, inden vandet trak sig så meget tilbage, at de husvilde kunne vende tilbage for at se, hvor meget vandet havde ødelagt af indbo og bygninger. I havnekvarteret var 20 huse så medtaget, at de kort tid efter stormen måtte rives ned.

På Holmen var det kun fire år gamle fattighus meget beskadiget. De fattige flyttede ind og måtte gennem mange år døje med fugten i gulve og vægge. En stor del af Plantagen var også blevet oversvømmet, og vinteren igennem stod vandet højt mellem træerne, hvoraf mange gik ud. Der gik mange år før trævæksten blev genskabt.

Plantagen var blevet grundlagt 1818 af provst Schade. På dette areal

er i dag M. C. Holmsgade og en del af Emilievej, M. C. Holms stiftelse og det nederste af plænen foran ting- og arresthuset. Plantagen havde navnet Christianslund, eller som Nykøbinggenserne sagde: »Den bette skov«.

Så langt tilbage, som der er historiske beskrivelser, er en stor del af Nykøbings ind- og udførsel blevet fragtet med skibe, der har ankret op i bugten mellem Ørodde og Refshammer. I små både blev varerne omlastet og sejlet ind i Helligånd-åens udløb. I midten af 1600-tallet blev der ved åen bygget bolværk og skibsbro. Købmændene Christen & Niels Quistgaard og Thomas Jepsen, søgte 1788-kancelliet om tilladelse til at anlægge en havn ved Nykøbing. Tilladelsen blev givet 29. marts 1788. Kort tid efter blev der anlagt et bassin 90 alen (56 m) langt og 62 alen (39 m) bredt plads til 24 små skibe. På sydsiden af å-udløbet bier der på en opfyldt plads anlagt en lade- og losseplads. De tre købmænds interesse i en havn var, at en stor del af deres virksomhed var baseret på kornhandel. I den nye havn, der kunne anløbes af større skibe, kunne kornet lastes direkte fra kajen.

1820 købte købmand Faartoft havnen af Thomas Jepsen og enkemadam Quistgaard. Fem år efter indtraf en naturkatastrofe, der fik stor betydning for Nykøbing havn. En stormflod ved Vesterhavet gennembrød Aggertangen, og der dannedes en rende, der gennem årene blev stadig

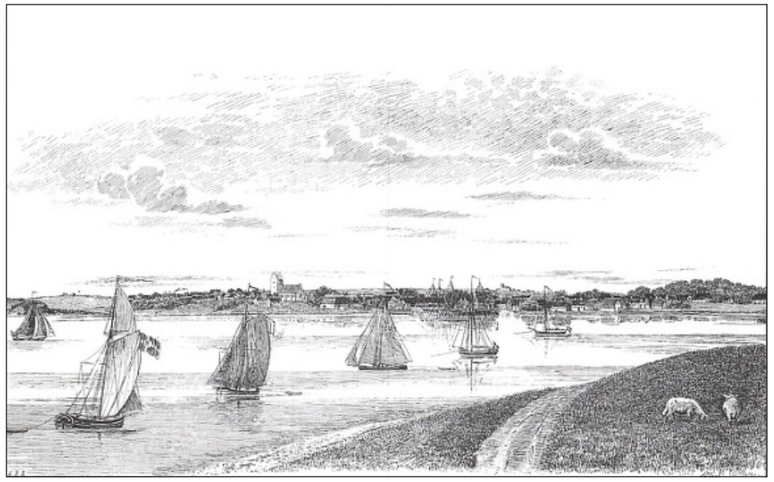

Nykøbing, set fra ørodde 1830.
Efter billede af Rasmus Henrik Kruse, der gengav landskaber og huse så detailleret rigtigt, som det var muligt. I baggrunden til venstre ses det gamle tingsted, Harrehøj. Derefter Dueholms hovedbygning med de tre skorstene på taget. Den gamle Set. Clemens kirke knejser på sin bakke. Den næste større bygning er gæstgivergården »Morsø«, som var det eneste hus i Kirkegyden (Havnegade). Byens havn, midt i billedet viser den ret tætte bebyggelse i havnekvarteret. Til højre ses plantagen bag husene i Østergade. I bygten mellem ørodde og byen er skibene anbragt for at give beskueren indtryk af en driftig by. Skibene er gengivet i lille målestok, for ikke at dække for byen.

dybere. 1835 gik tre skibe fra Nykøbing som de første gennem det nye sejlløb. Renden sandede dog efterhånden til igen. Skibstrafikken fra og til Nykøbing vendte tilbage til den gamle sejlrute over de sandede grunde ved Løgstør. Her var vandstanden ofte så lav, at skibene før grundene måtte losse deres last over i små både, og efter at skibene var blevet slæbt over sandgrundene, igen indtage lasten fra de små både. Det var en dyr og tidskrævende proces, der vanskeliggjorde sejladsen på de vestlige Limfjords havne.

Der var i årene fra sidst i 1830'erne ikke tilstrækkelig trafik på havnen til, at det kunne betale sig at vedligeholde den. Bolværket smuldrede, sejlrenden blev ikke opmudret, og til sidst var det kun skibe med højst 5 fod (1,57 m) dybtgående, der kunne sejle ind i havnen. Nykøbing kommunalbestyrelse ønskede at overtage havnen, men havde ingen penge dertil.

Ved kong Christian d. 8's besøg i Nykøbing i 1842, lykkedes det at opnå tilsagn om et lån på 8000 Rd. til købet. 11. august 1843 købte byen havnen med grund og inventar for 6000 Rd. af købmand Faartoft. De sidste 2000 Rd. blev brugt til istandgørelse og forhøjelse af bolværket

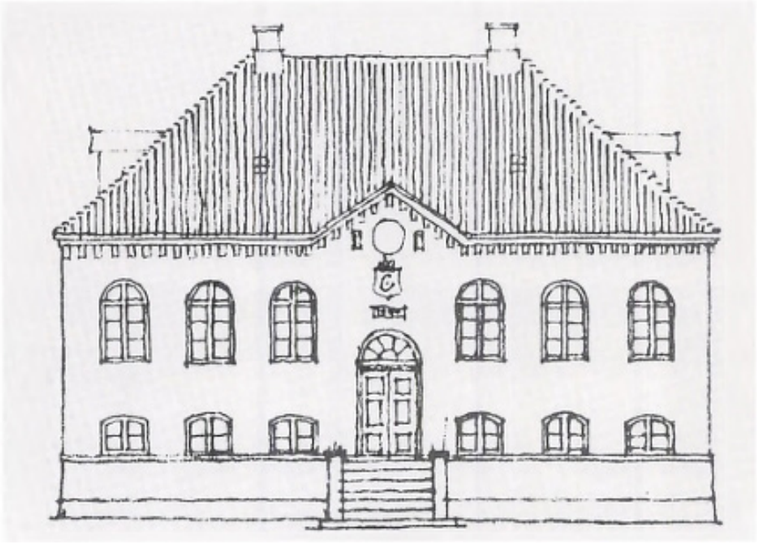

Rådhuset.
Tegnet af arkitekt Nebelong. Bygget 1846-47. Huset havde afvalmet tegltag med to skorstene og to tagkviste. I kælderen til højre for trappen lå arresten.
Til venstre arrestforvarerens bolig. Retsvæsenet og kommunalbestyrelsen havde lokalerne i stuen og tagetagen.

samt opmudring af sejlrenden til 10 fods (3½ m) dybde.

1757 blev byens ting- og arresthus bygget i Algade (nu Algade 15). Det var en et-etages bygning på 9 fag. Bindingsværk i den østlige ende, grundmur i den vestlige. Om den vestlige del skrev Schade i 1801: »I den grundmurede Del findes to små hvælvede Arrestkældre, som kun er henved 4 Alen (2½ m) lange, knap 3 Alen (1,80 m) brede og så lave, at næppe nok i Midten et velvoksent Menneske kan stå oprejst. På disse Kældres Hvælvinger hviler et tredie Fange- gemme, som er lovforsvarligt«. Tinghuset var 3 fag langt. Arrestforvareren havde til beboelse et par små værelser. I østre ende af bygningen var der et lille rum, der blev kaldt den civile arrest. Over indgangsdøren stod Frederik d. 5.'s navnetræk og årstallet 1757, samt indskriften: »Dette Hus hader Sietheden, elsker Freden, straffer Forbrydelser, vaager over loven, hædrer de retskafne«.

Denne bygning var i næsten hundrede år hjemsted for øvrighedens udøvelse af retfærdigheden. Selv om samfundsudviklingen dengang kun gik frem med små skridt, bevirkede den dog, at huset blev for lille og uhensigtsmæssigt indrettet.

Men at skaffe penge til at bygge et nyt, var meget vanskeligt. Tilladelsen og pengene blev givet i 1842 til at opføre et hus, hvor der var plads til retsvæsenet og det kommunale råd. Man valgte at bygge det nye rådhus på pladsen ved Helligånds-åen, hvor byens tidligere 3 rådhuse havde ligget. Tegningerne til den nye bygning blev udført af arkitekt N. S. Nebelong. Grundstenen blev nedlagt den 23. juli 1846 af by- og herredsfoged Rummelhof. Indvielsen fandt sted 15. oktober 1849. Midt på facaden var der en høj trappe. I kælderen til højre for trappen lå arresten. Til venstre arrestforvarerens bolig. 1 hver ende af det afvalmede tag var der kviste. Pladsen foran det nye rådhus var for lille til et torv. Kommunalbestyrelsen købte derfor jord af farver Struntze og købmand Wøller for 200 Rd. Der blev herved plads til at anlægge det nuværende Rådhustorv. De to sælgere skænkede de 200 Rd. til byens forskønnelse.

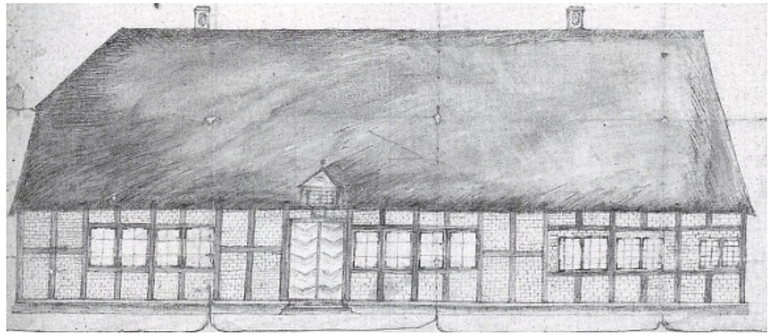

Tegning af provst Schades ejendom i Algade, (hvor i dag nr. 16 og 18 tigger). Huset var 30 alen (19 m) langt og 8 alen (5 in) bredt.
De fleste af byens huse var som dette bygget først i 1800-tallet med bindingsværk og stråtag.

Grundplanen viser indretningen af provst Schades ejendom.

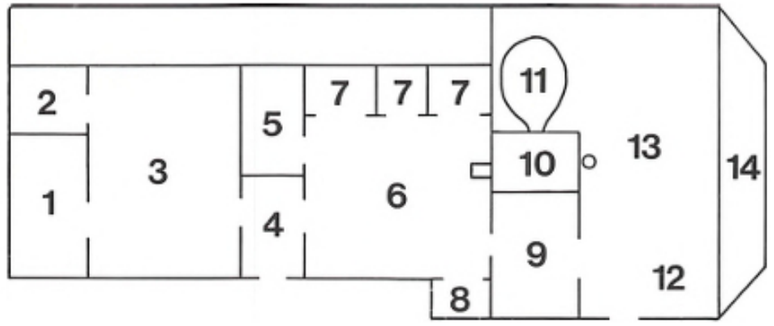

1. Gæstekammer.
2. Madkammer
3. Vestre stue.
4. Gang
5. Vestre kammer.
6. Dagligstue.
7. Alkove.
8. Vindfang.
9. Køkken.
10. Åbent ildsted.
11. Bageovn.
12. Til tørv.
13. Bryggers.
14. Hus til høns.

Ifølge ældre kilder fortælles det, at Nørregade 24 er Bomhuset. Det er dog tvivlsomt, om komsumtionsbetjenten har boet i dette hus. Navnet kommer måske af, at Nørrebom lå på dette sted.

På billedet fra ca. 1900 ses kørevejen over Dueholm å og til højre gangbroen. Her var indtil 1851 Vesterbom.
Midt i billedet ses købmand Søren Kroghs ejendom. Til højre købmand og konsul A. H. Schades bygninger.
Disse huse var de første bønderne mødte, efter at de havde passeret kontrollen og betalt for de varer, de havde med til byen.
Bygningerne til venstre i billedet er opført i sidste halvdel af 1800-tallet.

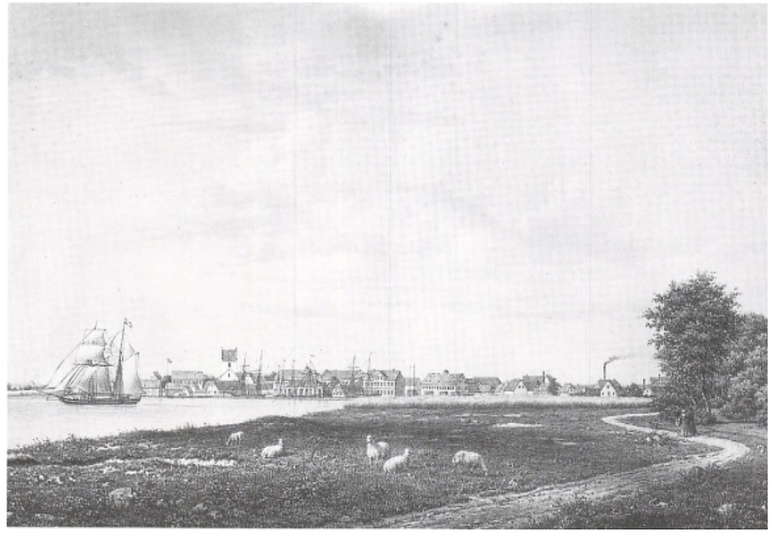

Litografi af P. Skårup, ca. I860.
Nykøbing set fra stien til Ørodde.

Når man i historiens lys skal se bagud på en bys udvikling, er det naturligt at inddele den i perioder, for lettere at kunne overskue hvornår og hvorledes byens erhvervs- og handelsliv har udviklet sig. En inddeling i perioder viser også den udvikling, det offentlige har skabt til gavn for borgerne.

Indtil loven fra 1837 om oprettelse af borgerrepræsentationen var det by- og herredsfogeden, der bestemte alt om en bys udvikling. Nykøbing borgerrepræsentation bestod af 7 medlemmer, der var valgt af byens velhavende borgere. De første mange år sagde medlemmerne ja til alt, hvad formanden for rådet, Johan Christoffer Rummelhoff, der var by- og herredsfoged fra 1821-1853, bestemte.

I januar 1852 blev urmager Peder Østergård valgt til repræsentantskabet. Han formåede at bringe den ny tids tanker om borgernes indflydelse ind i rådet, så selv Rummelhoff måtte tage hensyn dertil.

Efter at Rummelhoff i 1853 havde forladt Nykøbing, kom der en embedsmand, der var indstillet på at lede en by sammen med borgernes repræsentanter. Det var Gerhard Jacob Koefoed, der var by- og herredsfoged indtil 1860. Sammen med de valgte borgere og en kreds af Nykøbingborgere, der var medlemmer af »17. Februar Foreningen«, var Koefoed med til at skabe det grundlag, hvorpå udviklingen til 1880 hvilede. Denne udvikling fik byens indbyggertal til at stige fra 1398 i 1850 til 2723 i 1880. I Nykøbing landsogn steg tallet fra 153 til 336.

I 1850 bestod Nykøbings industri af et brændevinsbrænderi i Nørregade og en cikoriefabrik i Kirkegade, hvor der var beskæftiget 2-3 »Fruentimmer«. De bearbejde cikorieplantens pælerod som ristedes til kaffetilsætning.

Een af årsagerne til at fabrikken blev nedlagt i 1864 var, at råvaren kom fra Sønderjylland, og med tabet af denne landsdel efter krigen i 1864 blev det umuligt at skaffe tilstrækkeligt råmateriale.

Industri

N. A. Christensens Jernstøberi.

Beskæftigelsesmæssigt havde cikoriefabrikken ikke stor betydning. Det fik derimod N. A. Christensens Jernstøberi, der blev startet 28. april 1853 af Niels Andreas Christensen og Wilhelm Bonne. Christensen havde i tre år været bogholder på Ballings Jernstøberi i Thisted. Her traf han Bonne, der var tekniker. Sammen lejede de et hus på 500 kv. alen (197 m^2) af farver Wøller. Der blev ansat 3 formere, 2 smede og

en arbejdsmand. Til at drive blæsebcelgen var der en hestegang, og til at trække den blev der det første år lejet en hest. Støbningen foregik to gange om ugen, og der blev brugt i alt 3000 pund (1500 kg) råjern. Fra starten satsede N. A. Christensen på stordrift. Få måneder efter starten indrykkede han en annonce i Viborg Stiftstidende, der fortalte om fabrikkens produkter, vindovne, komfurer med og uden vandkedel, grubegryder og andre gryder og pander, støbte ambolte, vognbøsninger og tagvinduer.

N. A. Christensen, der blev født 21. august 1830 i en landsby ved Ringkøbing, var 22 år, da han begyndte sin virksomhed og derfor ikke myndig. Bonne var med som leder indtil N. A. Christensen den 9. marts 1854 fik fuldmyndighedsbevilling. Bonne vendte tilbage til Thisted og overtog ledelsen af Ballings jernstøberi. N. A. Christensen, der var begyndt uden penge, havde bedømt mulighederne ved masseproduktionen rigtig, og da varerne var af høj kvalitet, gik salget godt. 2 år efter starten var al gæld afviklet og fabrikshuset købt. 28. august 1856 giftede han sig med Theresia Wøller, datter af farver Wøller, der ejede den store gård på hjørnet af Rådhustorvet og Nygade og de store jordarealer bag gården. 1862 blev hestegangen afløst af en dampmaskine på 6 hestekraft. Produktionen voksede, og der blev opført nye bygninger. Jordarealet blev købt af svigerfaderen, farver Wøller, der bl.a. indrettede et emaljeværksted. I starten kneb det med at finde frem til kemikaliernes rette sammensætning til emaljen. Det lykkedes ved hjælp af den lokale apoteker at finde frem til den rigtige emaljeblanding. Af svogeren, købm. A. B. Wøllers fallitbo 1879, købte N. A. Christensen de store jordarealer bag købmandsgården på hjørnet af Rådhustorvet og Nygade.

Den forøgede velstand i landbruget, der begyndte i 1840'erne, medførte at nye landbrugsmaskiner blev taget i brug. Tromler, tærske- og hakkelsesmaskiner kom for alvor i brug, først på de større gårde, senere på de mindre. De gamle bindingsværksbygninger blev revet ned og murstenshuse opført. Bilæggerovnen, der kun gav varme til et meget begrænset område, blev afløst af kakkelovne. De åbne ildsteder, der før var almindelige, blev i de nye huse afløst af komfurer. I stald og lade blev der indsat jernvinduer.

N. A. Christensen, der var en slider og meget dygtig administrator, forstod at udnytte udviklingen og producerede de ting, der var behov for. I årene fremover udviklede fabrikken sig til et af landets største jernstøberier.

Th. Damborgs Tobaksfabrik.

Selv om vi ikke kan sammenligne den tids velstand med vor opfattelse af velstand, medførte fremgangen i 1840'erne og først i 1850'erne, at mange mennesker fik et større forbrug, også af tobak. Overalt i landet blev der i disse år oprettet små virksomheder, der fremstillede cigarer, røgtobak og skråtobak. I Nykøbing startede Theodor Nicolaj Damborg en lille virksomhed, hvor der blev fremstillet skråtobak. Den havde til huse i lejede lokaler hos købmand H. Meulengracht, som ejede gården på hjørnet af Nørregade og Asylgade. Efter de fede år først i 1850'erne, vendte udviklingen sig, og pengekrisen sidst i ti-året bragte mange handelshuse til fald. En af Nykøbings største købmænd var Christian Rudolf Steenberg, der fra sin store gård i Vestergade, drev handel med kolonialvarer, tømmer og kul. Han ejede flere skibe, der bragte korn til Norge og tømmer hjem derfra. Den 20. oktober 1859 gik han fallit. At Steenberg havde drevet en stor virksomhed, ses af, at fuldmægtig Koefoed måtte have sagkyndig hjælp fra København for at at opgøre boet. Steenberg, der var 59 år, da han gik fallit, levede indtil sin død i 1869, som mælkehandler i Havnegade. Den store to-etagers ejendom i Vestergade (nr. 3) blev på tvangsauktion købt af kammerråd Lykke

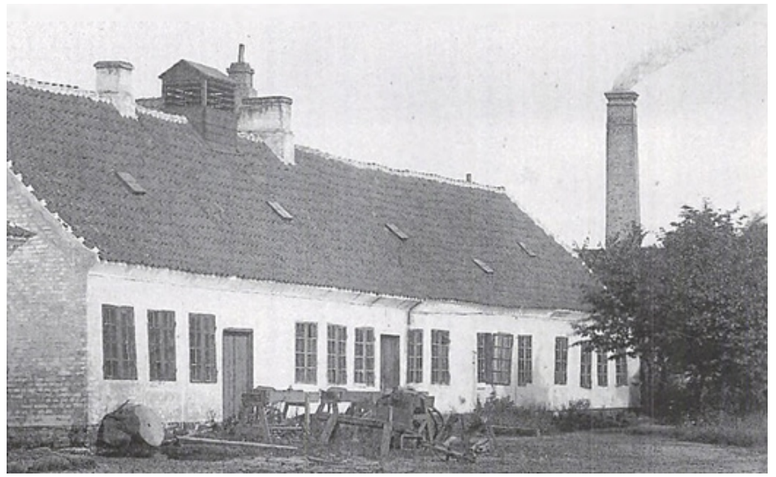

I denne bygning startede Morsø Jernstøberi 1853. De rygende skorstene var sidst i 1800-tallet et symbol på, at her var der en driftig by med industri. På fotografiet er der tegnet en kraftig røg op af fabrikkens skorsten.

fra Thisted. Den 1. februar 1865 købte Th. Damborg ejendommen. I gårdens pakhuse blev der plads til udvidelse af produktionen, så der foruden skråtobak, også kunne fremstilles cigarer.

Det gamle mønster med at gårdene på landet var selvforsynende med fødevarer, og at beboerne selv fremstillede det fleste af de ting, der blev brugt i dagligdagen, begyndte sidst i 1840'erne at gå i opløsning. Selv om det gik langsomt, blev der skabt et behov for at købe færdige brugsting. Også inden for klædedragten skete der forandring. Fremstilling af tøj blev industrialiseret. 1. maj 1879 købte Jørgen Sørensen farver Isens farveri ved Dueholm Å. Isen havde i 1851 startet farveriet og senere udvidet med spinderi og valkeri. Sørensen var en af den nye tids mænd, der var klar over industriens muligheder. I årene fremover skabte han en fabrik, der var med til at styrke Nykøbings udvikling.

Jørgen Sørensens Klædefabrik.

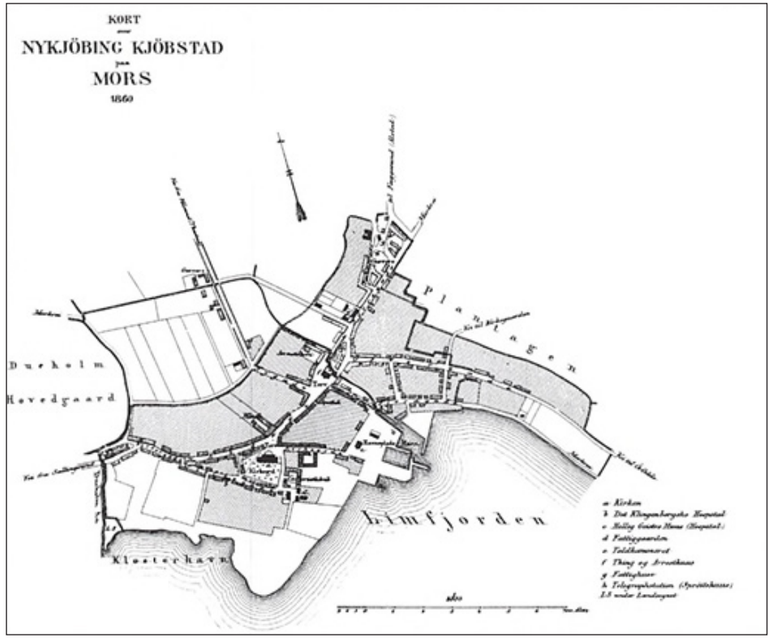

Nykøbing Købstad 1860.
I perioden 1850-1880 voksede byens indbyggertal fra 1398 til 2723. Men byens grænser var uforandret, mod vest ved Dueholm Å og mod nord for enden af Nørregade og Nygade. Derfor blev der opført huse på de ubebyggede grunde, og mange huse fik en etage bygget på.

Telegrafen

Statens telegrafvæsen blev oprettet 1852. Efter forsøg med underjordiske kabler, som ikke fungerede særlig godt, blev der i årene 1856-60 opstillet stamluftledninger i Danmark. I Jylland gik stamledningerne fra Fredericia - Vejle - Horsens - Skanderborg - Århus - Hobro - Ålborg til Frederikshavn.

Til oprettelse af en lokal telegraflinie blev der dannet et selskab af kommunalbestyrelserne i Viborg - Skive - Nykøbing og Thisted. Forbindelsen gik fra statens stamlinie i Hobro over de tre byer til Thisted. I Nykøbing blev telegrafstationen indrettet i tagetagen på en nybygning ved gavlen af rådhuset. Bygningen blev forneden indrettet til brandstation. I tagetagen var der foruden en stue til telegrafen lejlighed til arrestforvarer Hardenberg. Hardenberg blev udnævnt til leder af telegrafstationen. Samtidig skulle han fungere som arrestforvarer. Nykøbing telegrafstation blev åbnet den 4. december 1857.

Efter mange forhandlinger opkøbte staten de private og kommunale stationer og lagde dem ind under postvæsenet. Nykøbing stationen blev den 1. april 1871 flyttet fra rådhuset til posthuset, der havde kontor i en ejendom i Toldbodgade. Det rum, hvor telegrafen havde været, blev af politiet overtaget til vagtlokale for byens to politibetjente og to nattevægtere. Det beløb, som Nykøbing kommune fik ved statens overtagelse af telegrafstationen, blev anvendt som byens andel ved købet af en ejendom i Østergade, hvor sygehuset blev åbnet i 1871 i samarbejde med Thisted Amt.

Rådhuset

1. januar 1869 blev kommunalbestyrelsen ændret til et byråd, og udvidet fra 7 til 9 medlemmer, valgt af den højere skatteklasse. Formand for rådet var den kgl. udnævnte by- og herredsfoged, der også var politimester og byretsdommer. En af det nye råds opgaver var at tage stilling til en tiltrængt reparation af rådhuset, hvor især taget var meget dårligt. Der blev udarbejdet planer og arbejdet blev udbudt i licitation. Det blev rådsmedlem, købmand P. K. Bang, der gav det billigste tilbud og fik arbejdet. I stedet for de afvalmede gavle, blev der rejste gavle med murkrone, og tegltaget blev afløst af skifertag. Oktober 1869 meddelte byrådet i en annonce i Morsø Avis, at private foreninger ikke mere kunne få tilladelse til at afholde møder i rådhusets nyrestaurerede lo-

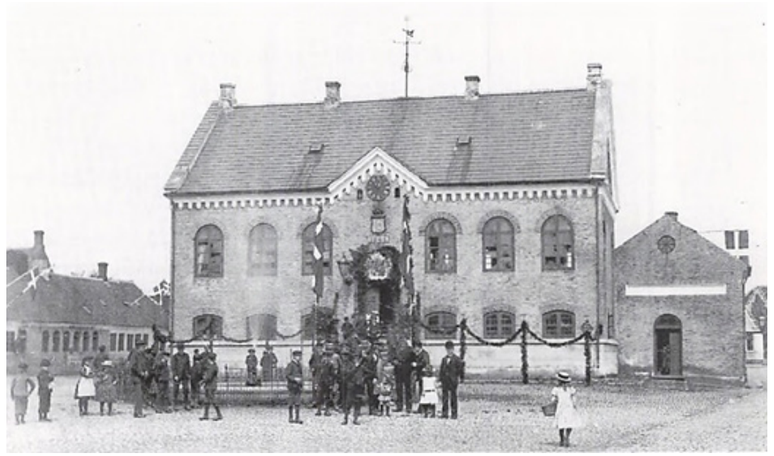

Ved hovedreparationen 1868 blev Rådhusets tag forandret fra tegltag med afvalmede gavle, til skifertag og rejste gavle med murkarme. Til højre ses gavlen af sprøjtehuset, opført 1857. På første sal i denne bygning var telegrafstationen fra 1857 til 1871.

kaler. Det vakte en del modstand blandt byens borgere, men byrådet stod fast. Lokalerne var for fine til foreningernes brug.

Skolen

I 1767 fik Nykøbing by foræret en ejendom i Algade til skole, af sognepræst Morten Kierulfs arvinger. Det var et bindingsværkshus på 7 fag. I 1806 blev huset forlænget med 2 fag og grundmuret (i dag ligger Konfektionshuset på den gamle skolegrund).

I denne bygning blev der undervist efter den første skoleplan fra 1814. Den anden plan, 1841, delte skolen i tre afdelinger, real-, borger- og almueskolen. I almueskolen var undervisningen gratis, og børnene gik kun i skole den halve dag. I 1850 indførte byen den tredie skoleplan, hvor der kun var to afdelinger, betalingsskolen og friskolen, hvor der var gratis undervisning. Ifølge planen skulle de fire lærere undervise i begge afdelinger, men i praksis blev undervisningen i friskolen meget forsømt. De fleste og bedste lærerkræfter blev brugt på de elever, hvis forældre havde råd til at holde dem i betalingsskolen.

Borgerskabets voksende indflydelse på kommunalpolitikken i 1850'erne satte også spor i skolevæsenet. Sammenblandingen mellem kirke og skole var efter manges mening uheldig. Det var sjældent, at et menneske havde evner til to embeder. Han kunne være en meget dygtig præst, men evnede måske ikke undervisningen. Man ønskede også at give børnene mere undervisning i dansk og regning. Byens fjerde skoleplan, 1856, åbnede muligheden for at skille kapellanembedet fra skolen. Det blev gennemført 1859, da kapellan Algreen rejste fra byen. Der blev 4 drengeklasser - 2 pigeklasser og en pogeskole. Pigeklasserne og de to nederste drengeklasser blev undervist 18 timer om ugen. Den næstøverste drengeklasse blev delt i en halvdagsafdeling til de børn, som havde fabriksarbejde, og en heldagsafdeling med 36 timers undervisning om ugen for dem som ikke havde fabriksarbejde. Den øverste drengeklasse, der var beregnet for de elever, som ønskede en videregående uddannelse, havde 36 timer om ugen. Der blev udnævnt en førstelærer, der havde ansvaret for skolen og de tre faste læreres undervisning. I pogeskolen underviste en timelærerinde. Skolen lå i Algade indtil 1855, hvor den blev flyttet til Nørregade i et nybygget toetages hus (nr. 17).

På billedet fra ca. 1900 ses N. Jensens Tapet- og malerforretning i Algade. Her var skolen fra 1767 til 1855.

Sygehuset

I 1863 blev de første forhandlinger om et sygehus i Nykøbing indledt mellem byrådet og Thisted Amtsråd. Krigen 1864 medførte et midlertidigt stop i forhandlingerne. I 1866 henstillede amtet til byrådet om at få sagen genoptaget. I en skrivelse 7. august bad byrådet om at få sagen stillet i bero, idet man mente, at de sanitære forhold i Nykøbing var gode, og at der i byen fandtes flere gode private sygestuer. Skrivel-

Nørregade ca. 1910.
Nykøbing Borgerskole havde til huse i denne toetagers bygning fra 1855 til 1893.

Grundplan til Nykøbing Fattiggård, opført 1873.

sen henviste også til de trykkende økonomiske forhold, der herskede i tiden. Byrådet måtte dog bøje sig for tidens krav og amtets pres for bedre sanitære forhold i Nykøbing. Det hjalp på byens økonomi, da der ved salget af telegrafstationen til staten blev en sum penge til rådighed. Disse penge blev brugt til betaling af byens andel ved købet af enkefru Koefoeds ejendom i Østergade. Det teglhængte grundmurede forhus blev indrettet med 2 sygeværelser, samt køkken og spisekammer. I sidehuset, der havde gavl mod gaden, blev der indrettet bolig til økonomaen, bryggers og brændselsrum. Et lille hus i gården blev brugt til småkreaturer og latrin. I juli 1871 blev sygehuset taget i brug. Byens læger tilså og behandlede deres egne patienter på sygehuset. Operationerne foregik på sygestuen. Var det en vanskelig operation, blev de øvrige af stuens patienter flyttet over på den anden stue, så længe indgrebet varede. Det første år blev der på sygehuset behandlet 28 patienter. Heraf blev de 15 helbredt. 4 havde fået det bedre, 2 var udskrevet som uhelbredelige og 2 var døde. 5 var under-behandling ved årets udgang.

Fattiggården

Fattigdommen var et problem, som samfundet helst ville lukke øjnene for. I 1803 begyndte man dog at hjælpe de fattige. Overalt i landet blev

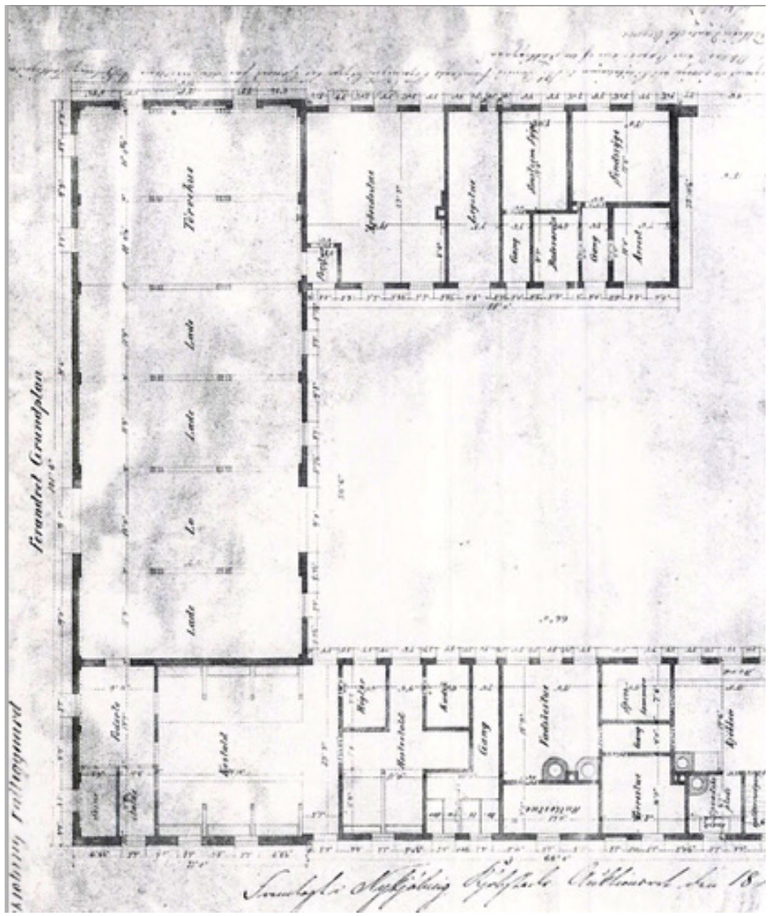

der oprettet fattigkommissioner. Sognepræsten var født formand. Politimesteren eller hans stedfortræder skulle også være medlem. Sognet eller byens beboere kunne udpege 2 eller 3 personer af deres midte til at være medlem af kommissionen. Det var kommissionens formål, at indsamle private bidrag og opkræve små afgifter, der var pålagt offentlige ydelser til borgerne. Disse penge blev så uddelt til de fattigste efter

Til højre gartner M. N. Overgaards ejendom i Østergade. I venstre side ejendommen, hvor sygehuset blev indrettet i 1871. De efterfølgende ejendomme blev efter århundredskiftet revet ned for at give plads ti! udvidelse af sygehuset.

kommissionens skøn. 1868 overgik kommissionens arbejde til byrådene, på landet til sogneforstanderskabet, uden at det dog betød mere hjælp til de fattige. Samfundet gemte de fattigste i fattighuse.

Den forbedring i levestandarden, der blev skabt i 1850'erne, var kun for bønderne, håndværkerne og købmændene. For de ufaglærte i byerne og de jordløse på landet, betød den øgede velstand kun lidt. Der blev mere brug for deres arbejdskraft, men der var flere om at søge arbejdet. De, der ikke var så heldige at få arbejde på gårdene og i byerne på de små virksomheder eller i købmandsgårdene, måtte ernære sig ved løst arbejde og ellers tigge og trygle de mere velstillede borgere om hjælp til de daglige fornødenheder. Kom der sygdom i familien, var der ikke meget håb. Døden var ofte en befrielse.

Den forøgede velstand i samfundet gav dog efterhånden myndighederne mulighed for at yde mere hjælp til samfundets tabere. Der blev bygget fattighuse, hvor beboerne fik bedre boligforhold. 1 Nykøbing begyndte byrådet i marts 1872 at arbejde med planer om bygning af en fattiggård til afløsning af de elendige fattighuse på Holmen, som var blevet opført i 1835. Efter flere forslag om, hvor fattiggården skulle ligge, besluttede rådet at købe et jordareal i nærheden af gården Rolstrup. Arkitekt Weber fra Århus fik til opgave at tegne den nye fattiggård, der blev opført af murermester Hald. Der blev til stuerne indkøbt 36

senge, 36 stole og 15 borde. 1 1873 blev P. Jensen ansat som bestyrer. Han kom fra Sjælland og havde erfaring med driften af en fattiggård og vidste, hvorledes man fik de fattige, lemmerne, som de blev kaldt, til at arbejde i gårdens drift.

Kirkegården

Kirkegården, omkring Set. Clemens Kirke på Torvet, var i meget dårlig stand. I midten af 1800 tallet siges det i en samtidig beskrivelse, at kirkegården blev brugt til legeplads for børn og hunde. De omkringboende madammer brugte ligstenene og hækkene til tørreplads for deres vasketøj.

1853 var der flere steder i Jylland koleraepidemi. Hvis den ramte Nykøbing, var byens myndigheder bange for, at den gamle kirkegård ikke kunne rumme de mange forventede døde. By- og herredsfoged Rummelhoff foreslog kommunalbestyrelsen, at der på det 2 Vi tdr. land store areal på indmarken over havbakkerne ved plantagen skulle indrettes en ny kirkegård. Planen mødte modstand blandt byens borgere. Arealet lå for langt ude i forhold til det egentlige byareal. Man mente også, at det ville være for besværligt at bære en kiste fra kirken på torvet og helt derud og da det sidste stykke var op ad bakke, mente man, at det var umuligt for ældre mennesker at besøge deres slægtninges grave. Modstanderne fremhævede også, at på det højtliggende sted kunne der ikke gro træer eller planter på grund af den stærke blæst, der havde frit spillerum her. Sognepræsten Dalhoff var også modstander af planen, og Rummelhoff opgav i første omgang.

1854 rejste Peter Dalhoff fra byen. Den nye sognepræst L. P. Larsen var ikke modstander af flytningen af kirkegården. To år efter begyndte arbejdet med opførelsen afen 2 Vi alen (1,50 m.) høj mur omkring jordstykket over havbakkerne. Der blev opført et lighus og en bolig til graveren. Den nye kirkegård blev indviet 7. juni 1857. Gravene ved den gamle kirkegård blev sløjfet, og torvet blev udvidet helt op til kirken. Gravstenene blev solgt til byens borgere, der brugte dem som trappesten udenfor deres huse. Om dagen var det et gode med de gamle gravsten foran husene. Man undgik at træde direkte ind i husene fra gadens pløre. Stenene var også gode, når husets herre efter endt arbejdsdag kunne stå på stenen og sludre med naboen om dagens begivenheder, men hvis man en mørk aften skulle gå gennem gaden, var

Det lille lighus, som blev opført sammen med graverboligen i 1857, blev revet ned og et større kapel opført i 1881.

stenene ikke lette at se. De små tranlygter, man havde med i hånden, lyste ikke så meget, at man kunne se trappestenene, og derfor kunne man risikere at falde over dem.

Gadelygterne

En kreds af borgere undersøgte i 1855, hvor meget det ville koste at oplyse Vestergade og Algade samt Rådhustorvet. I en henvendelse til kommunalbestyrelsen skrev de: »Vi har hidtil kønt rettet os efter »Vor Herre« og med taknemmelighed modtaget den belysning, han ved månens hjælp tildeler os gratis. Ellers har vi med lygte i hånden og med fare for liv og lemmer listet os gennem byens gader de mørke aftener«. Borgerne skrev, at de naturligvis var indstillet på at gadelygterne var slukket de aftener, månen skinnede. Henvendelsen virkede ikke. Kommunalbestyrelsen mente ikke, der var penge til en sådan luksus, som gadelygter ville være.

I mere end ti år efter måtte borgerne nøjes med tranlygter eller måneskinnet. Først i efteråret 1866 holdt gadebelysningen sit indtog i Nykøbing. Købmand P. K. Bang, der ejede den store ejendom på hjørnet af

Nygade ca. 1878.
Nygades eneste gadelygte stod på hjørnet af vejen bag haverne (Grønnegade). Petroleumslygten kunne ikke lyse langt omkring og slet ikke hen til Svaneapoteket, der ses for enden af gaden.
Til venstre for lygten, et hjørne af by- og herredsfogedens bolig. Derefter den gamle Farver- og Købmandsgård på hjørnet af Nygade og Rådhustorvet.

Rådhustorvet og Ringsgade, opstillede for egen regning 2 petroleumslygter. En på hjørnet, så det var muligt, selv på mørke aftener at gå over broen mellem rådhuset og hans ejendom. Den anden lygte var ved ejendommens hoveddør. Morsø Avis bragte en tak til Bang, og opfordrede andre til at følge hans eksempel. Bladet mente, at hvis 5 eller 6 husejere gik sammen om en lygte, ville udgiften blive meget lille for den enkelte. Kommunalbestyrelsen blev klar over, at gadebelysningen var et gode for borgerne. Selv om det var luksus, vedtog man at opstille lygter. I 1870 var der i Nykøbing 4 offentlige og 4 private gadelygter. I årene fremover blev antallet af offentlige lygter forøget.

Januar 1880 fortælles det i et byrådsreferat, at der i byen var 27 offentlige gadelygter i Vestergade, Algade, Nørregade, Havnegde og på Havnen. Rådet mente derfor, at borgerne kunne være stolte af deres oplyste by. Der blev ikke talt om de mange mørke sidegader, hvor man stadig måtte have tranlygten i hånden, hvis man færdedes ude om aftenen.

Plantagen

Plantagen, der havde lidt meget under oversvømmelsen i 1839, var i mange år derefter et forsømt område. Der blev dog plantet popler nedenfor havbakkerne. Det var det eneste, der kunne gro i det sumpede område. I første halvdel af 1800-tallet blev sejlrenden gennem bugten til havnen oprenset flere gange. Mudderet derfra blev kørt til det sum-

pede areal, som efterhånden blev fyldt op.

27. april 1852 blev der på initiativ af »17. Februar Foreningen« stiftet en forskønnelsesforening, der fik til opgave at pleje og udvide plantagen. Foreningen fik af kommunalbestyrelsen ret til selv at bestemme og tilrettelægge arbejdet i plantagen. Til hjælp hertil blev der af kommunekassen årligt givet en sum penge. Foreningen modtog også penge af private, der ønskede at være med til at skabe et anlæg, hvor borgerne kunne spadsere og nyde naturen. Det første foreningen gjorde, var at rydde gamle og forkrøblede træer væk og plante nye. Der blev også gravet grøfter for at lede vandet væk fra sumpen foran havbakkerne. Porshavediget for enden af plantagen blev sløjfet og markvejen blev omdannet til en spadseresti, kaldet Langelinie (Pavillonvejen).

Foreningen arbejdede gennem nogle år på at omdanne det mest sumpede areal til et kanal- og ø-parti. Den første af øerne var færdig i 1856. Arbejdet her belv udført ved frivillig arbejdskraft og med privat økonomisk støtte.

1 1863 blev købmand C. J. Binding valgt som formand for Forskønnelseskomiteen. Hermed blev der indledt et enestående kapitel i plantagens historie. Kort tid efter Hindings tiltrædelse blev det besluttet at fælde de popler, der stod nedenfor havbakkerne. Det vakte så stærk modstand blandt byens borgere, at kommunalbestyrelsen greb ind og ville forbyde fældningen. Binding henviste til beslutningen fra 1852, hvor Forskønnelsesforeningen havde fået ret til at arbejde i plantagen, som den mente det var bedst. Som kompromis i sagen indrømmede kommunalbestyrelsen, at den ikke havde ret til at forbyde, men henstillede at undgå fældning af poplerne. Det skete heller ikke før året efter. I stedet for poplerne blev der plantet lindetræer og anlagt en spadseresti (midtergangen).

I 1869 overtog byrådet arbejdet med plantagen. Der blev oprettet et plantageudvalg med købmand Binding som formand.

Plantageudvalget begyndte at plante træer på arealet ud mod fjorden. Træerne voksede i begyndelsen godt, men få år efter gik de ud. Nyplantning blev forsøgt flere gange, men forgæves. Det blev Bindings efterfølgere, postmester Wørmer og distriktslæge Faartoft, der fandt løsningen. De konstaterede, at der under jordoverfladen var et lag al, som det var umuligt for træernes rødder at trænge igennem. Udvalget besluttede at inddele arealet i små lodder og gratis stille disse til rådighed for byens borgere, der her kunne dyrke kartofler. Det blev lidt af en modesag for borgerne at overtage en jordlod, og der gik konkurrence i, hvem der kunne dyrke de fleste og de bedste kartofler. I løbet af få år var hele arealet gennemgravet og udvalget overtog jordstykket igen, som blev beplantet med træer, der nu kunne trives. Udvalget arbejdede stadig med at omdanne sumpen til et smukt anlæg. I 1876 blev den anden ø anlagt og indviet af distriktslæge Faartoft. Han havde udført et stort arbejde med planlægningen og indsamlingen af private pengebidrag til den kanal og ø-parti, der den dag

Kort over Nykøbing købstads jorder, 1860. På kortet ses til venstre vejen fra Nygade over kæret til Vilsund. Den gamle vej fra Nørregade til Alsted, langs Bjørndrup strand, nedlagt 1864, ses til højre markeret med prikker. Det ses at plantagen strakte sig fra Nørregade til markvejen ved Porshave (Soelbergsvej). Som en sidevej herfra, Langelinie, (Pavillonvej) til stranden. På Øren (Ørodde) blev der sidst i 1700-tallet til midt i 1860'erne gravet grus, der blev brugt til istandgørelse af kommunens og amtets veje.

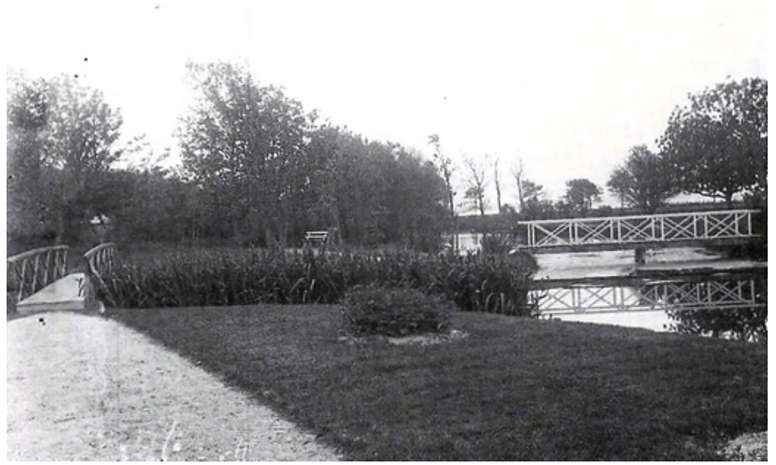

Når man i dag går over øerne, kan man vanskeligt forestille sig, at her var engang en stinkende sump. Om sommeren var der hærskarer af myg, og på varme dag kunne sumpen lugtes over store dele af byen.

idag er Nykøbing-borgernes mest værdsatte område i anlægget. Det er i dag gået i glemmebogen, at øen hvor svanehuset og flagstangen står, blev kaldt Faartofts ø til minde om distriktslæge Faartoft.

Østersfiskeriet

1 1850 blev der af amtmand Schuler i Ringkøbing indberettet til staten, at der var fundet østers i Limfjorden ved Lemvig, Nykøbing og Livø. Efter en undersøgelse foretaget af staten, blev det konstateret, at der foruden ved kysterne var store banker af østers i den vestlige del af Limfjorden. Årsagen til den store bestand var de forbedrede livsforhold for østers, der blev skabt ved Aggertangens gennembrud i 1825. Fjordens vand var ændret fra brakvand til saltvand.

Der blev udstedt forbud mod østersfiskeriet, ifølge lov fra 1581. Denne lov betragtede østers som et kgl. Regale. Det vil sige, at fangsten skulle afleveres til kongen.

Fiskeriet blev i 1851 af staten ved offentlig auktion bortforpagtet. De første forpagtere var købmand Johan Busch Steenberg, Nykøbing, kammerråd Lykke, Thisted, og justitsråd Claudi, Lemvig.

1 1857 blev Steenberg ene forpagter for en fireårig periode, og fra 1861 blev forpagtningstiden forlænget til en ti-års periode.

Østers blev af små både skrabet op fra Limfjordens bund, og større både sejlede fangsten ind til bassinerne, der var anbragt ud for Nykøbing havn. De blev pakket i tønder og sendt ud til kunderne med skibe.

Ved forpagtningstidens ophør 1871 overtog fiskeriselskabet »København« forpagtningen. På dette tidspunkt blev der skrabet 7 mill, østers. Selskabet havde kun et formål, at tjene så mange penge på så kort tid som muligt. Straks efter overtagelsen blev den pris fiskerne fik for at skrabe østers nedsat med 20%. Fiskerne reagerede ved at erklære strejke, skrue, som det hed dengang, men sammenholdet var ikke godt nok. Efter få ugers forløb brød strejken sammen. Selskabet udnyttede splittelsen med foruden nedsættelsen på de 20%, at tilbageholde 2 skilling af prisen for hver 100 fanget østers. Disse penge fik fiskerne udbetalt ved sæsonens slutning. Dog kun hvis de ikke havde strejket eller på anden måde havde skadet selskabets indtjening. Det var hårde tider for fiskerne. Det var det til gengæld ikke for selskabets aktionærer, der i 1873 fik udbetalt et udbytte på 35%. Det store udbytte fik fiskerne til at strejke igen med krav om højere betaling, men endnu engang uden held, på grund af det manglende sammenhold. Resultatet blev, at fiskerne blev ligegyldige med vedligeholdelsen af fangstpladserne. Selskabets rovdrift på østersen medførte, at staten blev nødt til at standse og helt forbyde østersfiskeriet fra 1885 til 1890.

Færgefarten

I midten af 1800-tallet var jernbanen det store samtaleemne, når der blev talt om udviklingen.

I årene efter tre-års krigen mod Slesvig og Holsten, 1848-1850, blev der anlagt jernbanelinier, der forbandt Sjælland, Fyn og Jylland.

I 1862 blev linien Århus, Randers og Ålborg indviet. 1863 linien Langå - Viborg. Selv i krigsåret 1864 blev der arbejdet på anlæggelse af jernbane. Dette år blev strækningen Viborg, Skive og Struer åbnet.

At Nykøbings naboby, Skive, havde fået jernbaneforbindelse med det øvrige land, satte borgerskabet i Nykøbing i bevægelse. Der blev talt og skrevet meget om, hvorledes der kunne opnås forbindelse med jernbanen i Skive. Det første der var påkrævet, var at få forbedret det gamle overfartssted ved Sallingsund. Denne overfart var sammen med Vilsundoverfarten i privateje. Ejeren af godset »Gammellund« på Sydmors, landstingsmand Bonne, rejste sagen i 1867 i rigsdagen, med en

Det har været et strengt arbejde at ro de tunge joller hen til opsamlingsbåden, der sejlede dagens fangst af østers til bassinerne ved Nykøbing havn.

forespørgsel, om ikke staten kunne gå ind i løsningen af overfartsforholdene ved Mors, som Bonne karakteriserede som middelalderlige. Der blev nedsat en kommission til at undersøge sagen. Efter flere års forhandlinger mellem kommissionen og ejeren af færgemonopolet, Steensen Leth, Højris, samt Thisted og Viborg amtsråd og Thisted og Nykøbing byråd, blev der i januar 1871 af landstinget vedtaget en lov om forbedring af overfartsforholdene ved Mors. Loven bestemte, at der skulle indsættes en dampfærge mellem Nykøbing og Glyngøre - det gamle færgested mellem Pinen og Plagen nedlægges.

Nykøbing kommune blev pålagt ledelsen af overfarten for en periode på 20 år. Der skulle bygges en havn i Glyngøre og anlægges en vej herfra og til Skive. Færgemonopolets indehaver, kammerherre Steensen Leth, fik en erstatning udbetalt på 29.932 Rd.

Efter lovens vedtagelse nedsatte Nykøbing byråd et udvalg bestående af købmændene A. B. Wøller, Niels Baadsgård og Laurids Trap, til at udarbejde planer og føre tilsyn med oprettelsen af den nye færgefart. Der blev bygget en stenmole syd for havnen, hvor færgen kunne lægge til, og opført et træhus med kontor, pakrum og venteværelse. Færgen, der blev bygget for statens regning på B&W i København, var 70 fod (22

En del af havnen tegnet af fotograf og kunstmaler Milton Jensen, der boede i Nykøbing fra 1884 til 1888.
Til højre Toldkammeret, opført 1878. Derefter Fælles Tømmerlagerets oplagsplads. Den kommunale færge »Sallingsund« ligger med dampen oppe, klar til at sejle til Glyngøre. Det har ikke været en fornøjelsestur en vinterdag, at kravle op ad de mange trætrin, for at tænde havnefyret, der ses bag husene.

m) lang, 15 fod (4,70 m) bred og havde et dybtgående på 5 fod (1,50 m). Færgen blev drevet med en dampmaskine på 6 hestekræfter. Midtskibs var der dæksplads, i siden en port, hvor hestevogne kunne køre ombord på færgen. Agter en kahyt til passagerer og en til kaptajnen. Forude et lastrum og kahyt til mandskabet. 20. november 1873 begyndte sejladsen på den nye rute mellem Nykøbing og Glyngøre.

Havnen / Skibsværftet

Det danske landbrug havde i 1850'erne en stor eksport af korn til England. Nogle af Nykøbings købmænd ejede et eller flere skibe, der sejlede korn til England. Herfra sejlede skibene til Norge for at laste tømmer, som returneredes til Nykøbing. At det ikke kun var skibe fra Nykøbing, der fragtede tømmer, ses af en opgørelse i 1855, hvor havnen i årets løb blev anløbet af 148 norske skibe, der alle havde tømmer med.

Ved indvielsen af Frederik den Syvendes kanal ved Løgstør i 1861 fik skibene lettere adgang gennem det vanskelige farvand. Før måtte de omlade deres last for at komme over sandbankerne i det smalle farvand, der gjorde sejladsen meget besværlig.

Købmændene Peder K. Bang og Laurids Trap byggede 1860 et pakhus i 2 etager, 42 alen (25½ m) lang og 16 alen (10 m) bredt, (i dag Havnen 5) på jordstykket øst for åudløbet ved havnen. Ved husets gavl blev der bygget et bolværk, og der blev uddybet, så skibene kunne sejle helt ind til pakhuset. Til tørring af tømmeret, som deres skibe fragtede hjem fra Norge, blev der i pakhuset installeret en tørreovn.

For at klare konkurrencen oprettede købmændene P. Axelsen, Niels Baadsgaard, A. H. Schade og A. B. Wøller Fællestømmerlageret, der startede den 18. september 1865 og fik oplagsplads ved havnens sydlige bassin.

Byen udvidede i 1862-63 havnen. Det nordre bassin blev udvidet imod nord, og bassinet og sejlløbet blev uddybet til 10 fod (ca. 3 m). Ved denne udvidelse fik Bangs og Traps pakhus bedre forhold, og der blev plads til større skibe. De mange skibe, der anløb havnen, havde ofte behov for reparationer, men der var intet skibsværft. I 1877 besluttede nogle af byens købmænd og industrifolk at oprette et skibsværft. Værftet blev bygget på vestsiden af åudløbet, ved det nye havnebassin. Som leder og forpagter blev ansat Valdemar Melchior, der havde erfaring i skibsbygning fra et værft i Frederikshavn.

Havnens Skibsværft med købmændene Traps og Bangs pakhus til venstre, ca. 1880. Færgen »Sallingsund« er til eftersyn på værftets bedding.
Midt i billedet ses et skib kølhalet. Skibet blev ved hjælp af kraftige taljer og tov fra bolværket og til masterne væltet om på siden. Herved kom halvdelen af skroget fri af vandet. Muslinger og tang, som havde sat sig fast på skroget, og derved nedsatte skibets fart, kunne nu skrabes væk. Når den ene side var rengjort og repareret, blev skibet vendt, og den anden side fik samme behandling.

Toldkammeret

Den 30. maj 1878 blev det nye Toldkammer på havnen afleveret til Toldvæsenet af statens bygningsinspektør Walter, der havde tegnet bygningen. Den var 35 alen (22 m) lang, 16 alen (10 m) bred og 10 alen (6 m) høj. Morsø Avis omtalte begivenheden og gav udtryk for borgernes mening, at bygningen var flot og en pryd for havneområdet, men at den var for stor til byens handelsforhold. Avisen mente dog, at byens udvikling en gang i fremtiden ville skabe behov for de store lokaler. Personalet bestod af en toldforvalter, en toldkontrollør, to assistenter og to rokarle.

Aviser

Med Grundlovens vedtagelse i 1849 fik byernes borgerskab en meget stor indflydelse på samfundets udvikling, dog kun de borgere, der var embedsmænd, havde en selvstændig virksomhed eller var formuende. Arbejdere og tyende var udenfor indflydelse.

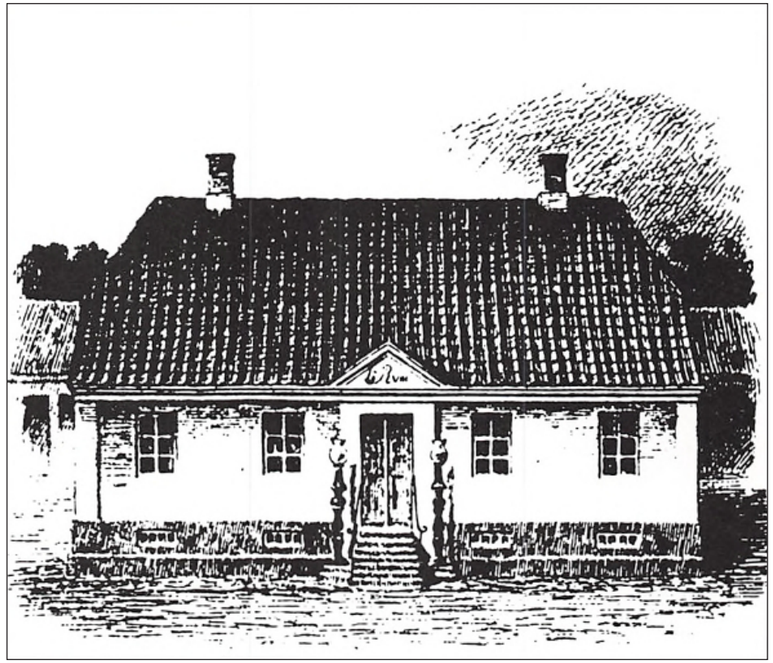

Den gamle toldbod, bygget 1843, lå midt på havnepladsen (parkeringspladsen ved Pakhuset). Bygningen var 24 alen (15 m) lang, 14 alen (8¾ m) bred og 15 alen (9½ m) høj. En stentrappe med gelænder og to opstandere med krukker førte op til indgangsdøren.
Over døren stod Christian d. 8's navnetræk.

Den 17. februar 1852, stiftedes i Nykøbing en forening, hvis formål var at give medlemmerne gensidig belæring og udveksling af ideer om det, der havde almen interesse. Medlemmerne var købmænd, større håndværksmestre og embedsmænd. De mødtes hver onsdag aften. Der var kun få aviser i Danmark og de var flere dage gamle, inden de nåede Nykøbing. Det var meget almindeligt, at der i en by på Nykøbings størrelse kun var enkelte, der abonnerede på en avis. Derfor var det en fast tradition i foreningen, at mødet blev indledt med, at et af medlemmerne læste nyhederne højt. Der kunne også blive læst højt af almennyttige skrifter eller afhandlinger, som derefter blev diskuteret af medlemmerne. Det var dog de kommunale anliggender, der havde medlemmernes største interesse. Deres forslag og idéer fik stor betydning for Nykøbings udvikling, længe efter foreningens opløsning i 1871. Det karakteristiske ved foreningen var, at der i mange tilfælde ikke gik lang tid fra en idé var blevet fremsat til diskussion, til den blev

realiseret.

Ved mødet 7. februar 1855 rejste urmager Peder Østergaard spørgsmålet, om ikke det var nødvendigt at få oprettet en lokal avis, der kunne bringe nyhederne fra hele landet og fra udlandet. Behovet for de lokale nyheder var ikke stort. De gik, i det lille samfund, hurtigt fra mund til mund. Østergaard havde forberedt sig godt til mødet. Han havde haft kontakt med typograf Henrich Christensen fra Odense. Der var også udarbejdet forslag til et andragende til det lokale råd med ansøgning om tilladelse til at oprette et bogtrykkeri og en avis. Foreningens medlemmer gik straks ind for tanken. De sørgede for lister til underskrifter for at støtte en lokal avis, der blev omdelt blandt byens borgere og øens lærere og præster. I årene 1853 - 54 var der flere typografer, der havde søgt om tilladelse til at udgive en avis i Nykøbing. Kommunalbestyrelsen gav hver gang tilladelsen, men ministeriet afslog uden at give en grund herfor. Østergaard havde bedømt rigtigt. Lokalt var myndighederne villige, men ministeriet kunne ikke afslå, når så mange havde tilkendegivet, at de ønskede en avis.

Morsø Avis.

9. oktober 1855 startede Morsø Avis med Henrich Christensen som ejer og leder af trykkeriet. Redaktør blev lærer Søren Peter Yde, der var lokalt kendt. I 1864 flyttede bogtrykkeriet ind i egen bygning, Nørregade 8. H. Christensen var efterhånden blevet så lokalkendt, at han kunne overtage redaktørposten. Sønnen Gorm Christensen blev leder af trykkeriet. Det blev kun få år, at H. Christensen kom til at varetage redaktørposten. Han døde 28. september 1869, 53 år gammel. Hans enke Magdalene Christensen, blev udgiver af avisen, og sønnen blev redaktør. En post han havde til sin død 23. oktober 1873, kun 32 år gammel.

Bogtrykkeriet og avisen blev af enkefru Christensen solgt den 11. marts 1874 til typograf Andreas Nielsen, der kom fra Århus. Lærer Yde blev atter redaktør indtil 1879, hvor Nielsen var blevet fortrolig med de lokale forhold og selv kunne overtage redaktørposten.

Morsø Folkeblad.

Morsø Avis udviklede sig, fra at være en upolitisk avis, til at repræsentere Højres politik. Dermed kom bladet i konflikt med mange af byens borgere og især landboerne, der gik ind for partiet Venstres ideer. Modsætningerne førte til, at en kreds af venstremænd fra by til land startede Morsø Folkeblad. Bladet udkom for første gang den 1. oktober 1877. Det fik lokaler hos en af stifterne, købmand Baadsgaard, der ejede den store gård på hjørnet af Kirketorvet og Havnegade. Bladet begyndte sin virksomhed i små lokaler i sidebygningen mod Havnegade. Gårdejer S. A. Ovesen, Solbjerg, blev redaktør. 1880 flyttede bladet til en ejendom i Toftegade (nr. 27). Ovesen fratrådte som redaktør og blev erstattet af fhv. maler og højskolemand, redaktør Henrik Fog, der i mange år kom til at præge bladet.

Banker og Sparekasser.

Nykøbing og Omegns Sparekasse.

Da »17. Februar Foreningens« medlemmer mødtes den 17. marts 1852 skulle pastor Fr. Nielsen ifølge programmet indlede med spørgsmålet: »Hvilken Fordel yder Aggerkanalen denne del af Fædrelandet ?«. Men som så ofte før havde nogle af medlemmerne fået en idé, der blev fremsat til diskussion. Der blev ikke plads til indlægget. Boghandler Peter Dyhr og pastor Fr. Nielsen mente, at tiden var inde til at oprette en sparekasse i Nykøbing. De fremmødte medlemmer blev meget interesserede i sagen, og det blev vedtaget, at Dyhr og Nielsen til næste møde skulle komme med flere oplysninger og forslag om oprettelse af en spare- og lånekasse.

Dengang var der ca. 50 sparekasser i Danmark. De nærmeste lå i Thisted, Holstebro og Lemvig. Herfra blev der indhentet oplysninger

Nørregade ca. 1890.
I det første hus i højre side havde Morsø Avis kontor og trykkeri fra 1864 til 1914.
Forrest i venstre side, Jernstøberiets direktørbolig. På billedet ses fire gasgadelygter, to fritstående og to opsat på husmure. Det var en flot belysning i forhold til 1870, hvor der i hele byen kun var fire offentlige og fire private petroleumslygter.

om vedtægter og om driften samt omkostningerne. På det næste foreningsmøde blev der til at fremme arbejdet med oprettelse af en sparekasse i Nykøbing, nedsat et udvalg, der bestod af de to forslagsstillere og købmændene Johan B. Steenberg, A. C. Faartoft og hospitalforstander Kjeldgård Povlsen. Udvalget skulle søge kontakt med to personer fra landområdet, idet man var klar over, at det var vigtigt, at det øvrige Mors var repræsenteret i udvalget. Det blev godsejer C. Riis, Blidstrup og gårdejer P. C. Østergaard, Tøving.

10. august 1852 holdt udvalget møde for at tage stilling til love og vedtægter samt lokaleforhold til »Nykøbing og Omegns Spare- og Laanekasse.« 15. september 1852 åbnede sparekassen i lejede lokaler i boghandler Dyhrs ejendom på hjørnet af Kirketorvet og Algade. Dyhr blev administrerende direktør, bogholder og kasserer. Fru Dyhr blev kontormedhjælper. Kontortiden var hver onsdag formiddag. Det første år fik Dyhr ingen løn for arbejdet. De efterfølgende år fik han en stigende løn.

I 1857 kom sparekassen ud for sin første krise. En krise, der ramte alle landets sparekasser. Den havde sit udspring i Amerika og bredte sig hurtigt til Hamburg, hvor danske købmænd havde store pengekreditter. Krisen medførte, især i Jylland, at mange købmandshuse gik fallit. Også i Nykøbing blev nogle af de største købmandshuse rystet, og enkelte gik fallit. Krisen blev overvundet, og 1860 var kundekredsen vokset, så det blev nødvendigt at udvide åbningstiden til mandag og onsdag eftermiddag. P. Dyhr døde 20. oktober 1866. Det blev vedtaget, at hans enke, som tak for deres arbejde for sparekassen, skulle have en årlig understøttelse på 200 Rdl., som hun modtog indtil sin død 1895. Som administrerende direktør, bogholder og kasserer blev forligsmægler H. Mulvad udnævnt. Samtidig blev kontorets åbningstid forandret til hver søgnedags eftermiddag.

1873 købte sparekassen en del af enkefru Dyhrs ejendom. Den gamle bygning blev nedrevet. I stedet blev opført en toetagers ejendom for ialt 20.000 kr. Huset var tegnet af arkitekt Weber, Ålborg. Indvielsen fandt sted 8. oktober 1874. Kontorlokalet lå i den første stue ud mod gaden. Bagved lå direktørens kontor med adgang til den brandsikre box. På 1. sal var direktørens lejlighed. Kontorets åbningstid blev hver søgnedags formiddag og eftermiddag. Efter Nils Mulvads død 1876 blev købmand A. Faartoft direktør for Nykøbing og Omegns Sparekasse.

Sparekasseforeningen.

Fra midten af 1800 tallet blev der af borgerskabet talt meget hvorledes om, de mindrebcmidlede i byen kunne hjælpes til et bedre og tryggere liv. En af dem der gjorde noget ved det, var restauratør Jacob C. Møller. Han var medstifter af Den borgerlige Syge- og Begravelseskasse 1847, - Haandværkssvendenes Syge-og Begravelseskasse i 1860 og Arbejderforeningens Sygekasse i 1861.1867 stiftede han en sparekasseforening, hvis formål var at give unge mennesker af alle klasser lejlighed til, ved små ugentlige indskud at samle sig en større pengesum. Nykøbing og Omegns Sparekasseforening startede den 3. februar 1867 i lokaler hos Møller, der havde en ejendom i Fjordgade.

Foreningen henvendte sig mest til de mindrebemidlede. Da disse ikke havde mange penge, foregik opkrævningen af indskuddene ved, at et bud ugentlig opkrævede det beløb, som medlemmerne ville betale til sparekassebogen.

Morssø Bank.

I januar 1873 oprettede Den danske Landmandsbank i København en filial i Nykøbing med købmand Anton Bernhard Wøller, som leder. Oktober 1875 blev det aftalt, at filialen i Nykøbing skulle nedlægges fra 1. januar 1876. I stedet skulle der oprettes en lokal bank med navnet »Morsø Bank«. Der blev indbudt til aktietegning i den nye bank. At der var interesse for en lokal bank, ses af, at der den første dag blev tegnet aktier for 75.000 kr. A. B. Wøller blev administrerende direktør.

Dette er det ældste kendte gadebillede af Nykøbing. Det er taget af fotograf og urmager H. Beyer, i 1874. Fra venstre ses drejemester Hollesens ejendom derefter købmand Traps forretningsbygning, og den høje gavl er Traps gæstgiveri, der i 1876 blev købt af J. L. Bendix. Midt i billedets højre side, sparekassens bygning under opførelse, 1874.
Forrest gavlen af enkefru Dyhrs nyopførte ejendom, (Algade 13).

Til kontrollerende direktør valgtes jernstøber N. A. Christensen og herredsfuldmægtig Hans Nielsen.

20. marts 1877 afholdt den nye bank den første generalforsamling. Der blev udbetalt 7% i udbytte til aktionærerne og henlagt 717,18 kr. til reservefond.

Anton Bernhard Wøller var en af byens største købmænd. Ejer eller medejer af flere af byens handelsforetagender. Medlem af kommunalbestyrelsen og havde været i Folketinget fra 1864 - 1867. Det var en mand med stor erfaring, der blev leder af Morsø Bank, men det viste sig, at hans kendskab til veksler og bankvæsen ikke slog til. Den lokale avis, Morsø Folkeblad, var en stærk modstander af partiet Højre og dermed det meste af byens borgerskab. Avisen bragte i månederne januar - februar 1879 forlydende om, at der var uorden i bankens regnskab. Efter lang tids tavshed udsendte bankens direktion, 28. februar 1879, en meddelelse om, at Wøller var fratrådt Morsø Banks ledelse, der var overtaget af købmand Niels Baadsgaard, jernstøber N. A. Christensen og fuldmægtig Hans Nielsen.

Boghandler Dyhrs ejendom i Algade. Her startede Nykøbing og Omegns Sparekasse 1852. Huset til venstre, Eddikebryggeriet, lå på hjørnet af Algade og Kirketorvet. Bag husene den gamle Set. Clemens Kirke med årstallet 1759. Det var det år, hvor tårnet efter branden i 1748, blev genopført.

Den offentlige mening tvang ledelsen til at melde Wøller til politiet for bedrageri. I et retsmøde 6. marts 1879 indrømmer Wøller at have bedraget banken for 50.000 kr. Den 6. juni blev han af byretten dømt 8 måneders forbedringshus. Efter udstået straf rejste Wøller til Stockholm. Her lykkedes det i løbet af få år for Wøller, som den dygtige mand han var, at oparbejde en stor købmandsforretning. Der er ingen tvivl om, at det var manglende kendskab til bankvæsenet, der var årsagen til bedrageriet.

Wøller glemte ikke de personer i Nykøbing, der havde lidt tab ved hans bedrageri, og i løbet af nogle år betalte han alle tab + renter tilbage.

Banktilsynet erklærede kort efter Wøllers fratrædelse hans bo konkurs. Det viste sig at være meget mindre værd end først antaget. Slutresultatet blev, at banken måtte erkende et tab på 50.000 kr. og en udestående fordring på 60.000 kr. i brændevinsbrænderiet i Nørregade, som Wøller havde været medejer af.

Købmand J. C. Johnsens ejendom
på hjørnet af Nørregade og Østergade.

Morsø Folkeblad bragte 12. februar 1901 en artikel om Nykøbings udvikling i 1800-tallet. Byens indbyggertal fra 1880 til 1900 voksede fra 2723 til 4492. I landsognet fra 336 til 833. Artiklen fortæller om den vækst, alle Danmarks byer havde på bekostning af landsognene og skriver: »Byerne har noget lokkende, noget tiltrækkende. Her er mange mennesker samlede, mere liv, mere uro, lettere adgang til alt, til at tjene penge og til at bruge dem. Men det er ikke noget sundt liv. Den store mængde af byboerne har deres arbejde borte fra hjemmet, ude i byen. Manden går fra sit hjem tidligt om morgenen, kommer måske lige hjem til middag, men må straks på arbejde igen, så kommer han først hjem om aftenen, og så kalder foreningerne eller andre sammenkomster ham. Der bliver kun liden tid til samliv med hustru og børn, liden tid til børnenes opdragelse«. Dette citat fortæller om datidens syn på en periode, vi i dag omtaler som de gode gamle dage, hvor alle havde tid til sig selv og andre.

Den store stigning i Nykøbings indbyggertal var en følge af den vækst, byens industri havde mellem 1880 og 1900. Handel og håndværk havde også en fremgang, ikke mindst på grund af de store offentlige investeringer, der blev foretaget i disse år. Oprettelse af vand- og gasværket, bygning af en ny kirke, 3 skoler, posthus og anlæggelse af færgehavn og jernbaneareal. Også mange private byggede nye ejendomme. Der var ikke plads til de mange tilflyttere indenfor byens gamle grænse ved Vestergade og Nygade. Der blev derfor bygget mange arbejderboliger ud ad Nørrebro. I landsognet, hvor indbyggertallet blev mere end fordoblet, var det især mellemklassen, der byggede huse på Vesterbro og Fruevej.

Industri

Byens industri udviklede sig kraftigt i perioden 1880 - 1900.

N. A. Christensens Jernstøberi.

Den største udvidelse skete på N. A. Christensens jernstøberi. Ved starten i 1853 var der beskæftiget 6 mand, og der var en værkstedsflade på 197 m². Ved 40-års jubilæet i 1893, var antallet af beskæftigede vokset til 110 og værkstedsfladen til 4127 m². Ledelsen blev også udvidet. 1886 kom K. E. Messerschmidt til fabrikken som værkfører. Tre år efter blev han teknisk direktør og Christensens kompagnon. Firmanavnet blev N. A. Christensen og Co. Som leder af salgsarbejdet blev i

1893 Rasmus Aarup ansat. 1897 trak N. A. Christensen sig tilbage som daglig leder. Fabrikken blev omdannet til aktieselskab med Christensen som formand. Direktørerne K. E. Messerschmidt og Rasmus Aarup fik ansvaret for den daglige drift. Samme år blev Rasmus Årups bror, Peder Aarup, ansat til at hjælpe med det stigende salg af Morsø Støbegods. Messerschmidt fik hjælp til den tekninske ledelse af L. Møller, der 1893 blev ansat som værkfører.

Tobaksfabrikant Theodor Damborg døde den 8. april 1882, 52 år gammel. Fabrikken blev solgt til J. C. Bendixen, der ejede en tobaksfabrik i Thisted. Henry Dolleris, der var nevø af Th. Damborg, kom i 1879 i lære på fabrikken. Efter læretiden var han nogle år i Tyskland for at studere cigarfabrikationen. Derefter blev han ansat som leder af produktionen af cigarer og tobak på Th. Dambords fabrik. Da Bendixen købte fabrikken, blev Dolleris udnævnt til forretningsfører og skulle stå for indkøb og salg. Erik Krogh, der af Th. Damborg havde lært frem-

Th. Damborgs Tobaksfabrik.

Personalet på Th. Damborgs tobaksfabrik, fotograferet den 1. november 1904.
Anledningen var, at det var 25 år siden direktør Henry Dolleris, der står øverst på trappen, blev ansat på fabrikken som lærling. De to drenge med opsmøgede ærmer, demonstrerer med korslagte arme, at de er lærlinge, og dermed mere end de mange arbejdsdrenge. De kvindelige arbejdere holder sig pænt samlet i yderkanten af opstillingen. Kontorpersonalet har taget plads ved indgangen til kontoret.

stilling af skråtobak, blev udnævnt til at lede produktionen af cigarer, tobak og skrå.

Bendixen købte 1896 smed Rüssows ejendom, der lå mellem fabrikken og Morten Jensens gæstgiveri. Den gamle ejendom blev revet ned, og en ny stor fabriksbygning opført. Oktober 1897 blev den nye bygning taget i brug. Den lokale presse var meget begejstret og fortalte at Th. Damborgs fabrik, var landets næststørste tobaksfabrik, kun overgået af Obel i Aalborg. Også lokalerne blev fremhævet, som meget moderne. Især blev lofterne i fabrikslokalerne rost. De var beklædt med ferniserede træbrædder. Aviserne skrev, at her var hygiejnen sat i højsædet. De varer, der blev fremstillet, var frie for støv og andre urenheder. Det blev også fremhævet, at alle lokaler var stærkt oplyste af mange gaslygter. I gavlen af den nye bygning, ud mod Vestergade, var der kontor og lagerlokaler. To år efter blev der i gården opført en toetagers bygning, hvor der blev god plads til fabrikation af skråtobak.

Danmarks første fabrikslov, som kom i 1873, begrænsede børnearbejdet i industrien til, at kun de, der var over 10 år, måtte arbejde. Det fik størst betydning inden for tobaksindustrien, der var baseret på børns billige arbejdeskraft. I 1873 var der i landets 116 tobaksfabrikker beskæftiget ca. 1000 børn, som var over 10 år. 1900 var fabrikkernes produktion steget, og der var beskæftiget 2000 børn. Det var ca. 30% af arbejdsstyrken på landets tobaksfabrikker. I 1901 blev mindstealderen sat op til 12 år og i 1914 blev børnearbejdet i industrien helt forbudt.

På Th. Damborgs fabrik arbejdede i 1898 80 drenge mellem 10 og 14 år. Halvdelen om formiddagen og halvdelen om eftermiddagen. Ved denne fordeling kunne drengene passe deres skole den halve dag. Drengenes daglige arbejdstid på fabrikken var 5 timer. Herfor fik de i løn 1,20 kr. ugentlig. Derudover blev der af fabrikken indsat 5 øre for hver halve arbejdsdag på en sparekassebog. Disse penge blev udbetalt ved konfirmationen. Dog kun hvis arbejdslederen mente, at drengen havde opført sig godt, mens han arbejdede på fabrikken. Foruden drengene arbejdede der 30 voksne, mest kvinder, på fabrikken.

19. januar 1898 skete der noget helt uhørt i Nykøbing. Drengene på tobaksfabrikken gik hjem. De strejkede for at få 1,70 kr. om ugen og ubeskåret ret til de penge, der blev sat ind på sparekassebogen. Fabrikkens ejer, Bendixen, bekendtgjorde, at drengene ville blive afskediget og istedet ville man ansætte kvinder. Denne trussel tvang forældrene

til at sende deres drenge på arbejde igen. Selv om drengenes indtægt var lille, kunne den ikke undværes i familiens indkomst. »Således endte altså det unge Nykøbings første sociale kamp med et nederlag«, skrev Morsø Folkeblad.

Jernstøberiet og tobaksfabrikken solgte varer over hele landet. Derimod var farver Sørensens virksomhed baseret på, at landboerne kom med deres uld til kartning og spinding og de hjemmevævede stoffer til valkning, kradsning, presning og farvning. 1 1883 opførte Sørensen en bygning, hvori der blev opstillet 2 væve. Få år efter var der i samme bygning flere væve. 1884 oprettede Sørensen en manufakturhandel i forhuset ud mod Vestergade. Landboerne kom til forretningen med uld, og i bytte fik de enten færdige klæder eller stoffer til tøj. 17. maj 1886 udbrød der en brand, der lagde hele fabrikken og forhuset øde. Ruinerne blev fjernet. Et nyt forhus (Vestergade 10) og en fabriksbygning, der blev omtalt som byens største bygning, opførtes. I forhuset blev der indrettet butik og kontor. Til at lede butikken blev Mads Mortensen, ansat. I fabriksbygningen blev opstillet tidens nyeste maskine til vævning og farvning. Samtiden bedømte Jørgen Sørensen som en dygtig slider, men man havde ikke meget tiltro til hans økonomi. Man

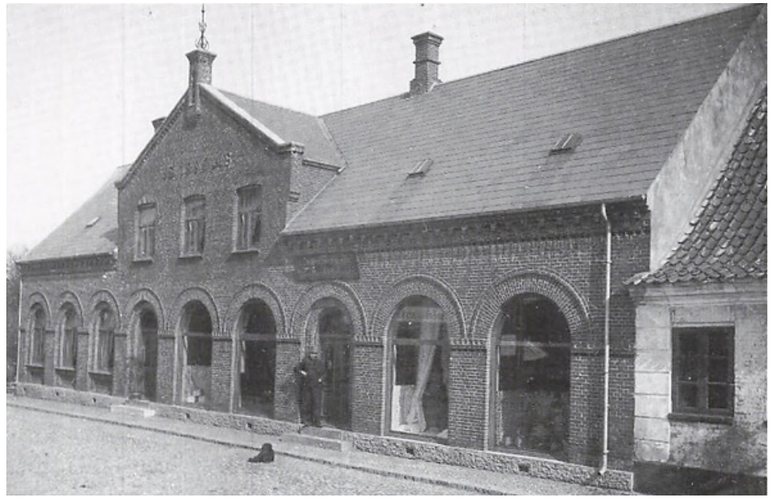

Jørgen Sørensens Klædefabrik.

Forhuset til Jørgen Sørensens farveri og væveri i Vestergade ca. 1890. Efter branden i maj 1886, hvor fabriksbygningen og forhuset nedbrændte, blev der opført nye bygninger. I forhuset indrettedes fabrikkens kontor og en, efter den tids forhold, stor og moderne manufakturhandel, af Mads Mortensen.

sagde, at han kunne tapetsere kontorets vægge med indløste veksler. 1897 blev fabrikken og forretningen solgt til Mads Mortensen og hans halvbroder Peder Pedersen.

Jørgen Sørensen købte 12. januar 1898 Dueholm Gods af kammerjunker Kaas.

Beskæftigede på fabrikkerne 1899.:
N. A. Christensen & Co. 120 formere og lærlinge, - 45 smede og drejere, 6 snedkere - 72 arbejdsmænd og ca 10 funktionærer.
Th. Damborg Tobaksfabrik. 26 mænd - 11 kvinder - 96 børn.
Jørgen Sørensens Klædefabrik. 15 mandlige og kvindelige arbejdere.

Vand- og gasværket.

Hvert år blev Nykøbing hærget af epidemiske sygdomme, der stammede fra drikkevandet.

Apoteker A. J. F. Gether undersøgte i sommeren 1872 byens drikkevand. Undersøgelsen blev offentliggjort i Morsø Avis den 22. oktober 1872. Heri omtales hvilke sygdomsfremkaldende bakterier, der var i vandet.

Artiklen gav anledning til en meget kraftig debat, som byrådet blev tvunget til at tage stilling til. Rådet afviste at foretage sig noget og er-

Udsigt fra kirtetårnet.
Det er sandsynligt, at billedet er taget den 10. april 1895, hvor der var folketingsvalg. På Rådhustorvet er der mange mennesker samlet foran den opstillede tribune. Herfra talte Morsøkredsens kandidater om deres politik, og hvad de ville opnå på tinge, hvis de blev valgt. Efter talerne blev valget afgjort ved at vælgeren ved håndsrækning tilkendegav, hvilken kandidat han ville stemme på.

Billedet er taget før den kørende trafik erobrede gaderne. Bilen var ukendt på Mors, og trafik med hestevogne var ikke stor. Folk havde plads til at stå og snakke sammen på gaden. Der var også plads til at sætte et bord ud midt på gaden, hvor damerne kunne nyde deres kaffe, mens manden var henne og stemme. Det var før kvinderne fik stemmeret. Den store købmandsgård på hjørnet af Havnegade og Kirketorvet tilhørte købmand og bankdirektør Niels Baadsgaard. Ejendommene, der ses i A Igade tilhørte fra venstre: Manufakturhandler Chr. J. Smith (nr. 14) opført 1854, gæstgiver J. L. Bendix (nr. 12) opført 1859, firmaet Joseph Brinchmann (nr. 10) opført 1846, bagermester Jeppe Jepsen (nr. 8 og 6) opført 1890, boghandler Fischer Holm (nr. 4) opført 1874. På hjørnet af Algade og Rådhustorvet ses købmand Thomsens gård. Morsø Bank havde fra 1901 kontor i den del af bygningen, hvoraf gavlen ses. Bag husene i Algade ses de mange huse, der først i 1890 'erne blev bygget ved Nygade og Nørrebro. Husrækken er nået ud til det sted, hvor senere Bangsgade blev anlagt.

klærede, at det ikke var en kommunal opgave at skaffe grundejerne drikkevand.

Der gik nogle år, hvor byrådet modstod presset fra borgerne, dog blev der senere gravet en offentlig brønd på Kirketorvet. 1880 kom der en ung læge, Andreas Boeg, til Nykøbing. Han undersøgte sygdommene i byen og konstaterede, at der var 25 gange så mange tilfælde af tyfus i Nykøbing som i byer af tilsvarende størrelse. Mange af byens borgere støttede Boeg ved sammen med ham at anklage byrådet for at være sløve og ikke tage hensyn til befolkningen. Byrådet erklærede, at der ikke var penge i kommunens kasse til både at oprette et vandværk og til den nødvendige reparation af kirken.

Efter flere års diskussion om vandværk eller kirke, nedsatte byrådet i oktober 1885 et udvalg til at udarbejde planer for et vandværk og beregne udgifterne hertil. Der blev foretaget prøveboringer efter vand på Dueholm Mark, der gav gode resultater. Der var meget vand af god kvalitet. Udvalget arbejdede også med planer om, sammen med vandværket, at opføre et gasværk. Man mente, at det ville billiggøre projektet at lægge vand- og gasrør ned samtidig i byens gader.

Udvalget indkaldte til borgermøde på Bendix Hotel, den 18. februar 1886. Planerne blev fremlagt. De mødte velvilje fra flertallet, men en

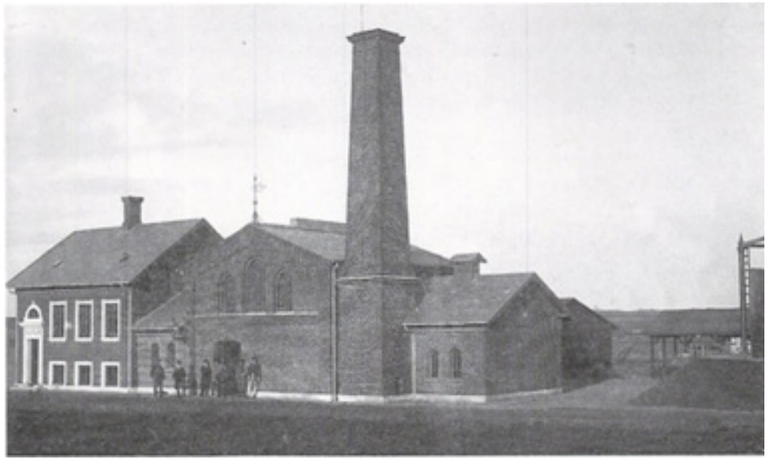

Gasværket, indviet 3. november 1886. Bestyrerens bolig til venstre, blev af mange borgere betegnet som meget flot. De mente, at det var at ødsle med byens penge.

Rådhustorvet, ca. 1892.
Springvandet foran Rådhuset blev opstillet ved indvielsen af vand- og gasværket. Figuren, en dreng siddende på ryggen af en svane, blev skænket af Søren Vandborg Dy hr, Odense, der var driftsleder ved de private fynske jernbaner. Dyhr, der var søn af boghandler og sparekassedirektør Peter Dyhr, skænkede figuren til byen, til minde om sine forældre, og som tak for en god barndom i Nykøbing. Springvandet blev fjernet 1909, for at give plads til statuen af kong Christian d. 9. Figuren blev fly tiet t il et bassin foran borgerskolen i Grønnegade. I dag findes figuren på Morslands historiske Museum. Til venstre ses Svaneapoteket. Bygningen var oprindelig herredsfogedbolig. Det blev i begyndelsen af 1850'erne købt og indrettet til apotek af A. G. Begtrup. 11890 ombyggede apoteker Teilmann Friis bygningen.

kreds var modstandere, fordi de mente, at kirken skulle repareres først. Det fik en af tilhængerne af vand- og gasværket til at sige: »Er det ikke bedre i Guds navn, at gå til Herrens bord i Cikoriefabrikken, end at gå til en begravelse i en fin kirke - en begravelse, der kunne have været undgået, hvis vi havde godt drikkevand«. (Cikoriefabrikken blev brugt som kirkelokale, mens kirken var lukket på grund af undersøgelserne.) Dagen efter borgermødet mødtes byrådet. Det blev oplyst, at et vandværk ville koste 50.000 kr. og et gasværk 62.000 kr. Oveni skulle lægges rørene i gaderne. Alle rådsmedlemmerne var enige om oprettelse af vandværket, men med hensyn til gasværket var rådet delt i to lejre. Nogle ville bygge vandværk og have kirken repareret. Andre ville, at vand- og gasværket skulle bygges samtidig, og kirkens reparation skulle udskydes. Der var også uenighed om placeringen af vandværket. Det ideelle var at bygge på Dueholm Mark i nærheden af boringerne, men det lå udenfor byens grænser og hørte til under landsognet. Tilhængerne mente, at når byen og landsognet kunne samarbejde om skole- og fattigvæsen, kunne der også arbejdes sammen om et vand- og gasværk.

Diskussionen for eller imod vedblev til maj 1886, hvor byrådet vedtog at bygge et vand- og gasværk på Dueholm Mark. Det nye værk begyndte produktionen 3. november 1886. Rørlægningen i byens gader var ikke færdig, så det var kun husene i Algade, der fra den første dag fik gas. »Så fik vi gas« skrev Morsø Folkblad, der i begejstrede vendin-

ger omtalte det pragtfulde syn, det var med gaslys i butikkerne. »Man bliver helt blændet af at se på de oplyste vinduer«.

Sct. Clemens Kirke

Kirketilsynet konstaterede i vinteren 1883, at der var mulighed for, at kirkens loft kunne falde ned, og det blev besluttet at lukke kirken fra den 28. april 1884 og indtil en grundig undersøgelse var tilendebragt.

Man valgte at bruge Cikoriefabrikken i Kirkegade som midlertidig kirke. Det var et lavloftet lokale. Om sommeren kunne luften blive så dårlig, at gudstjenesten måtte afbrydes, for at få luftet ud, inden man kunne fortsætte. Om vinteren var det kun muligt at holde gudstjeneste ved dagslys. Stearinlys, der også var den eneste varmekilde, kunne ikke oplyse rummet. Arkitekt Uldall fra Randers fik opgaven med at undersøge kirkens tilstand og komme med forslag til reparation. Efter flere ugers undersøgelse fremlagde F. Uldall en rapport om kirkens tilstand, der var så dårlig, at han tilrådede at nedrive kirken.

Kirkeministeriet sendte bygningsinspektør Walther til Nykøbing, for ved en undersøgelse enten at bekræfte eller afkræfte E Uldalls

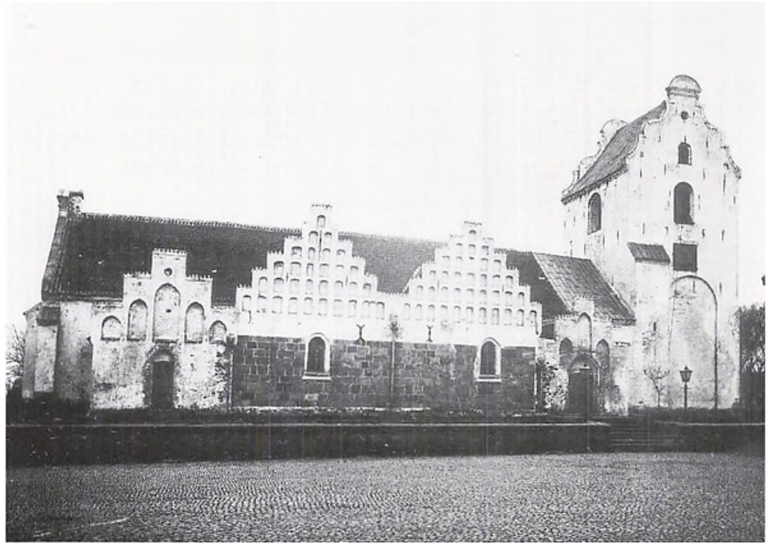

Den gamle Sct. Clemens kirke blev lukket i april 1884, på grund af »brøstfældighed«. Myndighederne frygtede, at store dele af hvervningerne kunne styrte ned.

rapport; det blev en bekræftelse. Walther skrev: »En gennemgribende istandgørelse vil medføre betydelige udgifter, og selv om de udføres så omhyggeligt som muligt, vil flere brøstfældigheder blive tilbage i murværket, og med tiden fremkomme pány«. I slutningen af rapporten står der: »Kirkebygningen har hverken historisk eller kunstnerisk interesse

Den nye Sct. Clemens kirke ligger længere tilbage end den gamle kirke, og tårnet vender imod nord.

og er bygget af flere, tildels på uheldig måde sammenbyggede partier«.

Der opstod en strid mellem byens borgere om istandgørelsen af den gamle kirke, eller bygning af en ny. En strid, der havde dønninger helt frem til 1930'erne, hvor der var flere ældre, der hævdede, at det havde været forkert at rive den gamle kirke ned. De mente, at kunne huske, at den var så solid, at det var vanskeligt at rive den ned. Sandheden var, at de nederste 2 meter af tårnet var af kampesten, og de var vanskelige at få skilt ad. Resten faldt næsten af sig selv, da håndværkerne begyndte nedrivningen. Februar 1885 blev der foretaget en ny undersøgelse, der bekræftede de foregående undersøgelser: »Kirken var ubrugelig«. Eksperterne mente dog, at med store bekostninger kunne tårnet bruges. En kreds af Nykøbings mest indflydelsesrige borgere indkaldte til et borgermøde den 27. april 1887. Man ville prøve, om ikke de forskellige meninger kunne forliges så meget, at der blev mulighed for at fremkomme med et forslag til løsning af kirkestriden. Flertallet vedtog en udtalelse om, at der skulle bygges en ny kirke, og den skulle flyttes længere tilbage, for at give mere torveplads. Denne skrivelse fik i løbet af to dage 522 underskrifter. Men man havde ikke taget stilling til de forslag, der var indkommet til ny kirkebygning. Om den nye kirke skulle ligge øst/vest eller syd/nord tog skrivelsen ikke stilling til. Diskussionen bølgede videre, indtil Kirkeministeriet i januar 1889 bestemte, at tegningen til en ny kirke fra firmaet Momme og Olesen i Aalborg var den bedste, og at kirken skulle vende syd/nord. Arbejdet med nedbrydningen af den gamle kirke blev påbegyndt i januar 1889 og var færdig sidst i marts samme år. Indvielsen af den nye Sct. Clemens Kirke fandt sted 29. november 1891.

Skolerne

De af byens borgere, der ønskede at deres sønner skulle have en skolegang, der gav adgang til en boglig uddannelse, sendte dem til Viborg eller Aalborg. Her kunne de få studentereksamen. Var det realeksamen, blev de fleste sendt på kostskole i Thisted. Det var kun de rigeste eller mest energiske familier, der kunne ofre de mange penge det kostede, at sende deres sønner på kostskole i en anden by. At ofre penge på døtrenes uddannelse var utænkeligt, - de blev jo forsørget, når de blev gift.

Realskolen.

Denne opfattelse kunne ikke holde, efterhånden som samfundets udvikling krævede, at flere unge fik en uddannelse, så de kunne del-

tage i erhvervslivet. Især var kontorarbejdet eftertragtet for kvinderne.

I begyndelsen af året 1885 arbejdede en kreds med herredsfuldmægtig Hans Nielsen i spidsen for at få oprettet en privat realskole i Nykøbing. Det ville herved blive økonomisk lettere for forældrene at give deres børn en uddannelse som en god start på en videregående uddannelse. Den 20. februar 1885 afholdtes stiftende generalforsamling i aktieselskabet Nykøbing private Realskole. Initiativtagerne havde på forhånd tegnet aktier á 200,00 kr. for i alt 20.000 kr. Enkefru Damborg skænkede 6.000 kr. hvoraf de 4.000 kr. blev brugt til at købe en grund i Nygade.

På generalforsamlingen oplyste Hans Nielsen, at man havde valgt aktieselskabsformen, for at forældrekredsen gennem den valgte bestyrelse kunne få indflydelse på skolens undervisning og kunne ansætte og afskedige skolebestyreren. Flere var betænkelige ved denne form for skoledrift. Den var ikke kendt andre steder i Danmark. Efter en diskussion enedes man dog om at stifte selskabet. Der blev valgt en bestyrelse til at arbejde videre med planerne om opførelse af en ny skolebygning og ansættelse af en skolebestyrer. Bestyrelsen valgte Aksel R. Hansen, der var cand. teol. og havde en del erfaring i undervisning.

Indvielsen af Nykøbing private Realskole fandt sted den 29. november 1885 i overværelse af elever, skolens lærere og mange af aktionærerne. Bygningen, der var tegnet af arkitekt Weber, Aalborg, havde i nederste etage 8 klasseværelser og et værelse til lærerinderne. I øverste etage var 4 klasseværelser, et værelse til lærerne og privat bolig til bestyreren. Gymnastiksalsbygningen lå vinkelret på klassebygningen og delte skolegården i en drenge og en pige legeplads. Foruden bestyreren blev der ansat to lærere og tre lærerinder til at undervise de 41 drenge og 38 piger.

Borgerskolen.

Da skolen i Nørregade blev bygget i 1855, var byens indbyggertal ca. 1746. I 1890 var den vokset til 3600 indbyggere. Det blev derfor nødvendigt med en udvidelse af skolen og myndighederne kom på en vanskelig opgave. Skulle der bygges nyt, og hvor skulle den ligge? Eller var det muligt at udbygge den gamle skole, og hvad var billigst? Der var lige så mange meninger, som der var muligheder.

Byrådet var vært ved en fest for M. C. Holm den 22. marts 1891, på Bendix Hotel. Her blev der også talt om skoleproblemet. Under sin tale tilbød M. C. Holm at give 80.000 kr. til en ny bygning, på betingelse

Nykøbing private Realskole, Nygade, indviet den 29. november 1885.
I nederste etage 8 klasseværelser På 1. sal, 4 klasseværelser, lærerværelse og skolebestyrerens privatbolig.

af, at han og hans hustru i deres levetid, årligt fik udbetalt 4% i rente af beløbet.

Byrådet modtog med glæde tilbuddet og købte 3 ejendomme i Grønnegade for her at opføre en ny borgerskole. Grundstenen blev nedlagt den 30. november 1891. Indvielsen af den nye skole fandt sted den 6. januar 1893.1 bygningen var der 19 klasseværelser, kontor for inspektøren og lærerværelse. Gymnastiksalen, der lå vinkelret på klassebygning, skilte gården i en pige- og drengelegeplads. Fra 1885 da inspektør Ch. Gandrup forlod byen og indtil L. P. Koefoed i 1893 blev udnævnt til inspektør, ledede P. M. Toustrup skolen.

I 1893 fik lærerne for første gang udbetalt hele deres løn i rede penge. Hidtil var en del deraf blevet udbetalt i korn.

Skolens lønudgifter var således:

Inspektør Koefoed	3059,00 kr. årligt.
1 lærer der også var kordegn.....	1834,00 kr. årligt.
6 lærere	á 1817,00 kr. årligt.
5 lærerinder	á 1167,00 kr. årligt.

Borgerskolen, Grønnegade, indviet den 6. januar 1893.
I alt 19 klasseværelser. Lærerværelset og inspektørens kontor var i stueetagen, ud mod gården.
Pedellens lejlighed var bag de 6 kældervinduer i bygningens venstre side.

Teknisk Skole.

Skolen havde i alt 18 klasser, hvoraf de 10 fik heldagsundervisning. 8 klasser havde halvdagsundervisning, 4 om formiddagen og 4 om eftermiddagen.

I 1857 oprettede lærer Yde en aften- og søndagsskole for håndværkssvende og lærlinge. Fagene var skrivning, regning og historie. Denne skole fik aldrig den store tilslutning og ophørte i 1880. Flere medlemmer af Håndværkerforeningen var ikke tilfredse med Ydes undervisning. De oprettede i 1877 en teknisk skole med malermester A. Broge som leder.

På en generalforsamling i 1883 vedtog Håndværkerforeningen at stå bag ved Broges skole. Den nye Tekniske Skole begyndte undervisningen i borgerskolens lokaler den 5. november 1883. Der blev undervist 3 aftener om ugen fra kl. 19,30 til 21,30. Lærlingene, der havde været på hårdt legemligt arbejde fra kl. 7 morgen til 6 aften havde svært ved at sidde stille ved undervisningen. Det blev nødvendigt at Håndværkerforeningens medlemmer på skift overværede undervisningen. Var der en del uro ved undervisningen, blev det påtalt til elevernes mestre, men da undervisningen var frivillig, havde det i de fleste tilfælde ingen betydning. Mestrene var mere interesseret i at lærlingene bestil-

te noget om dagen. Lærlingeloven af 1899 indførte tvungen skoleundervisning for alle håndværkslærlinge. Loven krævede, at der blev undervist i dansk, regning og skrivning. De skulle derforuden undervises i det, der havde tilknytning til deres fag.

For at opfylde lovens krav, blev det nødvendigt at opføre en bygning til Teknisk Skole. Den blev opført på en grund i Vettelsgade, som byen gratis stillede til rådighed. Indvielsen fandt sted den 21. oktober 1900. Bygningen var tegnet af arkitekt Hofmand, Aalborg, og havde 6 klasseværelser, samt kontor og pedelbolig i kælderen.

Tagetagen fik Morslands historiske Museum stillet til rådighed. Her var samlingen indtil 1909, hvor museet flyttede til Dueholm Kloster. Som forstander for Teknisk Skole blev udnævnt arkitekt P. C. Pedersen. Han havde 3 skolelærere og 3 håndværksmestre til hjælp i undervisningen af de 79 elever. Direktør for Jernstøberiet, N. A. Christensen, skænkede 10.000 kr. til hjælp til skolens opførelse. Fire år efter betalte han restgælden på bygningen, der var på 4.000 kr.

Skolen blev oprettet i 1890 af Nykøbing Handelsstandsforening. Der blev undervist 2 aftener á 2 timer om ugen i Borgerskolens lokaler. De 22 elever blev undervist i almindelig handelsfag og sprog og skolen underviste også i de nye fag, som maskinskrivning og skilteskrivning. Købmand M. Mathiassen var daglig leder og til hjælp i undervisningen var ansat 2 lærere fra Borgerskolen.

Handelsskolen.

I 1898 begyndte D.S.B. at indhegne jernbanearealet med et stakit af gamle jernbanesveller, der stod på højkant. Denne grimme indhegning blev efter kraftige protester fra byrådet og byens borgere, taget ned i 1901 og erstattet med stakit, som det ses på billedet.
Posthuset blev indviet 4. februar 1892. Stilladset på taget var til telegraftrådene, men kom ikke i brug. Linien blev i stedet ført ind i huset gennem en vindueskarm. Til højre for posthuset ses Teknisk Skole, opført i 1900.

Færgefarten

Morsingboerne var godt tilfredse med den nye overfart mellem Nykøbing og Glyngøre, der blev påbegyndt i 1873, men de var utilfredse med transportmulighederne til Skive. Dagvognen, der kun kunne medtage få passagerer og lidt gods, var 3-4 timer om at køre fra Glyngøre til Skive Banegård.

En kreds af morsingboere og enkelte fra Salling, prøvede at oprette en privat bane gennem Salling, men de måtte opgive. Der kunne ikke skaffes tilstrækkelig økonomisk støtte til at gennemføre planen. Med støtte fra de lokale folketingsmedlemmer, blev der rettet henvendelse til D.S.B., som var interesseret.

Den 18. februar 1892 vedtog folketinget en lov om oprettelse af en bane fra Glyngøre til Skive. Denne bane blev indviet den 14. maj 1884. Statsbanerne ville gerne overtage den kommunale færge og indsætte en jernbanefærge mellem Nykøbing og Glyngøre. I en ansøgning til folketinget stod der: »For at kunne konkurrere med søvejen om Morsø-trafikken må jernbanen så vidt muligt fjerne den hindring, som Sallingsund frembyder, og det sker lettest ved at etablere en jernbaneforbindelse over dette sund«. Inden der kunne indsættes en jernbanefærge, skulle der bygges nye færgelejer, og i Nykøbing opføres en stationsbygning og ankomstbygning, samt anlægges sporareal til godsvogne. Færgehavnen blev bygget syd for søndrehavnen. Ved kajen blev der opført en ankomstbygning. Arealet mellem Toftegade og fjorden blev fyldt med jord gravet op fra det nye havnebassin og mudder fra uddybningen af sejlrenden. Til at dække over opfyldningen, blev der hentet sand og grus fra Dueholm bakke. D.S.B.'s langsigtede plan var at anlægge en bane over Mors til Vilsund og med en jernbanebro at videreføre banen til Thisted. Derfor blev baneterrænet ført frem til Vesterbro.

Mellem færgelejet og Vesterbro blev der opført en stationsbygning. For at skaffe adgang til stationen, blev der opkøbt og nedrevet nogle huse på Lilletorv og anlagt en ny vej, som fik navnet Jernbanegade. Det store anlægsarbejde var færdig til indvielse af den nye tids overfart mellem Nykøbing og Glyngøre.

Den 1. oktober 1889 sejlede dampfærgen »Lillebælt« det første gods over til Nykøbing.

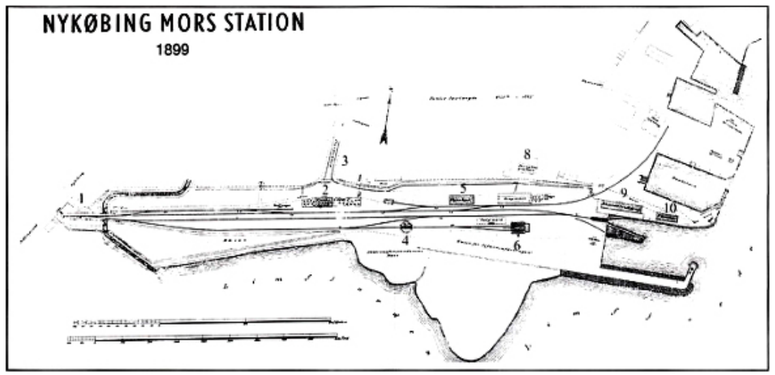

Nykøbing Station 1898.
1. Vestergade, 2. Stationsbygningen, 3. Jernbanevej, 4. Drejeskive, 5. Pakhus, 6. Remise, 7.Kvægrampe, 8. Posthus, 9. Ankomstbygning, 10. Fårehuset.

Udsigt fra Dueholm mølle 1895.
I venstre side af billedet ses bagsiden af husene på Mågevej og Vesterbro. Den høje bygning er bygget parallelt med Gasværksvej og Vesterbro. På grund af bygningens kantede facon blev den kaldt »Strygejernet«. Bagved ses tagene af Dueholm gods. Bygningen med 3 skorstene er det nuværende museum. Billedet viser også det store jernbaneareal mellem Vesterbro og færgelejet.

Færgelejet ca. 1890.
Personalet har tid lilet lille hvil efter hjuldamperen »Lillebælts« afgang fra lejet. Yderst på molen sesfårehuset, der blev brugt før jernbanefærgen blev indsat på overfarten. I huset blev får og svin samlet, inden de med færgen »Sallingsund« blev sejlet over til fastlandet. Byens borgere og de tilrejsende var tilfredse med det lys, de store gaslygter ved lejet gav, men de var ikke tilfredse med lysforholdene imellem ankomstbygningen og byens gader. Byrådet og D.S.B. kunne ikke enes om, hvem der havde ansvaret for området. Der gik flere år, inden byen opsatte et par lygter, så det blev lettere al komme fra lyshavet, som det blev sagt, ved færgelejet og op til byens gader.

Plantagen, badehusene og Strandpavillonen

Ørodde lå indtil midt i 1880'erne som et øde område. Her var der gennem generationer blevet gravet grus til kommunen og amtets veje. Plantageudvalget fik økonomisk støtte til at beplante arealet af Forskønnelsesforeningen, Nykøbing og Omegns Sparekasse og jernstøber N. A. Christensen. Der blev lavet en dæmning et stykke fra strandkanten ved Klosterbugten, for at beskytte det beplantede areal mod højvande. Sidst i 1890'erne begyndte udvalget at anlægge området ved »Holger Danskes Briller«. Disse var blevet gravet omkring 1870 for at afvande sumpen. De forkrøblede træer blev fældet, og der blev anlagt stier omkring vandhullerne og græsplæner.

I 1870'erne blev det moderne at bade i fjorden. Der blev ved Klosterbugten opsat flere private badehuse. Her kunne man klæde sig af og bade uden nysgerrige blikke. I sommeren 1878 annoncerede tømrermester H. Jensen, at det kostede 2 kr. pr. person at bade fra hans badehus. Det blev fremhævet, at når det røde flag var hejst, var det damer, som badede. Et hvidt flag viste, at det var herrerne, der badede.

I oktober 1888 blev der dannet en forening til byens forskønnelse.
Foreningens første opgave var at indsamle penge til anlæggelse af et springvand ved indgangen til Plantagen fra Skovgade. Figuren blev skænket af driftsleder Vandborg Dyhr, Odense. Foreningen fik så mange penge tilovers, at der blev til opstilling af en stengrotte med drikkevandsstander, som ses til højre. Billedet er taget efter Forskøn n elsesforen ingens gave i sommeren 1898 var overdraget byrådet.

Ifølge politivedtægten var det forbudt at sejle nærmere end 100 m, når det røde flag var hejst. 1 1875 blev der dannet et aktieselskab »Morsø Strandbade«, der hver sommer opstillede to badehuse ved Østerstrand. Et for damer og et for herrer. Aktionærernes tjenestefolk havde adgang til at bade fra et lille hus midt på den bro, der førte ud til badehuset. Dog kun efter 7 aften.

Aktieselskabet »Morsø Strandbade« vedtog i foråret 1896 at bygge en pavillon. Der blev købt et stort jordstykke langs Langelinie af gartner Erik Lassen, for 3200 kr. Bestyrelsen fik arkitektfirmaet Momme og Olesen, Ålborg, til at tegne pavillonen. Den blev indviet den 31. maj 1898. Der var kun adgang for aktionærer og deres husstand. Selskabet ejede Strandpavillonen til 1916, hvor den blev solgt til hotelejer Jens Jensen.

Strandpavillonen ca. 1905.
Tilbygningen i venstre side er kommet til efter indvielsen 1898.

A/S Morsø Strandbade ved Østerstrand. Det første var damebadehuset. Det lille hus ved broen var til det kvindelige tjenestefolk. I behørig afstand herrernes badehus. Her var det lille hus ti! det mandlige tjenestefolk.

Havnen, Fælles Tømmerlageret og Østersfiskeriet

Nykøbing havn havde først i 1880'erne en stigende skibsfart og en voksende fiskerflåde. Det blev derfor nødvendigt med en udvidelse, som begyndte foråret 1893 og blev afsluttet, da Sønderhavn året efter var klar til brug. Fiskerihavnen lå på sydsiden. På nordsiden var der plads til at større skibe kunne lægge til.

For at skaffe plads til nye pakhuse mellem toldkammeret og det kommunale færgekontor, var det nødvendigt at flytte Fælles Tømmerlagerets oplagsplads. Selskabet lejede af købmand Baadsgaard et stort jordareal ved de nyanlagte gader, Vennersgade og Vettelsgade. Det var kun tømmerstablerne, der blev flyttet. Det lille murstenshus syd for toldkammeret vedblev indtil 1895 at være Tømmerlagerets kontor. Det år blev en ny og større kontorbygning opført ved lagerpladsen. Havnen købte det lille hus. Her fik havnefogeden kontor og i en lille tilbygning blev der indrettet »varmestue«, hvor havnearbejderne kunne opholde sig, hvis de ikke var i arbejde.

Fælles Tømmerlageret.

Købmand Niels Baadsgaard, der var den egentlige leder af Tømmerhandelen, døde den 21. juni 1897. Selskabet blev omdannet til et aktieselskab med Anders Christensen som leder. Han havde været forretningsfører siden 1882. Aktieselskabet købte af enkefru Baadsgaard det lejede jordstykke, hvorpå lageret havde plads. I 1899 blev der bygget en to-etagers ejendom ved Vettelsgade. Her blev der indrettet lejligheder til direktøren og lagerforvalteren.

Fredningen af østers, som trådte i kraft i 1885, blev ophævet i 1890. For en femårig periode blev forpagtningen overtaget af Tonning, der var driftsbestyrer af østersfiskeriet »Norge« i Kristiania (Oslo), samt apoteker Teilmann Friis, Nykøbing. De lejede af byen den gamle træbygning, der havde været brugt som færgekontor. Bygningen blev indrettet til pakning af østers i tønder og til opbevaring af dykkerudstyr m.m.

For at skåne østersbestanden, blev det forbudt at skrabe østers de første fem år. De skulle af dykkere samles op fra fjordbunden. Dykkerbådenes mandskab, der foruden en dykker bestod af 2-3 mand, fik 2 øre for hver østers de fiskede. Selskabets salgspris var 15 kr. pr. 100 stk.

Ved forpagtningstidens ophør i 1895, udtrådte apoteker Teilmann Friis af selskabet. Tonning fortsatte alene i en ny femårig periode. I denne periode blev det tilladt at bruge skrabebåde i Nissum Bredning. I 1898 blev der af 10 dykkerbåde og 5 skrabebåde fanget 1.164.565 østers.

Ved forpagtningstidens ophør i 1900 blev Tonning overbudt af et selskab, bestående af Brinch, G. H. Spellerberg, bogtrykker Marius Jensen, Skive, og dykker Anders Halse, Nykøbing. Det nye selskab fik navnet »Limfjordsøstersdepot«.

Handel og Håndværk

Tiden mellem 1880 og 1900 var omstillingsår for Nykøbings handlende og håndværkere. De gamle købmandsforretninger havde de varer, der blev brugt i hverdagen, men ikke i stort udbud. Forretningernes bedste kunder var store og små gårdejere, der kom med deres produkter, og som betaling herfor fik kolonialvarer og kunstgødning. Byens borgerskabs forbrug havde naturligvis også stor betydning for købmandens handel. Arbejderklassen var dårlige kunder, da deres forbrug var meget lille og i arbejdsløse perioder måtte købmanden give kredit - en kredit, som kun de mest solide arbejdere kunne opnå.

Foruden købmandsforretningerne var der forretninger, der handlede med dame- og herretøj. Der var bagerforretninger og få andre forretninger, der handlede med papir, bøger og isenkram. Nogle få håndværkere havde en lille butik, hvor de solgte deres varer.

Den forøgede fabriksdrift, de mange nybygninger og anlægsarbejder sidst i 1880'ernc og først i 1890'erne, fik mange håndværkere og arbejdere til at bosætte sig i Nykøbing. Der blev behov for forretninger, der kunne byde på et større udvalg af specielle varer. I løbet af de få år kom der forretninger, som handlede med sko, trikotage, vin, cigarer og

Østersfiskeriet.

Fiskerihavnen ca. 1895.
»Hvor meget fik du for pundet?« Det kan være det spørgsmål, fiskerne stillede til manden med vægten og nettet til vejning affisk. Fiskehandleren er ved at gøre klar til, med trillebøren, at køre rundt i byens gader for at sælge friske fisk, der er taget op af hyttefadene. Sidst i 1800 og først i 1900-tallet, levede ca. 40 familier i Nykøbing af fiskeriet.

Limfjordsøstersdepotets formandsbåd ved depotet på kajen mellem søndre- og nordrehavn. ca. 1900. Formanden, yderst til venstre, havde ansvaret for al de 10 dykkerbåde og 5 skrabebåde, fiskede på de tilladte steder og at østersen holdt de lovbefalede mindstemål. I højsæsonen var der beskæftiget 150 mand ved østersfiskeriet. Heraf var de fleste bosat udenfor Mors.

tobak, chokolade, the, kaffe, ost, margarine og smør, isenkram, porcelæn, musikinstrumenter, møbler, træarbejder, farver og tapet, smykker og ure, frugt og grønsager, kød og viktualie. De nye gader, der i disse år opstod uden for den gamle bykerne, gav også plads til små kolonial-, gartner- og slagterforretninger.

Da Nørregades storhedstid som handelsgade var slut midt i 1800-tallet, blev byens nye forretningsstrøg mellem Rådhustorvet og Kirkegade.

Mellem Kirkegade og Lilletorvet lå små privatboliger og enkelte forretninger. Den nye tid sidst i 1880'erne, med den øgede omsætning, fik unge handelsfolk til at nedsætte sig i Algade mellem Kirketorvet og Lilletorv. Her var der billige huse, og flere af dem var i så dårlig stand, at det bedst kunne betale sig at rive dem ned og bygge nyt. I de nye ejendomme blev der indrettet beboelse og butikker efter tidens krav. De mest solide af de gamle huse blev ombygget og forhøjet med en etage.

Sidst i 1800-tallet blev det mere almindeligt af fejre julen med grantræ i stuen og gaver til børn og voksne. At Nykøbings handlende også dengang forstod at friste, fremgår af en artikel i Morsø Folkeblad den 16. december 1901. Redaktør Henrik Fog fortæller om juleudsmykningen i Algade: »Strøget er gaden fra Lilletorv til Rådhustorvet gennem Algade. Der er nok forretninger andre steder i byen, også enkelte betydelige forretninger, men det egentlige strøg er Algade. Mange af de handlende har deres juleudstillinger færdige, vinduerne er pyntet vældigt fint op og som i aftes, hvor lysene var tændte, var der mennesker ude for at beundre forretningsfolkenes snilde.

Algade fra Kirketorvet til Lilletorv, 1895.
Byens forretningsstrøg var mellem Rådhustorvet og Kirketorvet. Her fandtes de fleste og største forretninger. I den øvrige del af Algade var der små lave privatboliger og enkelte forretninger. I sidste halvdel af 1880 'erne hvor udviklingen gav plads for flere og nye forretninger, var der en del unge forretningsfolk, der købte de gamle huse i den del af gaden, som ses på billedet. Den almindelige opfattelse var, at de unge var meget letsindige. At drive forretning i denne del af Algade, var umuligt, hvis det var en stor omsætning man ville have. De fleste af de gamle huse blev revet ned, og nye og større ejendomme med plads til større forretningslokaler blev opført. De unge forretningsfolk havde mod og initiativ og deres samarbejde var meget stærk. Denne del af Algade blev kaldt for »De unges Sogn«. Et eksempel på sammenholdet beviste festlighederne i anledning af Chr d. 9.'s guldbryllup i 1892. De unge forretningsfolk besluttede sig til i hemmelighed at udsmykke deres del af Algade. Natten før festlighederne arbejdede indehaverne og en del af personalet med at opsætte flag og granguirlander over hele gaden. Forretningsfolkene på det gamle forretningsstrøg ærgrede sig, da de om morgenen så, hvor flot »De unges Sogn« var pyntet. Kunderne satte pris på de unges gåpåmod, og fra 1892 udviklede strækningen mellem Kirketorvet og Lilletorv sig til at være strøget.

Det er søndag aften. Lad os følges ad en tur op af strøget. Vi begynder på Lilletorv og går ad Algades højre side. På Lilletorv ved siden af Jernbanegade har urmager Sørensen forretning. Her er ure af alle mulige slags. Store regulatorure, mindre stueure, lommeure i guld- og sølvkasser. Alle tikkende og strålende. Man skulle synes at halvdelen af Mors kunne få apparater, der kunne hjælpe folk til at følge med tiden. Der er kikkerter, der kan hjælpe med at se langt bort. Der er briller, til at se nær ved. Der er termometre og barometre, så man kan følge vejret. Vilhelm Bang har tændt lys både i stuebutikken og i kælderen. Det stråler af glas, porcelæn, galanteri og lædervarer m.m.

Så er vi kommet til selve strøget. Skomager Joh. Jensen har udstillet sorte og brune sko og støvler, samt smukke morgensko. Nu kommer vi forbi nogle kedelige mørke huse, indtil vi møder Enemarks beskedne trikotageforretning, der viser en del smukke strikkede varer og børnesager. De to kolonialhandlere Lorentsen og Nordentoft, kappes om, hvem der kan få deres butik mest indbydende. Midt imellem har guldsmed C. A. Noe pyntet sin butik med strålende guld- og sølvting. Vi kommer forbi Kirketorvet, der ligge hen i mørke, men Jahns butik er stærkt oplyst. Det første vindue er særlig forsynet med legetøj, de øvrige med glas, porcelæn og mange herlige figurer. En stor prægtig hængelampe besørger belysningen i det

Er der overskud, efter at menneskets dagligе behov er dækket, vil de fleste gerne have smukke ting i hjemmet.
Var det guld- og sølv ting man ville anskaffe sig, var fristelsen stor ved at betragte guldsmedens vinduer i ejendommen, Algade 15, opført i 1890 af C. A. Noe.

ene vindue og reklamerer tillige for lampeforretningen. Atter et par huse i mørke. Så kommer man til boghandler Sønder- gaards vinduer. Det første er pyntet med bøger og billeder, det andet med album, mapper, æskepost, parfume m.m. Det er smagfuldt pynt. Den sidste butik i denne side er trikotagehandler Anders Madsen. I det første vindue bør- nehabitter, huer, og vanter, i det andet hatte og i det tredie broderier.

Vi vender det mørke Rådhustorv ryggen og vandrer op ad den anden side. Boghandler H. Hansen, her er der bøger og billeder med og uden rammer. I baggrunden hænger der et maleri: Et skib for fulde sejl, der arbejder sig frem i høj sø. Særligt vandet tager sig godt ud i den stærke belysning. Ved siden deraf er i baggrunden opbygget en pyramide med en smagfuld opstilling af galanteri og lædervarer. I vinduet står et stativ med lykønsningskort. Det drejer langsomt rundt, så man kan se alle kortene. Derefter kommer urmager Kloch. Hans udstilling er også værd at se. Ved siden af har Peter Madsen en smuk udstilling af manufakturvarer og broderier. Så kommer Brinkmanns store flotte butik. Det første vindue er forbeholdt jagten. Der er geværer, viskestokke, feltflasker, jagttasker, jægerhatte, hundepiske o.s.v. Over det hele hænger et ræveskind. Vindue nr. 2 er fyldt med tæpper, smukke gulv- og bordtæpper. Vindue nr. 3 fremviser damehatte og den berømte »flotte vinduesdame« med alletiders hat. Nr. 4 er optaget af forskellige pelse, den ene skønnere end den anden. Denne forretning er det klogt at gå hurtig forbi, særligt hvis man har mutter med. Om man så får lov til det, er en anden sag. Det sidste vindue optages af sne og dekorationer. Isbjerge forneden og istapper foroven. Her er der en flok nisser der laver gymnastiske øvelser. Det passer godt til vintervejret udenfor. Det er også nødvendigt for os at slå lidt med armene, for at holde varmen. Vi kommer forbi Bendix hotel, der er mørkt. Chr. I. Smiths sønner har i det første vindue en flot udstilling af tæpper og handsker. I det andet er der cigarer og cigaretter. Skomager P. B. Jensen, har en fin udstilling af forskellig slags fodtøj. Hillers manufakturbutik er smuk pyntet med hvidevarer, skindsager, gulv- og bordtæpper, og pyntede hatte.

Urmager Knuppel har taget sin butiksdør af og erstattet den med trådfletning, så man fra gaden kan overse hele butikken og alle de fine ure, barometre m.m. Manufakturhandler Dahlgaard har en særdeles smagfuld udstilling. Her er kjoler, forklæder, forskellige dameartikler.

Som baggrund er der gardiner, portierer og tæpper som prægtige kulisser. I bunden af vinduet er der lagt vat, som sne, hvorpå der er en kirke med lys ud af vinduerne. Det ser stemningsfuldt ud.

Søstrene Wighs broderiforretning har udstillet en mængde broderier. Guldsmed P. Christensens forretning stråler af de flotteste guld- og sølvting, et festligt og smukt syn. Over porten til Håndværkerforeningen stråler et transparent, der indbyder folk til koncert. Ved siden af er der lys i vinduet til Knudsens broderiforretning.

Oven på al den sne og kulde er det godt at komme ind og høre musikdirektør Jensens gode orkester spille.

Det skal bemærkes at forretningerne dengang havde gas- eller petroleumslamper, der var meget svage i forhold til vore dages elbelysning.

En opgørelse over beskæftigelsen i 1899 viser, at der i Nykøbing var følgende håndværksmestre, og hvor mange svende de beskæftigede.:

3 murermestre - 14 svende.
5 tømrermestre - 11 svende.
6 snedkermestre - 11 svende.
2 glarmestre.
11 smedmestre - 3 svende.
2 blikkenslagermestre - 4 svende.
4 malermestre - 4 svende.
1 drejer - 1 svend.
2 bødkere - 1 svend.
2 karetmagere - 4 svende.
16 skræddere og syerske
18 medhjælpere.
9 skomagermestre - 10 svende.
3 buntmagere.
2 guldsmede.
5 urmagere.
2 fotografer - 1 svend.
2 bryggere - 2 svende.

Alle håndværksmestrene beskæftigede lærlinge, som ikke er med i opgørelsen. Der var 24 købmænd og detaillister, der beskæftigede 22 medhjælpere. 14 manufakturhandlere med 9 medhjælpere. 3 isenkræmmere med 5 medhjælpere. Lærlinge og arbejdsmænd er med i opgørelsen over forretninger. Ca. 40 var beskæftiget ved salg af fisk, øl, uld og modevarer, sko, træhandel. Der var 24 gæstgivere og værtshuse. Hvor mange medhjælpere, der var her er ikke opgivet.

I maj 1882 vakte en nyhed stor opmærksomhed blandt byens forretningsfolk. Der blev på gæstgivergården Bendix demonstreret et telefonapparat. Der var trukket en ledning herfra og til købmand Møgelvangs ejendom på Lilletorv. Alle de tilstedeværende fik lov til gennem telefonen at tale med Møgelvang og hans familie. De lokale blade omtalte med beundring det nye apparat, hvor man uden at råbe, kunne tale

Lille torv ca. 1888.
Fra venstre ses en del af grosserer Møgelvangs ejendom. Haven og den hvide bygning tilhørte købmand N. M. Bang og denne bygning er typisk for den tids købmandsgårde. Det meste af forhuset var privatbolig. Forretningen krævede ikke megen plads. De fleste varer var i gårdens pakhuse.
Efter N. M. Bangs død i 1890, solgte enken haven til Håndværkerforeningen, der her opførte en stor foreningsbygning. Frederik Bang overtog forretningen efter faderens død. Han lod den del af det gamle hus, hvor der var privatbolig, nedrive, for at give plads ti! opførelse af en tidssvarende bolig.

med folk, så langt væk, som fra Rådhustorvet og til Lilletorv.

8 år efter var telefonvæsenet udbygget over hele landet. I Nykøbing blev der dannet et aktieselskab »Morsø Telefon«. Der blev indrettet central i Møgelvangs kontor. Foråret 1891 blev denne central tilsluttet landsnettet og i løbet af få år fik selskabet oprettet centraler flere steder på øen. 1. januar 1896 overtog A/S Jydsk Telefon »Morsø Telefon«. Centralen blev flyttet til Algade 13. Firmaet Møgelvang vedblev gennem mange år at have det lokale kontor for telefonvæsenet.

» Christiansborg«.
Indtil sidst i 1800-tallet lå de fleste af byens forretninger i de gamle lave huse. Forretningslokalerne var små og tarveligt indrettet. Byens stærke vækst sidst i århundredet, gav en forøget omsætningfor håndværkerne og forretningerne. Dermed opstod behov for større butikker i nye ejendomme. Jørgen B randt startede i 1882 sin isenkramforretning i Chr. Thomsens ejendom på hjør net af Algade og Rådhustorvet (A Igade nr. 2). Forretningen lå i den del af huset, der vendte ud mod Rådhustorvet. 11899 købte Brandt den gamle købmandsgård på hjørnet af Rådhustorvet og Nygade. De gamle bygninger blev revet ned og en stor flot bygning med tårn og altan blev opført i 1907. Altanen og tårnet var årsagen til, at ejendommen i folkemunde fik navnet »Amalienborg«. Samme år købte guldsmed Peter Christensen den sidste lave del af Algade 22. Den blev revet ned og en bygning med karnapper og spir blev opført. Denne bygning blev hurtigt kendt under navnet »Petersborg«.
Købmand Chr. Møgelvang og isenkræmmer Vilh. Bang ombyggede deres ejendomme på Lilletorv. Begge steder blev forretningerne holdt åbne for handel under ombygningen. Vilhelm Bang fik først lagt ny grund og gravet kælder, mens stueetagen blev stående. Derefter blev muren taget ned stykke for stykke, mens taget blev liggende. Den nye grundmur blev bygget en etage højrere. Da det nye tagværk var rejst og dækket med pressenninger, fjernede man det gamle tag. Den nye ejendom fik tre facader, med hovedfacade mod Lilletorv.
Ved Møgelvangs ejendom blev bagsiden af det gamle hus revet ned og en ny bygget en etage højere. Loftet i det gamle hus blev liggende, og flere af skillemurene blev stående. Efter at bagsiden var opført, blev forsiden revet ned og en ny rejst. Først efter at det nye tag var færdigt, blev det gamle tag fjernet. Derefter blev etageadskillelsen og nye skillerum sat op. Sokkelen og pillerne på den nye ejendom var lavet af smukt tilhugget bornholmsk granit. Første sal var røde mursten. Omkring vinduerne var der tildannet kridtsten fra Hanherred.
Den lokale presse betegnede Møgelvangs bygning som byens flotteste. Den blev af borgerne omgående døbt »Christiansborg«, og Vilhelm Bangs ejendom fik navnet »Vilhelmsborg«.

»Amalienborg«.

»Petersborg«.

»Vilhelmsborg«.

Selv om købmand Frederik Bang, der ses stående på trappen til sin forretning, var en af dem, der pressede mest på udviklingen i »De unges Sogn«, vedblev forretningen helt frem til 1920 at være et eksempel på de gamle købmandsforretninger. Købmand J. C. Pedersen, der i 1902 købte forretningen af Bang, nedrev i 1924 bygningen, og opførte den nuværende »Bangs Gård«.

Mich. A. Lunds forretning, Algade 16, ca. 1911.
Her er hvad man har brug for i hjemmet. Lamper, spise- og kaffestel, husholdningsartikler, porcelænsfigurer m.m. Til højre for døren et vaskestativ med vandfadet øverst, derunder sæbeskål og vandkande.
Ejendommen blev revet ned 1922 og den nuværende opført (Cykelkompagniet).

Sidst i 1800-tallet kom der noget nyt ind i forretningslivet. Butikker, der kun handlede med ganske få varegrupper. De fleste af disse butikker havde prangende facader, for at gøre kunderne opmærksomme på deres beliggenhed. Der foruden fristede disse butikker med at give rabatkuponer ved køb af specielle varer. Når kunden havde samlet et bestemt antal kuponer, blev de indløst med en gave. Hos »Nordisk Kaffelager« (Algade 23), var gaven kaffekopper og kaffe- eller thekander.

De sparsommelige husmodre kunne ikke undgå at lægge mærke til Sæbehusets facade (Algade 20) i 1892. Den sirlige vinduesudstilling brydes af et tilfældigt stykke karton, hvorpå der står: Grøn Sæbe 9 Øre (pundet). Også Sæbehuset gav rabatkuponer ved køb af deres varer. Mange af de sparsommelige husmodre samlede kuponerne for at få en flaske parfume.

Slagter P. E. Hobolth's fedevareforretning på Rådhustorvet, ca. 1900.
Dengang var fryse- og køleskabe et ukendt begreb. Ifølge sundhedsmyndighedernes regler var det kun slagtere, der måtte sælge fersk kød. Forretningens salg var ikke afhængig affine facader og rabatkuponer. Det var beliggenheden og slagterens faglige dygtighed, der bestemte salget.

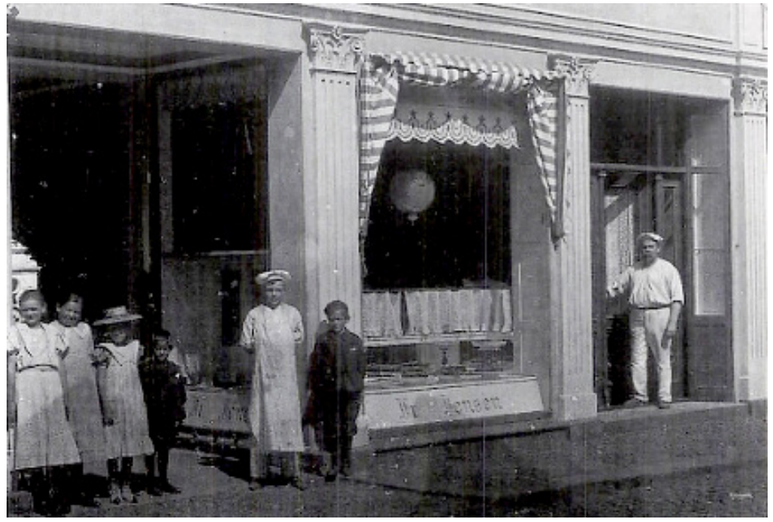

Når husmødrene havde været henne hos »Nordisk Kaffelager«, var det fristende at gå til bager Kr. Jensen, (Algade 10), for at købe noget af hans friske og lækre brød med hjem til en kaffetår.

Algade 22, 1890. Manufakturhandler M. Mortensen fristede damerne til at købe klædestof eller færdigsyede dragter. Fotograf Chr Pedersen siger med sit udhængsskab: »Kom op i atelieret på 1. sal og bliv fotograferet i det nye tøj«.

Algades sydside, set fra Lilletorv, ca. 1900. Forrest ses isenkræmmer Vilhelm Bangs nybyggede ejendom.

Algade, ca. 1950.

Rådhustorvet ca. 1906.
Ejendommen på hjørnet af Ringsgade og torvet ser ud som nyopført. Den er bygget af skomager P. B. Jensen, der i 1905 købte P. K. Bangs gamle købmandsgård, som lå på dette sted. Jensen byggede en etage på det gamle forhus, der blev nyindrettet og moderniseret.

Midt i billedet ses købmand Chr. Thomsens gård, der i 1901 blev overtaget af Morsø Bank. I samme ejendom startede isenkræmmer Jørgen Brandt i 1882 en forretning med facade mod torvet. 11898 købte han den gamle farvergård på det modsatte hjørne af torvet.

En del af de gamle bygninger blev revet ned for at give plads til den nye bygning, hvoraf gavlen ses i billedets højre side.
I 1907 blev bygningen på hjørnegrunden revet ned. Her opførte Brandt en bygning med plads til en stor forretning og privatbolig på 1. sal. Springvandet på torvet blev opstillet i anledning af Vand- og Gasværkets indvielse i 1886. Det blev fjernet i 1909, da statuen af Christian d. 9. blev opstillet.

Årene fra 1900 til 1925 var Nykøbings storhedstid. Indbyggertallet voksede fra 5325 til 8440. Den gamle bygrænse sprængtes. Der blev anlagt nye gader og bygget i et tempo, byen aldrig før havde oplevet.

Industrien blev udvidet med nye bygninger og flere arbejdspladser. Handel og skibsfart havde fremgang. I 1914 var skibsflåden på 4 store dampskibe, 5 motorskonnerter, 1 tremastet skonnert og flere småskibe. Fremgangen i industri og handel gav håndværkerne arbejde. Der blev oprettet flere tømrer- og snedkerværksteder. Det gamle håndarbejde på værkstederne blev tildels afløst af maskiner.

1. verdenskrig 1914-1918 var en urolig tid for industri og handel. Det var vanskeligt at få råvarer indført, men det var let at afsætte varer, selv om de ikke altid var af bedste kvalitet. Årene efter verdenskrigens afslutning var præget af optimisme. Statsmænd og økonomiske eksperter talte om en verden uden krige og lovede bedre levevilkår for alle. Industrien blev opfordret til at producere for at opfylde det store behov for varer, der var overalt i verden. Et var statsmændenes løfter, et andet den økonomiske virkelighed. Behovet for varer var der, men

store befolkningsgrupper havde ikke råd til at købe. Hele verdens økonomi ramlede sammen ved børskrakket i Amerika, oktober 1929. Dette krak forstærkede de økonomiske vanskeligheder, Nykøbings handelsstand havde i begyndelsen af 1920'erne.

En kreds af byens forretningsmænd havde under og lige efter krigens afslutning, spekuleret i opkøb og oprettelse af et skibsværft i Glyngøre og små fabrikker flere steder i Jylland. Foretagender der gav mange penge, så længe krigen varede, men senere viste sig at være mere eller mindre tomme selskaber. Flere af Nykøbings købmænd gik fallit. Deres fald truede Morsø Bank, der i 1922 måtte konstatere at aktiekapitalen var tabt. Det lykkedes dog banken at rejse en ny aktiekapital.

Den lokale krise kom sammen med verdenskrisen til at præge Nykøbings udvikling i mange år. Byens indbyggertal faldt fra 8440 i 1925 til 8119 i 1940. Sidst i 1930'erne begyndte det at gå frem igen i byens handel og industri, men fremgangen blev standset ved Danmarks besættelse i 1940.

Byens grænser sprænges

Natten mellem den 31. december 1901 og 1. januar 1902 voksede Nykøbings areal fra 805 tdr. land til 1725 tdr. land. Der blev, som Morsø Folkeblad skrev, indgået et borgerligt ægteskab mellem Nykøbing byråd og landsognets repræsentantskab. Som ved gode ægteskaber havde parterne gennem mange år haft fælles forbindelser og interesser. Det var mest indenfor skoleområdet og fattigvæsenet, der var blevet administreret af byrådet imod en lille godtgørelse fra landsognet. Men et havde hidtil adskilt dem. Skatteprocenten var en del lavere i landsognet end i byen. Det havde fået flere af byens forretningsfolk og industriejere til at bygge deres bolig på den høje Vesterbro bakke.

De mange indbyggere som Nykøbing fik i 1880'erne og 90'erne kunne ikke alle få boliger indenfor den gamle bygrænse. Den smalle Dueholm å var en næsten uoverstigelig grænse for byens udvikling imod vest. Her var det landsognets repræsentantskab, der bestemte byggeriet. Farver Jørgen Sørensen købte januar 1898 Dueholm Gods af kammerjunker Kaas. Året før havde han solgt Tekstilfabrikken til Mortensen og Pedersen. Sørensen søgte og fik byrådets tilladelse til at flytte den gamle Dueholm å. Mellem den og Tekstilfabrikken var der en smal vej, der lå på byens område. Sørensen ønskede at udvide denne vej til en bred gade og udstykke byggegrunde på den side af vejen, der vendte mod Dueholm. Denne tilladelse gav anledning til, at der 5. august 1898 blev optaget forhandlinger mellem Sørensen og byrådet om indlemmelse af Dueholm Gods under byens område. Kort tid efter kom der til byrådet en ansøgning fra nogle beboere på Vesterbro. De ønskede området lagt ind under byen. På et møde 4. november 1898 tilbød byrådet, at hvis gaden kom ind under byen, ville der blive nedlagt vand og gasrør i gaden. Af 69 grundejere stemte de 47 for indlemmelse, 22 imod.

Landsognets repræsentantskab var imod at Dueholm og Vesterbro blev indlemmet i Nykøbing byområde. Der blev sendt en forespørgsel til ministeriet, der rådede til indlemmelse. Repræsentantskabet måtte aeceptere, men forlangte, at så skulle hele landsognet ind under Nykøbings område. Indlemmelsen blev fejret på Rådhuset natten til den 1. januar 1902. Alle medlemmer af byrådet og repræsentantskabet gav under festen udtryk for, at ægteskabet ville blive til gavn og lykke for Nykøbing by.

I begyndelsen af 1880'erne var der ubebyggede grunde i Algade, Havnegade, Ringsgade, Fjordgade, Toftegade, Østergade, Nygade, Asylgade og Grønnegade. Disse grunde blev i løbet af 10-15 år bebygget for at give plads til de mange tilflyttere, der kom til Nykøbing i disse år. Enkelte nye gader blev anlagt, Vettelsgade og Vennersgade af købmand Niels Baadsgaard, der i 1890 forærede byen gaderne, imod at der blev lagt vand og gasrør ned i de to gader. Byen overtog i 1894 Jernbanegade fra D.S.B. Gadens grundejere måtte forpligte sig til at bekoste fortove udenfor deres ejendomme og betale 1000 kr. hver i tilslutning

Dueholm gods under nedrivning i 1898. Vejen i forgrunden er Vesterbro. I baggrunden ses hovedbygningen og til højre kavalerfløjen. Det var meningen al disse bygninger også skulle rives ned. De blev reddet vedat lokalhistorisk interesserede borgere købte dem og her indrettede Morslands historiske Museum, som blev indviet den 24. oktober 1909.

til vand- og gasledninger.

Efter landsognets indlemmelse i Nykøbing blev det muligt for Jørgen Sørensen at anlægge gader og udstykke byggegrunde på arealet nord og vest for Dueholm hovedbygning. Efter aftale med byrådet forpligtede Sørensen sig til at nedlægge vand- og gasledninger i de nye gader og forlange at bygherrerne anlagde fortove ved deres ejendomme.

Få år efter tilladelsen solgte Sørensen udstykningen til et lokalt konsortium. De fik rettighederne ved salget af grundene, men det kneb med fortolkningen af forpligtelserne. Dem havde der tilsyneladende ikke været talt om mellem Sørensen og de nye ejere. Konsortiet mente, at de havde samme rettigheder som andre, der på samme tid anlagde nye gader. Byrådet hævdede, at byens forpligtelser med nedlæggelse af gasrør i de andre gader, var vedtaget, efter at aftalen med Sørensen var indgået. Årsagen til at byen ikke ville bekoste nedlæggelse af vandrør i de nye gader var, at vandværket gav underskud. Byen fik kun en meget lille afgift pr. vandhane. I 1906 blev der betalt 2 kr. årligt for hver vandhane. I de fleste byer var afgiften 10 kr. Den lille afgift blev indført ved oprettelsen af Vand- og Gasværket i 1886. Kommunen havde dengang ikke muligheder for at forbyde grundejerne at forsyne deres ejendomme med vand fra de usunde brønde, der havde været skyld i mange febersygdomme, som hærgede byen i 1800-tallet. For at friste grundejerne til at nedlægge brøndene og indlægge vandværksvand blev den lille afgift vedtaget.

Sagen mellem byrådet og Dueholm konsortiet blev løst i november 1909, ved at beboerne i Filtenborggade, Munkegade, Klingenbergsgade, Provst Schades Alle og den vestre ende af Grønnegade, selv kom til at betale de udgifter, der var med nedlæggelse af vandrør.

Fra 1910 til 1914 blev følgende gader anlagt og byggegrunde solgt af lokale købmænd og murermestre: Niels Quistgårdsgade, Bangsgade, Skolegade, Langebæksgadc, M. C. Holmsgade, Enghavevej og Strandvejen. Derefter blev der anlagt gader i Vejrmøllehøj-kvarteret. Vesterbro og Frueled blev bebygget. På Refshammervej begyndte bebyggelsen i 1920'erne.

I 1936 var Nykøbings samlede gadelængde: 16,1 km. Deraf var de 11,5 km. med grus eller slagger, 3,1 km. med brolægning og 1,5 m makadamiseredc (veje med en overflade bestående af skærver og sand tromlet fast). På varme sommerdage sendte kommunen vandvogne ud

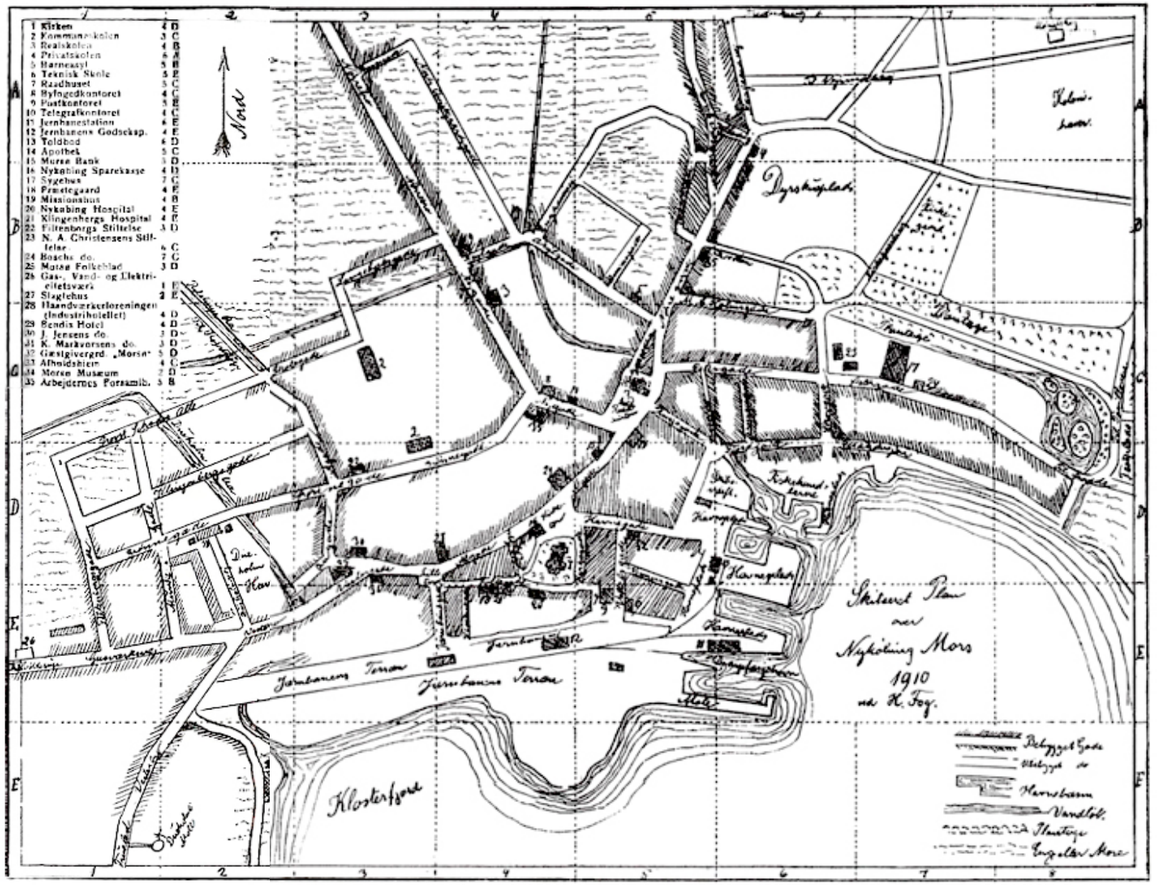

Dette spændende kort over bebyggelsen i byens gader er tegnet af hv. redaktør H. Fog, der fra 1908-1911 var forretningsfører på Morsø Folkeblad. Kortet blev udgivet i forbindelse med bogen »Vejviser for Nykøbing og Mors«, der i 1910 blev udgivet af A. M. Baarris. Han overtog 1908 redaktørstolen efter Fog.

for at dæmpe støvet fra de sandede og grusede gader. Vandet kunne dæmpe lidt, men ikke ret længe. I et læserindlæg i Morsø Folkeblad den 17. august 1929 står der: »Går man ud en søndag eftermiddag med mutter og børnene, iført sit pæne blå tøj, er dresset i løbet af 0,5 blevet sandfarvet. Det er altså, hvad man ser, men den stadige strøm af bakterier, støv og skidt, man suger ind i sig, er betydelig mere ondartet. Hvorfor lægger sundhedskommissionen ikke sin klamme finger på Fruevej og siger, »Her må gøres noget - vi beboere på Fruevej er jo også en slags mennesker, ihvert fald hvad kommuneskat angår. - Altså, send en vandvogn eller to ud på tørvejrsdage i sommertiden«.

I 1937 var der i Nykøbing ialt 2375 beboelseslejligheder, heraf havde de 23 brusebad, 193 karbad og 37 fællesbad.

167 lejligheder blev opvarmet med centralvarme, heraf havde kun de 128 varmt vand. Det mørke punkt i boligstatistikken var, at af de 2375 lejligheder var der kun indlagt vandkloset i 868 lejligheder. Beboerne i de resterende 1507 lejligheder var henvist til lokummer i gården. Lokumsspandene blev tømt en gang ugentlig om natten af kommunens latrinvogne, med det folkelige navn »chokoladevogne«.

Ting- og Arresthuset fotograferet kort tid efter indvielsen den 23. juni 1924. Stat, amt og kommune var fælles om udgifterne til bygningerne. Over indgangsdøren blev deres våben sat i et fælles sandstensrelief udført af billedhugger Wagner.

Ting- og Arresthuset

Fra enevældens tid var embedet som herredsfoged på landet og borgmester i byen samt politimester og dommer, besat af den samme person, udnævnt af kongen. I juni - grundloven af 1849, var der givet et løfte om, at retsplejen og forvaltningen skulle skilles. På grund af de store omkostninger til løn og kontorhold, der ville fremkomme ved at de embeder, der blev bestridt af en enkelt person, skulle deles mellem flere, blev dette løfte først indfriet i 1916 med vedtagelsen af retsplejeloven, der trådte i kraft i 1919. Denne lov bestemte, at den kommunale forvaltning skulle administreres af en folkevalgt borgmester. Anklagemyndigheden af en udnævnt politimester. Den dømmende magt skulle bestrides af en dommer, der var uafhængig af forvaltningen og anklagemyndigheden. Den sidste embedsmand i Nykøbing som var herredsfoged, politimester og dommer, var B. M. Bolwig, der kom til byen i 1908. Foråret 1918 ansøgte Bolwig ministeriet om at blive fritaget for

Retssalen blev malet og dekoreret af kunstmaleren Valdemar Andersen.

embedet som herredsfoged og politimester. Han ønskede kun at varetage dommerembedet, der havde hans største interesse.

Som den første folkevalgte borgmester i Nykøbing udnævntes den 15. august 1918 sagfører Jens Sørensen. Politimesterembedet blev besat af politiassessor Blitger.

De nye embeder krævede flere kontorer. Nykøbing byråd og Thisted amtsråd, der i fællesskab ejede Nykøbing rådhus, optog i efteråret 1917 forhandlinger om hvorledes lokaleproblemet skulle løses. Der blev udarbejdet planer om en tilbygning og forandring af rådhuset. Det viste sig, at der ikke på den plads der var til rådighed, kunne skaffes plads til både retsvæsenet og kommunale kontorer. Byrådet foreslog at bygge et nyt Ting- og Arresthus ved den nye dyrskueplads. Rådet var villig til at sælge 18.000 kvadratalen af det areal, der lå ved den lille skov til amtet for 3 kr. pr. kvadratalen. Til gengæld skulle amtet sælge sin andel i rådhuset for 68.000 kr. Amtet ville ved denne handel tjene 11.000 kr.

Det blev den fortjeneste, der blev afgørende for amtet. På trods af Morsø Sognerådsforening, der ønskede huset placeret i den sydvestlige del af byen, blev amtet og byrådet enige om at bygge på Dyrskuepladsen. Arkitekt Packnes, Aalborg, fik til opgave at tegne og lede arbejdet med byggeriet. Den 23. juni 1924 blev Ting- og Arresthuset indviet. I forbygningens stueetage var der 5 værelser, hvor der var god plads til det lokale politi. På første sal en stor forhal og værelser til sagfører og vidner. En stor retssal og et par mindre værelser til dommeren. I mellembygningn havde statspolitiet tre værelser og her var også arrestforvarerens bolig. Selve arrestbygningen var indrettet med en lang bred gang med cellerne vendt ud mod gården. Der var fem celler i stueetagen og syv på første sal, heraf var den ene en arbejdscelle, hvor flere kunne arbejde samtidig. Der var badeværelser og materialeværelser på første sal.

Gården var delt i to store fangegårde og en lysgård, hvorfra arrestforvareren kunne overvåge fangernes færden. Fra arrestbygningen førtes fangerne gennem en lang lukket gang, »sukkenes gang« over mellembygningens loft til retslokalerne. Der var kælder under hele for- og mellembygningen. Centralvarmeanlæg med tilstødende brændselsrum optog seks rum. To lokaler var indrettet til detentionsrum. Der var mørkekammer til fremkaldelse af fingeraftryk og fotografier. Desuden

vaskehus, strygestue og toiletter til personalet. Over indgangsdøren i forbygningenn, rigsvåbnet samt byens og amtets våben udført i sandsten af billedhugger Sigfred Wagner.

De lokale blade skrev, at bygningen var en pryd for byen, især blev retssalen fremhævet som enestående, malet og dekoreret af kunstmaleren Valdemar Andersen.

Den kommunale administration

Ved valget i 1921 fik socialdemokratiet for første gang flertal i byrådet og valgte murer J. N. Jørgensen som borgmester. I denne byrådsperiode var et af brændpunkterne en ny administrationsbygning. Efterhånden som de kommunale opgaver voksede, kunne de små forvaltningskontorer, der fandtes forskellige steder i byen, ikke rumme personaletilgangen, og det var vanskeligt at få et godt samarbejde i forvaltningen. Byrådet opfordrede i september 1923 arkitekt P. C. Pedersen og tømrermester og arkitekt Niels Kibsgaard til, hver for sig, at udarbejde forslag til en ny administrationsbygning, bygget sammen med rådhuset, samt en brandstation til afløsning af det gamle sprøjtehus ved rådhuset. Tanken om at bygge en brandstation i forbindelse med administrationsbygningen, blev opgivet, fordi der ikke kunne skaffes plads hertil.

Arkitekterne havde deres forslag færdige i februar 1924, men de blev forkastet af byrådet. Man mente at sammenbygningen med rådhuset ville kræve så store forandringer, at det ville ødelægge husets stil.

Arkitekterne blev bedt om at udarbejde planer for en fritliggende administrationsbygning, parallelt med rådhuset og gerne med en lille have med springvand mellem bygningerne. Inden planen om en ny bygning var færdig, blev det nødvendigt i rådhusets stueetage mod Ringsgade at indrette kontor til indbetaling af lys og gas. De gamle mure om den nedlagte fangegård blev revet ned for at give lys til det nye kontor. Der kunne ikke samles flertal, for de forslag de to arkitekter kom med. Byrådet opfordrede herefter arkitekt Fruhstück Nielsen, Århus, til at komme med et forslag til en ny administrationsbygning. Han tegnede en bygning, der lå vinkelret på rådhusets bagside, og en mellemgang hertil. For at give plads til de nye planer, blev det gamle sprøjtehus revet ned i 1924.

Det blev et nyt byråd, der kom til at tage stilling til den nye plan. Ved valget i 1925 mistede socialdemokratiet flertallet. Sagfører Niels

Ovesen, venstre, blev valgt som ny borgmester. Den afgående borgmester Jørgensen blev forsørgelsesinspektør.

I maj 1925 vedtog byrådet at følge Fruhstück Nielsens forslag til en bygning med et stort ekspeditionslokale og i udbygningen kontorer til kæmneren og borgmesteren. På den anden side af gangen ved borgmesterkontoret blev der indrettet tegnestue og kontor til byens ingeniører. De nye lokaler blev taget i brug den 26. oktober 1926.

Ved kommunevalget i 1929 genvandt socialdemokratiet flertallet i byrådet. Redaktør N. Chr. Haurum blev borgmester, en post han havde til sin død i 1945. Det nye byråd var, som det gamle, af den opfattelse, at administrationens lokalebehov nu var dækket i mange år frem i tiden, men også denne gang kunne en rigsdagsbeslutning vælte den kommunale planlægning. Det var Steinckes socialreform, som blev vedtaget i 1933 en tiltrængt fornyelse og forandring i det sociale system.

For at administrere den nye lov var det nødvendigt for Nykøbing byråd at skaffe plads til de nye kontorer, der blev brug for. Jørgensen, der med den nye lov blev socialinspektør, stod i spidsen for et udvalg af politikere og medarbejdere, der udarbejdede en skitse for de nye kontorer i stueetagen på Rådhuset.

Byrådet behandlede sagen på et møde i maj 1933. Alle medlemmer sluttede op om ønsket om nye lokaler i stueetagen. Samtidig blev det besluttet at istandgøre lokalerne på 1. sal. Rådet besluttede at bede arkitekt Packnes, Aalborg, om, på grundlag af udvalgets skitse, at udarbejde detailplaner og oversigt over udgifterne. I juni fremlagde arkitekten planerne. Overslaget lød på at det ville koste ca. 25.000 kr. + 5.000 til monteringen af de nye lokaler og 5.000 kr. til udsmykning af byrådssalen. Som noget nyt foreslog arkitekten at fjerne den høje udvendige trappe, så indgangsdøren kom i gade niveau. Denne ide udløste mange læserindlæg i de lokale blade. Man ønskede at bevare trappen. Den hørte med til billedet af rådhuset og torvet, mente de fleste. Kun få indlæg gav arkitekten medhold i at trappen skulle fjernes. Protesterne hjalp ikke. Et enigt byråd gik ind for arkitektens forslag.

Til byrådsmødet den 13. december 1934 blev fhv. medlemmer af rådet, pressen og arkitekt Packness inviteret, for at bese de nye lokaler og være med til at indvie den istandgjorte byrådssal. Arkitekten blev takket for den fine løsning af opgaven, og fordi han havde bøjet sig for ønsket om at få en indgangsdør fra Holgersgade til socialkontoret, samt

en dør til kontoret, hvor lys og gas skulle betales. Grunden til ønsket om to døre var, at de der skulle betale deres lys- og gasregninger, ikke ville beskyldes for at besøge socialkontoret. Om mødet skrev Morsø Folkeblad: »Et højtideligt møde i de nye og smukke omgivelser. Navnlig hallen og trappeopgangen, der før var under al kritik, blev beundret. Også selve byrådssalen er blevet forvandlet på en særlig heldig måde. Udsmykningen er præget af moderne, rene og kraftige linier, men samtidig er der bevaret en vis gammeldags hygge. Alt er afstemt i smukke harmoniske farver, og den stil der er valgt, er gennemført til de mindste enkeltheder. Salen oplyses af smukke (og kostbare) venetianske glaslysekroner, som er hentet direkte fra Italien. Kort sagt dejligt - at det også er dyrt, kan ingen jo nænne at tænke på i festens stund«.

Borgmester Haurum oplyste i sin tale, at omkostningerne ved forandringen af huset var steget kraftigt på grund af de mange ekstra forbedringer, der var kommet til under arbejdet. Omkostningerne blev ialt på ca. 60.000 kr.

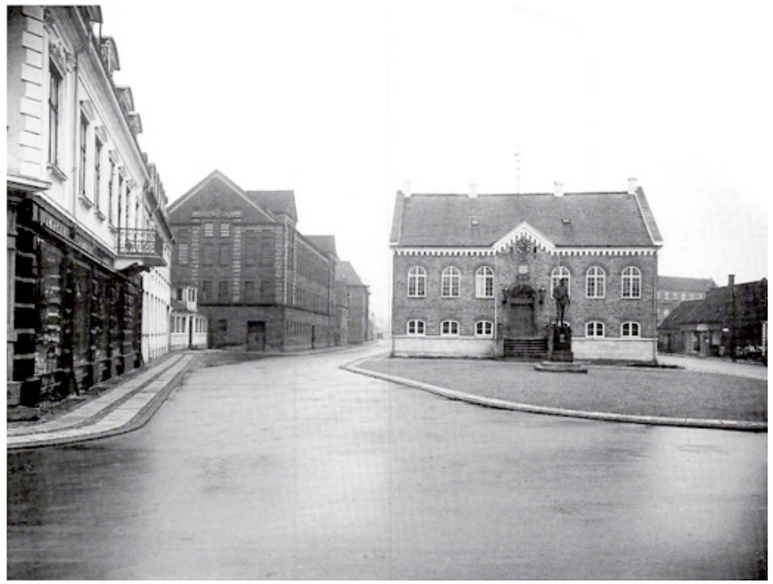

Fotografen har med sit billede villet hylde den nye tids indtog i Nykøbing.
Der er fokuseret mest på gadebelægningen, som endnu ikke er taget i brug af tidens vidunder - bilen. Som det første sted i byen blev gaderne omkring Rådhustorvet asfalteret i 1931. Samtidig blev gelænderet og blomsterbedet omkring kongestatuen fjernet for at give mere parkeringsplads. Der rejste sig en storm af protester fra borgerne, da byrådet i foråret 1933 vedtog en forandring af rådhusets indre, der krævede, at den udvendige trappe blev fjernet og erstattet af en lavere. Man mente, det ville ødelægge bygningens facade, og for mange betød fjernelsen af trappen tabet af minderne om valg og folkemøder foran den høje trappe. Protesterne hjalp ikke. Trappen blev fjernet, og sorg blev til glæde, hvis man skal tro på de lokale blades referat, den 13. december 1934fra indvielsen af rådhusets nye lokaler. Redaktørerne roste byrådet for, at trappen var blevet fjernet. Det havde givet en meget flot indgang og gode forhold i bygningen.
I Holgersgadeses Jernstøberiets fabriks- og kontorbygninger, som blev opført i 1913-14.I billedets højre side bag de lave bygninger i Nørregade ses Centralhotellet, opført 1930.

Elværket

Nykøbing byråd behandlede i april 1899 en ansøgning fra ingeniør Carl Holter- man, der ønskede at oprette en elektrisk station i Nykøbing. Et enigt byråd afslog, fordi man mente, at det var urealistisk og uden fremtid. 7 år efter dette forslag, fik byrådet en ny ansøgning. Det var Smith og Walter, der ønskede at oprette et elværk i Nykøbing. Byrådet afslog, ikke fordi man mente, at det var urealistisk, men fordi rådet mente, at et elværk skulle være kommunalt. Af rådsmedlemmerne var det især Jernstøberiets direktør, K. E. Messerschmidt, der var fortaler for et elværk. Han henviste til de erfaringer, Jernstøberiet og Tekstilfabrikken havde med deres små elværker, der var oprettet i 1901-02. Begge fabrikkers værker leverede strøm til eget forbrug og havde overskud til at sælge strøm til de nærmeste naboer. Gasværksudvalget, som Messerschmidt var formand for, fik i 1908 byrådets tilladelse til at udarbejde planer for oprettelse af et kommunalt elværk i Nykøbing.

Den 22. april 1909 fremlagde udvalget planerne for byrådet, der enstemmigt vedtog opførelse af værket. Udvalget fik også tilladelse til at opslå stillingen som bestyrer, for at vedkommende kunne være med fra starten af opbygningen. Maskinist Jacob Olai Nielsen blev valgt og ansat fra 1. juli samme år.

Værket, der blev bygget ved siden af gasværket, begyndte den 24. januar 1910 at levere strøm til de 154 forbrugere, der var med fra starten. Det hvide lys, som det blev kaldt, blev tændt over Nykøbing. Det, der i 1899 var blevet betegnet som urealistisk og uden fremtid, var i løbet af 11 år blevet en realitet. At der var fremtid i el, viste den hurtige udvikling. I 1918 var 90% af byens husstande tilsluttet elværket og fra 1920 var alle gaslygter i gaderne afløst af ellygter.

I alle øens sogne var der personer, der arbejdede med at danne et selskab, der kunne levere el. De fleste ønskede et selskab for hele øen. Der blev snakket og forhandlet. Ø. Assels og Ø. Jølby ville ikke vente. De oprettede hver deres eget elværk i 1913. På et møde i Håndværkerforeningen stiftede de øvrige sogne Morsø Elforsyning, med ca. 350 andelshavere. Dette selskab gik i samarbejde med Nykøbing kommunale Elværk. De to selskaber dannede et tredie selskab, Morsø Elværk, der havde til formål at levere den billigst mulige strøm til de to selskaber. Den 18. februar 1921 begyndte Morsø Elværk at levere strøm til hele øen, undtagen Ø. Assels og Ø. Jølby.

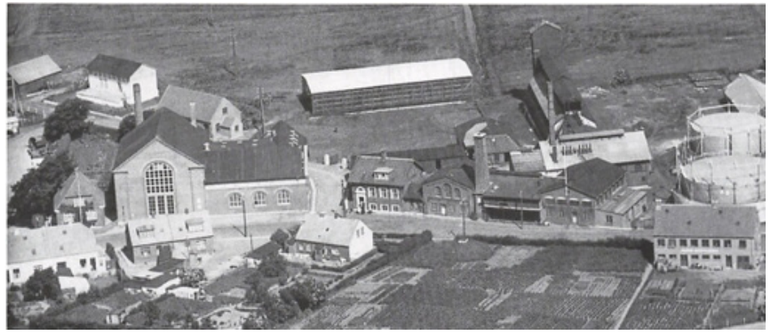

El- og Gasværket, 1946.
Bag Elværkets store maskinhal ses vandværkets filterhus og maskinbygning. Herfra leveredes godt drikkevand til hele byen, dog ikke til Refshammers beboere. De måtte indtil 1948 nøjes med vand fra deres brønde. I højre side af billedet ses Gasværket, der siden starten i 1886, blev udvidet flere gange. Det høje kulhus med tårn, der blev bygget i 1916, kunne rumme ca. 15.000 tons kul. Ender 1. og 2. verdenskrig, var det ikke muligt at skaffe tilstrækkeligt med kul. Det gav gasrationering og en dårlig økonomi for værket. I årene fremover overtog Elforsyningen mere og mere af hjemmets energibehov. 11966 blev gasværket lukket og nedrevet.

Fra 1923-24 kom der mange nye forbrugere. Det var især håndværkere, der fik installeret elmotorer og maskiner. Der skete i disse år en omstilling fra det gamle håndværksarbejde til maskinfremstilling af produkterne.

Værket i Nykøbing kunne ikke blive ved med at klare det stigende forbrug af strøm. Derfor indledte man i 1922 et samarbejde med Thisted Elværk, der var en del større end værket i Nykøbing. Den tiltrængte udbygning af Nykøbing-værket blev påbegyndt januar 1926, og var afsluttet 9 måneder senere. Samarbejdet med Thisted fortsatte, fordi dette værk var kuldrevet, mens værket i Nykøbing brugte olie. De to værker kunne udnytte fald eller stigning i priserne på kul og olie. Det værk, der brugte det billigste brændsel, havde den største produktion.

I 1939 havde Nykøbing 235 gadelygter. I den indre by var der 30 meter og i yderkvartererne 60 meter mellem lygtestanderne. Selv om det var et lyshav i forhold til gadebelysningen 30 år før, kom der mange klager fra borgerne, der ønskede mere lys, netop hos dem. Klagerne blev stoppet, ikke af værket, men af den tyske besættelse af Danmark, den 9. april 1940. Da blev der lige så mørkt i byens gader, som der havde været før gasværket begyndte i 1886.

Sygehuset

De gamle bygninger i Østergade der i 1871 blev indrettet til sygehus, fungerede uforandret i 24 år.

Byens læger fik i 1895 gennemtrumfet, at der i et lille baglokale blev indrettet en operationsstue. Distriktslæge A. C. Faartoft fik samme år

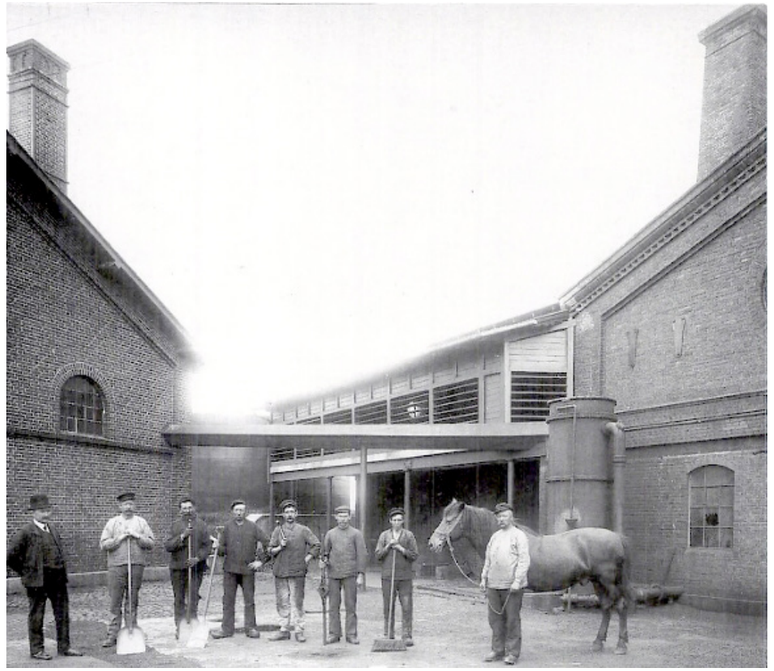

Gasværkets personale ca. 1926. Fra venstre: Driftsbestyrer Øberg Pedersen, fyrbøder Carl Pedersen, fyrbøder Niels Larsen, fyrbøder Christian Jensen, rørlægger Carl Vingaard, rørlægger Peder Nielsen, arbejdsmand Niels Nielsen og kusk Frederik Sørensen.

overopsyn med behandlingen af patienterne, der dog alle blev tilset og behandlet af deres egen læge.

Sygehuset opfyldte ikke de krav, sundhedsmyndighederne stillede. De amtslige og kommunale myndigheder blev derfor tvunget til at forbedre forholdene. Det blev besluttet at opføre en ny økonomibygning, der blev taget i brug i 1902. Her var der vaskerum, køkken, badeanstalt og desinfektionsanstalt. På 1. sal kontor til lægerne og 4 værelser til sindssyge patienter. Disse blev året efter flyttet til byens fattiggård og værelserne indrettet til tuberkuloseafdeling. Vaskerummet var på 6 × 7 alen (3,72 × 4,38 m). I dette lille rum var der beskæftiget 4 vaskekoner, som hver uge skulle vaske for ca. 50 personer. De havde til hjælp store trækar og vaskebrætter og fremfor alt, knofedt. Når man tænker på de mange lagner, der blev brugt på patienternes senge, kan man forestille sig, det slæb disse koner havde. Det var også hårdt arbejde at

hænge det våde tøj op ude i fri luft, både sommer og vinter. Indendørs tørreplads fandtes ikke. Vaskekonernes arbejde blev værdsat så lidt, at de ikke engang var med på en liste fra 1912 over personalet og deres årsløn.

1 sygeplejerske	600 kr.
1 sygeplejerske	400 kr.
1 sygeplejerske	360 kr.
1 elev	180 kr.
1 tjenestepige	180 kr.
5 tjenestepiger, der hver fik	150 kr.
1 tjenestepige	120 kr.
1 økonoma	600 kr.
1 karl	350 kr.
4 vågekoner, der hver fik	72 kr.
1 sygehuslæge	1600 kr.
Sekretær og kasserer	600 kr.

I 1910 blev der opført nye bygninger med plads til 40 senge og en tidssvarende operationsstue. Samme år forlod A. C. Faartoft stillingen som sygehuslæge, der blev overtaget af læge Hansen. Sygehusets udvidelser fortsatte i 1915, hvor en ny bygning med vaskerum, desinfektionsanstalt og baderum blev taget i brug. I økonomibygningen, hvor disse funktioner havde været, blev køkkenet udvidet, og der blev indrettet bedre forhold for læger og administrationen.

Sygehuslæge Hansen blev udsat for stærk kritik fra øens befolkning. Kritikken blev imødegået af alle øens læger, der gjorde opmærksom på, at forholdene og behandlingen på sygehuset ofte var tilfældig, fordi hver læge tilså og havde ansvaret for deres egne patienter. Den 1. november 1917 forlod læge Hansen Nykøbing. Stillingen som overlæge blev besat af læge Mac Dougal. Han fik det fulde ansvar for behandlingen af patienterne. De praktiserende læger skulle ikke mere tilse deres patienter på sygehuset. Det var under Mac Dougals ledelse, der blev udarbejdet planer for store udvidelser med en ny patientbygning til 60 senge. Han fik også anskaffet et røntgenapparat, som var det første bevis på, at Nykøbing sygehus begyndte at give lægerne gode arbejdsforhold.

Læge Mac Dougal forlod Nykøbing inden den nye patientbygning var påbegyndt. 1 1922 overtog overlæge Jacob Nordentoft ledelsen af

sygehuset. Han kom til at præge den kraftige udvidelse af personalet med sygeplejersker og læger, der kom efter indvielsen af den nye patientbygning i januar 1926. Få år efter i 1935 blev denne bygning forlænget, så der blev plads til yderligere 24 senge.

Byens kæmner havde fra oprettelsen i 1871 ansvaret for sygehusets økonomi. Efterhånden som sygehuset voksede, blev arbejdet for stort, og i 1919 blev købmand Chr. Thomsen ansat som den første sygehusinspektør. Han fratrådte i 1930 og blev afløst af oversergent M. P. Madsen.

Luftfoto af sygehuset, Østergade ca. 1934.
Til venstre økonomibygningen med kontor og køkken. På tværs af gården afdeling B, den tidligere epidemibygning. I bygningen med gavlen mod gaden, var der i stuen operations- og behandlingsafdeling og på 1. sal børneafdeling og værelser til lægerne. Medfacade mod haven, patientbygningen, hvor der varplads til 60patienter. Denne bygning blev i 1935forlænget, så der blev plads til!yderligere 24 senge. I tagetagen på patientbygningen havde sygeplejersker og elever værelser.

Plantagen

Først i 1800-tallet blev beplantningen til plantagen påbegyndt. Gennem århundredet skete udvidelser på forskellige tider, hvor der var personer, der ofrede tid og kræfter på sagen, og hvor der af private eller det offentlige blev givet penge til arbejdet. Omkring 1900 strakte plantagen sig fra området øst for Nørregade, hvor i dag Emilievej er, til Østerstrand. Ørodde var plantet til med gran og fyr.

Første halvdel af 1900-tallet var storhedstiden for Nykøbing plantage. Den blev et kært fristed, hvor familien spadserede iført søndagstøjet. Man hilste pænt på de borgere, der var på en højere rangstige end én selv, og man snakkede med sine ligemænd. Selv om plantagen var et fristed, var der dog ikke lighed overalt. Indtil sidst i 20'erne var adgangen til øerne forbeholdt dem, der hos kæmneren havde købt en nøgle, hvormed lågerne på midten af de hvide broer, kunne åbnes. Øerne blev af det fine borgerskab brugt til selskabelige sammenkomster i sommerhalvåret. Enkelte private selskaber blev afsluttet med fyrværkeri. Som oftest blev det bekendtgjort i de lokale blade. Så havde almindelige borgere mulighed for at overvære fyrværkeriet fra midtergangen eller Østergade.

Sidst i 1880'erne begyndte de unge mænd at spille cricket og fodbold. Det skete på tilfældige steder, hvor der var plads. Først i 1890'erne fik de en plads ved Østerstrand stillet til rådighed af byen. Pigerne nøjedes med at se på og beundre spillerne. Det var helt utænkeligt, at de deltog. Det ville gå ud over deres kvindelige værdighed.

Efter at familien havde spadseret i anlægget, kunne man sætte sig ved Strandpavillonens udendørs musiktribune og høre orkestret spille tidens populære melodier.

I 1916 fik plantagen en ny attraktion. Der blev midt på Ørodde opstillet et udsigtstårn, hvorfra man kunne se langt ud over fjorden, mod Thylands kyst, Fur og Salling. Der var også et flot syn over bugten til Nykøbing og landet bagved.

1 1906-07 blev M. C. Holmsgade anlagt. Det blev begyndelsen til enden for den ældste del af plantagen, der blev kaldt »Den lille Skov«. I 1914 byggede byen »De gamles Hjem« ved den nyanlagte Emilievej. Denne bygning berørte kun den yderste del af plantagen. Det gik mere ud over denne, da M. C. Holms stiftelse i 1915 blev opført. Den sidste rest af beplantningen forsvandt i 1924, da Ting- og Arresthuset blev bygget og bakken reguleret ved anlæggelse af vejen til dyrskuepladsen.

1 1926 blev et mærkeår for plantagen. Enkefru Soelberg forærede byen den af hendes mand, købmand A. Soelberg, anlagte plantage mellem Porshave og Vejrmøllehøj. Der blev anlagt en vej langs stranden

Midtergangen fra runddelen til stranden, ca. 1900.
Fotografen har med dette billede fanget den stemning, som mange Nykøbingborgere har kendt. Familien iført søndagstøjet på spadseretur ved stranden og i plantagen, hvor børnene kunne løbe og lege.

Øerne, ca. 1900.
Mange personer har ofret mange limers arbejde for al forandre den stinkende sump, der var på dette sted, til et fristed for byens borgere med blomster, søer, ænder og svaner. Det var indtil sidst i 20'erne ikke alle, der havde adgang til øerne. Kun de, der hos byens kæmner havde købt en nøgle, kunne komme over broen fra plantagen og ind til svanerne.

fra Østerstrand forbi kolonihaverne til haverne efter Soelbergs plantage. Samme år blev idrætsanlægget udvidet, og der blev bygget et lille klubhus. Byrådets indstilling til sporten var nu mere positivt end i 1913. Idrætsforeningen havde dengang søgt om kommunal støtte til et træhus, hvor de gæstende spillere kunne klæde om. Byrådet afslog og mente, at et telt kunne opfylde de krav, gæsterne med rimelighed kunne stille.

Den nyanlagte vej langs stranden forbi kolonihaverne, blev spærret på de dage, hvor Morsø Skytteforening havde skydeøvelser på pladsen mellem Strandpavillonen og stranden. Selv om tidspunkt og dato for skydningen blev offentliggjort i de lokale blade, skete det ofte at vejen blev brugt af personer, der enten ikke havde læst bekendtgørelsen eller ville provokere. Politiet forbød 1934 foreningen at benytte pladsen. Den blev året efter solgt til fiskehandler Graversen.

De to badehuse som selskabet »Morsø Strandbade« fra 1875 havde opstillet ved Østerstrand, blev for sidste gang taget ned i efteråret 1939. Selskabet solgte materialerne til kommuneskolen, der i mange år fremover, opstillede badehuse, hvor eleverne fik svømmeundervisning.

Byorkestret under ledelse af musikdirektør Albert Petersen ønskede at få musiktribunen flyttet væk fra Strandpavillonen. De mente, at publikum følte sig forpligtet og tildels provokeret af tjenerne, til at nyde genstande, mens de hørte på musikken. Mange tilkendegivelser

Strandpavillonen ca. 1918.
For mange borgere var et af højdepunkterne en sommersøndag eftermiddag at sidde ved pavillonens musiktribune og høre byorkestret spille populære melodier. Der var ingen serveringstvang ved bordene, men de fleste faldt for fristelsen og købte en kop kaffe eller en svalende drik.

Musiktribunen ved Østerstrand, 1930.
Her spillede byorkestret under ledelse af musikdirektør Albert Petersen og publikum var tilfreds med, at koncerterne var blevet flyttet til nye omgivelser. Her kunne man nyde udsigten over fjorden mod Fur og lytte til musikken uden at føle sig presset til at købe.

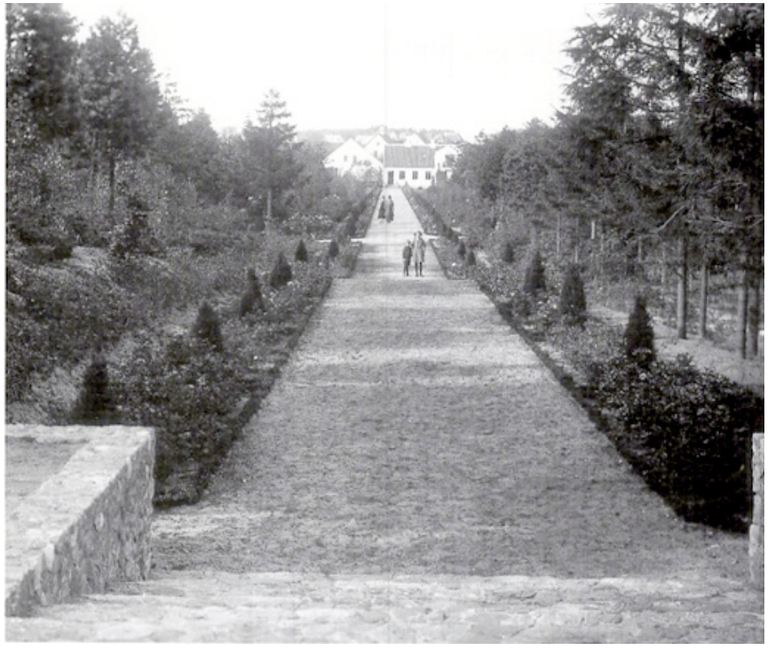

Refshammer Plantage, ca. 1930.
Plantagen blev grundlagt i 1860'erneafP. Chr. Bendix, der ejede gården »Marielyst« og det meste af Refshammer. Planteskoleejer Johan Riis købte i 1914 ejendommen og plantagen. Riis var en slider og en person, der selv ville bestemme. Han anlagde parken nedenfor »Marielyst«, »Riis' Anlæg« og han udvidede og forbedrede Refshammer plantage gennem mange år. Der var fri adgang t il plantagen, og mange fra bydelen omkring Fruevej og Vesterbro har om søndagen besøgt plantagen. Børnene havde her et fristed til leg. 11929 blev fristedet lukket for offentligheden. Årsagen var at Riis var blevet uenig med byrådet om betaling t il kloakering af Fruevej. Han mente, al nu havde han i så mange år klarel sig uden kloakledning, og det kunne han blive ved med, men Riis blev tvunget til at betale. Til gengæld lukkede han så Refshammer plantage for besøgende. Forbuddet var i kraft i to år. Johan Riis skænkede »Marielyst« og plantagen til Nykøbing by efter sin død, den 23. marts 1945.

fra borgerne viste at denne opfattelse deltes af mange.

Efter en del debat for og imod, vedtog byrådet, den 3. april 1930 at opføre en ny musiktribune ved Østerstrand i nærheden af midtergangen. Tribunen, tegnet af arkitekt Pedersen, blev opført og taget i brug samme år. I årene frem til 1945 var der mange Nykøbingborgere, der nød at høre det dygtige orkester spille, mens man havde det rart ved stranden.

På den anden side af Klosterbugten var den plantage som gartner Johan Riis havde anlagt på Refshammer, til glæde for de borgere der boede i den vestlige del af Nykøbing. Riis tilbød i 1932 at forære kommunen plantagen, mod at han for et kommunalt tilskud på 1000 kr. årligt selv skulle passe plantagen. Det blev et høfligt men bestemt afslag fra byrådet.

Stiftelser

I 1891 vedtog rigsdagen loven om alderdomsunderstøttelse. Samfundet erkendte at have pligt til at hjælpe de ældre. Den gamle tradition med at den yngre slægt tog sig af de ældre, gav dem mad og husly, var svært at praktisere. Det var især byernes arbejderklasse, der ikke havde plads og økonomi hertil. I de fleste byer blev der bygget alderdomshjem og velhavende borgere oprettede stiftelser, hvor de gamle fik fribolig.

I Nykøbing havde man fra gammel tid Nykøbing Hospital og Klingenbergs Hospital begge beliggende i Toftegade. Det var enker og enlige kvinder, der fik fribolig i de 10-12 værelser, der var i de to stiftelser.

I 1890 blev J. C. Filtenborg og hustrus stiftelse opført i Grønnegade med plads til 4 familier, der hver fik gratis bolig. Murermester Johan Bosch og hustrus Stiftelse blev oprettet 1899 i en ejendom ved siden af sygehuset i Østergade. Ejendommen blev revet ned i 1926, for at give plads til udvidelse af sygehuset. Stiftelsen blev flyttet til en nyopført ejendom i Klingenbergsgade.

Ved firmaet N. A. Christensen og Co.'s 50-års jubilæum i 1903 skænkede direktør N. A. Christensen en bygning i Skovgade med 11 lejligheder. Disse blev forbeholdt gamle arbejdere på fabrikken eller deres enker og ugifte døtre. 10 år senere bekostede N. A. Christensen en udvidelse så stiftelsen fik 10 lejligheder mere. Disse lejligheder, der var beregnet for enlige, var mindre end lejlighederne i den første del.

Den 4. juli 1913 vedtog byrådet at opføre et alderdomshjem ved

De gamles Hjem, Emilievej, 1916.
Billedet er taget før udvidelsen i 1919, hvor facademuren blev forhøjet. Herved blev det muligt at indrette 10 værelser i tagetagen.

N. A. Christensens Stiftelse i Skovgade, ca. 1914.
Bygningen til venstre blev opført 1903, den til højre blev opført i 1913.

Emilievej. Hjemmet, der fik navnet »De gamles Hjem«, blev tegnet af arkitekt og tømrermester Kibsgaard.

Morsø Folkeblad besøgte den nye bygning i oktober 1914. Det var formanden for alderdomsunderstøttelses udvalget, fiskeeksportør Chr. Graversen, der viste rundt: »Det er en smuk og statelig bygning, Nykøbing kommune her tilbyder sine alderdomsunderstøttede borgere. Den borglignende arkitektur præsenterer sig, som det kunne være et slot. Man rejser slotte for de gamle, for hvem livet har formet sig således, at det trods slid og slæb ikke er lykkedes dem at samle penge til en sorgfri alderdom. Bygningen er snæver - kun 7 meter bred. Alle værelser, der er 4 × 4 m., vender mod syd. Nordsiden optages af en gang med sidekabinetter til stole og små gasborde, hvor de gamle selv kan lave kaffe og hygge sig. På gangen findes også toilet. Der er dobbelte vinduer, centralvarme og elektrisk lys. Hvad kan man ønske sig mere?. Maden, der tilberedes i et stort herskabeligt køkken, går med elevatoren op gennem etagerne, så hver kan få serveret maden på sit eget værelse. Alt er ganske gratis. Ja, de gamle får endda en lille lommeskilling, til 1,40 kr. om måneden«.

Bygningen, der var i to etager med høj kælder under, havde 25 værelser med plads til 31 personer. På 1. sal var der 2 sygeværelser med plads til 6 sygesenge. Økonoma, fru Nielsen, havde 2 værelser til privat bolig. I kælderen var der køkken, vaskerum, strygestue, badeværelse og pigeværelser. »De gamles Hjem« blev taget i brug den 1. november 1914. Det kostede kommunen 58.000 kr. at bygge.

Loven om alderdomsunderstøttelse, 1891, havde virket i så få år, at de ældre ikke var blevet fortrolige med hjælp fra det offentlige. De var opvokset med, at hjælp fra det offentlige var nedværdigende. En hjælp der fratog modtageren de borgerlige rettigheder. Man mistede retten til selv at bestemme over sin tilværelse - havde ikke stemmeret. Det kommunale understøttelsesudvalg, der havde ansvaret for bygningen af »De gamles Hjem«, fik mange hårde og kritiske ord, for at frådse med borgernes penge, ved at bygge »Nykøbing Slot«. Kritikerne hoverede fordi kun 18 personer havde ansøgt om plads på hjemmet. »Her kan 1 se«, sagde de utilfredse. Der gik dog ikke mange måneder, før de gamle havde fået tiltro til det nye. Der kom mange flere ansøgninger, end der var plads til. 5 år efter indvielsen i 1919, blev det nødvendigt at foretage en udbygning. Forsidens ydermur blev forhøjet og loftet blev indrettet med 10 værelser. Der gik atter 5 år, så var behovet vokset så meget, at det nu var nødvendigt at foretage en udvidelse. Der blev opført en bygning mod øst, vinkelret på hovedbygningen. I den nye bygning var gangen i midten med 10 værelser på hver side. Disse værelser var beregnet til ægtepar. Ved hjemmets 25-års jubilæum i 1935 var der ialt 53 værelser med plads til ialt 62 beboere.

Ved grundstensnedlæggelsen den 11. maj 1915 til M. C. Holms og hustrus stiftelse, blev der nedlagt en cement kasse, hvori var lagt et pergamentpapir med oplysninger om byrådets medlemmer, de mestre der havde arbejdet med opførelsen og om arkitekt P. Chr. Pedersen, der tegnede bygningen. Om giveren står der: »Grosserer i København, Mads Christian Holm, som blev født i Nykøbing, den 20. oktober 1827, og gik ud herfra som en fattig dreng, men som havde lykken med sig, og vandt frem til en anset stilling og gode kår, viste i sin levetid på mange måder en trofast kærlighed til sin fødeby og ordnede alt således, at hans vennesind skulle vise sig virkende, også efter hans død. I det af ham og hans hustru, Emilie Bendixen, under 8. juli 1891, oprettede testamente, blev blandt andet bestemt, at der når de begge var døde, skulle udbetales til Nykøbing byråd 50.000 kr. til derfor at lade opføre en bygning i Nykøbing til friboliger for værdigt trængende per-

På billedet er stilladset ved at blive laget ned. Det har været i højde med gavlspidsen. De mange bygningsarbejdere på stilladset er færdige med det hårdeste slid. Det var før maskinernes tid, alt materialet skulle bæres op ad de smalle træstiger. Arbejdsmændene bar på ryggen sten og mørtel op til murersvendenes plads på stilladset. Det skulle gå stærkt. En arbejdsmand var oppasser for to murersvende, der forlangte, at der hele tiden skulle være rigeligt med sten og mørtel, ellers kunne de ikke tjene tilstrækkeligt på akkorden.

soner af enhver stand og af begge køn. Dog med fortrinsret for gamle skibsførere eller deres enker. Stiftelsen skal bære navnet M. C. Holms og hustrus Stiftelse«.

M. C. Holms Stiftelse under opførelse, 1915. I dag ville arbejdstilsynet ikke tillade, at der blev arbejdet på et stillads sømmet sammen af brædder.

M. C. Holm døde den 23. september 1892. Emilie Holm døde den 27. august 1914. Nykøbing byråd, der var bekendt med testamentet, vedtog på et møde den 1. oktober 1914 at skænke en byggegrund til stiftelsen. Der var forskellige opfattelser af beliggenheden. Byrådet valgte grunden mellem »De gamles Hjem« og M. C. Holmsgade. Andre mente det var forkert, da der herved spærredes for synet til »De gamles Hjem«, som var en af byens flotteste bygninger.

Stiftelsen var færdig til indflytning den 1. november 1915. Der var 12 lejligheder med loftsværelser og brænderum samt viktualierum i kælderen. Til hver lejlighed var der en lille have.

Industri

N. A. Christensen & Co.

I perioden fra 1890 til 1914, blev N. A. Christensen og Co. udvidet med mange N. A. Christensen & Co. nye, store bygninger. Der blev indsat de mest moderne maskiner i værkstederne. Til at drive disse maskiner blev der 1904 anlagt et dampmaskineanlæg, til fremstilling af el og opvarmning af værkstederne. Dette anlæg var i drift indtil 1938, hvor fabrikken blev tilsluttet elværket.

Fabrikkens 50 års jubilæum, 27. april 1903, blev fejret ved, at arbejderne havde fri tre dage med løn. På selve jubilæumsdagen samledes arbejderne, funktionærerne og direktørerne i et af de store lagerlokaler, hvor der blev serveret kaffe med hvedebrød.

I 1913 blev den gamle smedie og nogle mindre bygninger revet ned, for at give plads til en stor bygning, langs Holgersgade. Her blev der indrettet smedie og slibeværksteder. I nederste etage var der cykelstald med plads til mange cykler. I 1903, hvor fabrikken beskæftigede 250 mand, boede de fleste i nærheden af fabrikken. I 1914, hvor der var 420 mand beskæftiget, kunne de sidst ankomne arbejdere ikke alle få boliger tæt på fabrikken. De bosatte sig i det nye Dueholm kvarter, på Vesterbro og Fruevej. Derfor blev det nødvendigt at have en cykel, for hurtigt at kunne komme på arbejde. Især ved middagspausen, der i

mange år var fra kl. 12 til 13,30. Senere blev pausen forkortet til 1 time. Det var en selvfølge, at man skulle hjem og spise den varme mad midt på dagen.

Fabrikkens ledelse havde ofret mange penge på, at produktionen havde praktiske og tidssvarende værksteder, men der gik mere end 60 år, før administrationen fik gode arbejdslokaler. 1914 blev der opført en stor kontorbygning, der blev indrettet efter tidens smag, med marmortrappe og kontorer til direktørerne. I det store kontorlokale arbejdede kontoristerne, som det var skik og brug, stående ved store skrivepulte. N. A. Christensen opnåede ikke at se den fine kontorbygning færdig. Han døde i sit hjem i Hellerup, 16. november 1914.

Tiden fra 1897 til 1914 var Th. Damborgs Tobaksfabriks storhedstid. Ca. 100 medarbejdere var beskæftiget med at fremstille cigarer, tobak og skråtobak. Efter teknisk direktør Erik Kroghs død 15. maj 1905, blev Henry Dolleris enedirektør. Han købte 1909 fabrikken af Bendix. Kort tid efter overtagelsen, blev der installeret en stor dampmaskine, der leverede el og varme til alle fabrikkens lokaler.

Der opstod store vanskeligheder under 1. verdenskrig med at indføre råtobak. Fabrikken mistede en del af den store kundekreds, den havde over hele landet. Efter verdenskrigens ophør, i 1918, gik der lang tid, inden importen af råtobak igen blev stabil. Importen var kun så småt kommet igang, da en katastrofe, den 28. maj 1924, ramte fabrikken ved en brand, hvor de fleste af de bygninger, der var opført 1889, blev ødelagte. Også et stort lager af råtobak og færdigvarer, blev ødelagt. Dolleris havde både byginger og varelager forsikret, men på grund af de store prisstigninger, der var i disse år, kneb det med af få forsikringssummen til at dække opførelsen af nye bygninger og indkøb af råtobak. En stor del af fabrikkens egenkapital, gik derfor til genopbygningen. 30'ernes kriseår gav ikke ledelsen mange muligheder for at indtjene en ny kapital. Henry Dolleris døde 21. juni 1936. Sønnerne Theodor og Christian Dolleris overtog ledelsen af fabrikken. 2 år efter forlod Christian Dolleris ledelsen.

Th. Damborgs skråtobak, var ved århunredeskiftet kendt over hele landet, som noget af det bedste. Skråen blev fremstillet efter en recept, som Th. Damborg havde udviklet siden fabrikkens start i 1858. Damborg havde lært Erik Krogh hemmeligheden og det var ham, der stod for sammensætningen af den sovs, skråen blev kogt i. Efter Erik Kroghs død 1905 opstod der en strid mellem Henry Dolleris, der mente, at recepten tilhørte fabrikken, og Kroghs søn, der hævdede at det var en

Tobaksfabrikkerne.

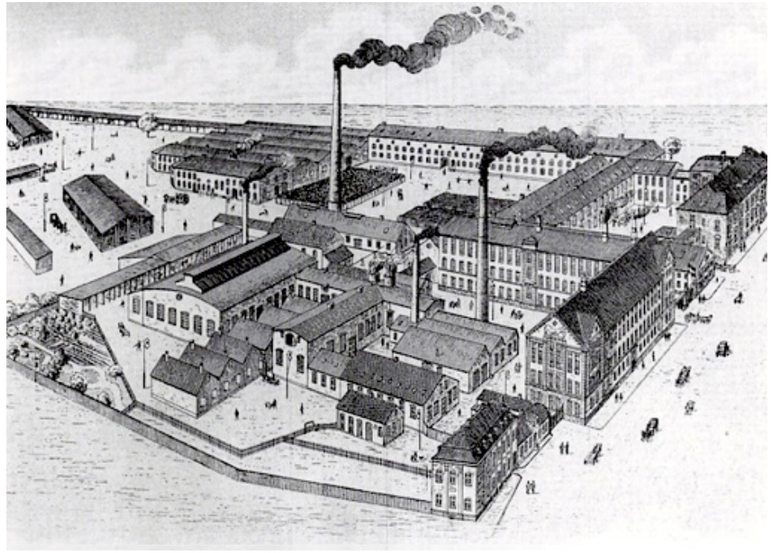

N. A. Christensen & Co. 1914.
Tegningen viser fabrikkens bygninger efter den store udvidelse 1913-14. På det 4½ tønde land store fabriksareal var der beskæftiget 420 mand. Bygningerne havde en værkstedsflade på 11.276 kvadratmeter. Tegneren har forstærket tidens symbol for en travl virksomhed, megen røg op af skorstenene.

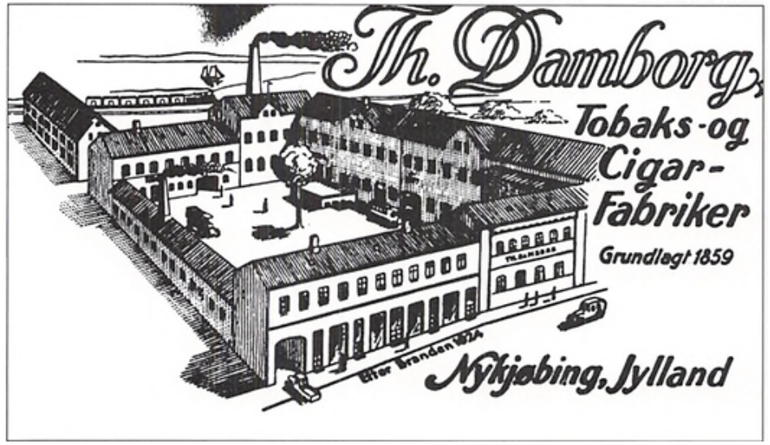

Dette reklamekort viser fabrikkens bygninger efter branden 1924. Ved at sammeligne med et fotografi ses det at bygningerne er korrekt gengivet, også kontorbygningen, hvor der på facaden står Th. Damborg, men tegneren har, for at give indtryk af en stor gårdsplads snydt med placeringen af bygningen i højre side. Gavlen på denne bygning var bygget sammen med kontorbygningen. Der opstod store vanskeligheder under 1. verdenskrig med at indføre råtobak.

familieejendom. Sønnen, der havde samme navn som faderen, Erik Krogh, beholdte recepten og begyndte en skråtobaksfabrik i Nørregade. Selv om det lykkedes Dolleris, at fremstille skråtobak, der var meget lig den fabrikken hidtil havde fremstillet, kunne den efter lokale kunders mening ikke hamle op med Kroghs skrå.

1918 gik Erik Krogh i samarbejde med de Kroghske fabrikker i Viborg. Der blev oprettet et selskab, der skulle producere tobak, snustobak og skråtobak i Nykøbing. Til formålet blev opført en stor bygning i gården til Nørregade 8. 1923 blev fabrikken likvideret og produktionen ophørte. Krogh flyttede skråtobak produktionen til Jernbanegade i den ejendom, hvor Morsø Hammerværk havde været. I disse små lokaler vedblev produktionen indtil Erik Krogh døde, den 20. oktober 1948.

Nørregade 8 blev solgt til mælkehandler Have, der indrettede lejligheder i de forhenværende fabrikslokaler.

Morsø Tekstilfabrik.

Efter Mads Mortensen og Peder Pedersens overtagelse i 1897, blev fabrikken udvidet med mekanisk væveri. I 1907-08 blev opført en stor bygning i to etager. Den blev af de lokale betegnet, som byens største bygning. Her blev der opstillet 33 væve, der kunne fremstille 1.255 meter klæde dagligt. Der blev installeret en dampmaskine, som leverede strøm og varme til fabrikken. 1908 var der beskæftiget 50 personer. To år efter var produktionen udvidet så meget, at der var 100 beskæftiget på fabrikken. To rejsende solgte fabrikkens produkter over hele Danmark. 1929 forlod Mads Mortensen firmaet på grund af sygdom. Den 1. september 1939 blev firmaet omdannet til et aktieselskab med P. Pedersen som første direktør og Dornonville la Cour som meddirektør. Pedersen døde den 31. marts 1940 og la Cour blev enedirektør.

Morsø Andelsslagteri.

Mange landmænd på Mors ønskede et lokalt slagteri. De fleste der havde en svineproduktion sendte dyrene den lange vej til slagteriet i Randers, det var en kostbar og for svinene hård transport med jernbanevogne. I 1890 undersøgte en kreds af landmænd, om der var mulighed for oprettelse af et slagteri i Nykøbing. Det viste sig at produktionen af svin ikke var stor nok på Mors, til at et slagteri kunne forrente sig. 1903 blev der bygget et slagteri i Skive. Hertil var transporten af svin billigere og dyrene led ikke så stor overlast. De landmænd, der havde leveret svin til Randers, tilsluttede sig derfor Skive slagteri for en 10 års periode.

Da de ti år var gået, blev det på Morsø Landboforenings generalforsamling 1913, vedtaget at opfordre landmændene til at opsige overenskomsten med Skive slagteri, og bygge et Andelsslagteri i Nykøbing.

Det lykkedes ret hurtigt at tegne 1894 andelshavere med en årsproduktion på 20.676 svin. Der blev nedsat en bestyrelse med repræsentanter fra Landboforeningen og Husmandsforeningen, med gårdejer Klaus Dalgaard, Galtrup, som formand. Bestyrelsen købte af murermester Sejersen, en grund på Mågevej, der var 20.000 kvadratalen stor for 20.000 kr.

Nykøbing byråd, der var meget interesseret i oprettelse af nye arbejdspladser bevilgede 10.000 kr. til byggeriet. Bestyrelsen optog et lån på 210.000 kr. i Kommunekreditforeningen. Et lån samtlige sogneråd på Mors garanterede for. Bogholder på Skive slagteri, Iver Iversen, blev ansat som direktør for slagteriet i Nykøbing. Byggeriet blev pågyndt den 1. juli 1913 og den 8. januar 1914 blev den første gris slagtet.

Den 1. verdenskrigs udbrud, kun syv måneder efter slagteriets start, gav mange vanskeligheder. De små svineslagtninger skyldtes blandt andet den tvangsaflevering af korn, staten indførte. I 1915 var der kun 640 søer og 2843 svin på Mors. Der var også vanskeligheder med at skaffe udenlandsk brændsel til dampanlægget. I 1918 havde slagteriet kun brænde og kvas fra Højris skov at fyre med. Slagtningen var på et tidspunkt helt nede på 100 svin om ugen. Der blev en kort tid pakket

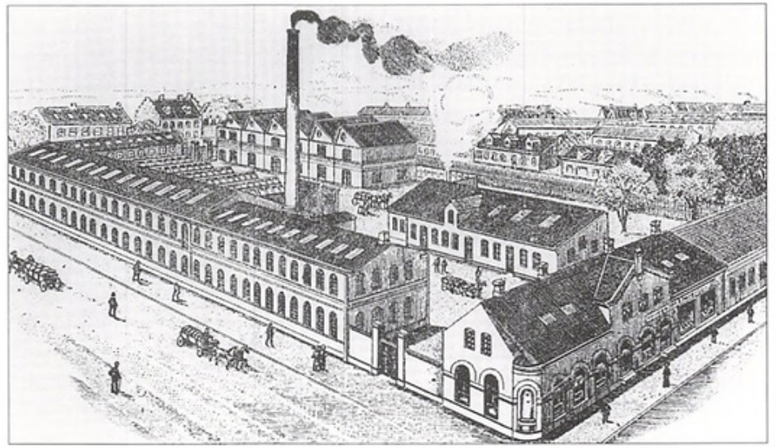

Morsø Tekstilfabrik ca. 1908.
Firmaet Mortensen og Pedersen har ønsket en korrekt gengivelse af fabrikkens bygninger, efter at udvidelsen og ombygningen var afsluttet, 1907-08. For at beskueren skulle få indtryk af en stor fabrik, har tegneren gengivet ejendommen til højre for hovedbygningen, som en lav bygning. Denne bygning blev revet ned i 1907 og en toetagers bygn ing opført af gæstgiver Jens Jensen.

Morsø Andelsslagteri, ca. 1936.

æg for andelshaverne, indtil dette arbejde blev overtaget af Dansk Andels Ægeksport, der oprettede en afdeling i Nykøbing. 1 1924 var forholdene blevet mere normale og der blev dette år slagtet 38.000 svin. Bygningerne og køleanlægget blev udvidet i 1926. 1931-32 steg slagtningerne til 103.000 svin, som blev afregnet med 78 øre pr. kg. til landmændene. Den pris kunne ikke dække omkostningerne ved svineproduktionen. Det samme forhold var gældende overalt i Danmark. For at regulere svineproduktionen, blev der indført svinekort, der bestemte hvor mange svin, den enkelte landmand måtte levere til slagterierne. I 1934 faldt antallet af slagtede svin på Mors til 70.000 stk.

1935 blev der udstedt forbud mod, at slagte kreaturer, får og lam i samme lokale som svin. Det blev derfor nødvendigt at opføre et kreaturslagteri. 1936 blev der på slagteriet installeret et tørafsmeltningsanlæg til behandling af de kasserede kreaturer og svin, som der var mange af, på grund af kvægtuberkulose, der hærgede hele Danmark.

Skibsværftet.

1915 købte Søren Larsen skibsværftet på havnen af Rye Iversen. Få år efter blev værftet udvidet til det dobbelte, ved køb af smedemester Schourups ejendom på sydsiden af værftet. Ejerforholdet af værftet var en blanding af kommunale midler og Søren Larsens private økonomi. Efter byrådets beslutning i 1923, om en udvidelse af havnen, blev det bestemt, at værftet skulle flyttes for at give plads til mere kaj og oplagsplads i det nordre havnebassin. Værftet blev flyttet ud på Ørodde, hvor en sandpumper fyldte 10.000 tons sand op på odden, for at give plads til det nye værft, der blev taget i brug 1924.

For at skaffe kapital, og få bedre ejerforhold, blev der 1927 dannet et aktieselskab, der skulle drive værftet med Søren Larsen som leder. Byen købte for 10.000 kr. aktier i det nye selskab, og stillede grunden gratis til rådighed. 2 år efter gik selskabet i likvidation og blev, med tab for aktionærerne, opløst. Byen overtog værftet og udlejede det til Søren Larsen.

Sommeren 1932 havde værftet ingen ordre. Søren Larsen besluttede for egen regning at bygge to fiskekuttere. Han overtalte de 16 skibstømrere, der var beskæftiget, til at lade 25% af deres løn indgå i kutternes finansiering. Dette beløb skulle så udbetales med renter, når kutterne blev solgt. De blev ikke solgt. Markedet var overmættet. For at udnytte kutterne, blev der dannet et aktieselskab med det formål, at drive havfiskeri. Selskabet gik fallit i 1935, og kutterne blev solgt ved tvangsauktion. Skibstømrerne fik kun udbetalt en meget lille del af de penge, de havde stående i kutterne. Den 22. september 1933 nedbrændte maskinværkstedet. Byrådet vedtog at opføre et nyt og indsætte nye maskiner.

Østerskompagniet.

Selskabet Limfjordsøstersdepotets daglige leder, A. Halse, købte efteråret 1900 det gamle færgekontor til nedrivning, for at give plads til opførelsen af en træbygning, 25 m. lang og 9 m. bred til depot og pakning af østers. Det var den eneste fornyelse, selskabet foretog. Man vedblev med at lade dykkere samle østers op fra fjordbunden. Herfra blev de sejlet til Nykøbing, hvor de østers der ikke straks blev pakket og leveret, blev udlagt i kasser lige udenfor havnebasinet. I slutningen af forpagtningsperioden, var fangsten faldet til under 1 mill. østers årligt.

1910 overtog Chr. Lunn, der havde en biologisk uddannelse, og skibsmægler Knakkergaard, der havde pengene, forpagtningen. De ændrede selskabets navn til Østerskompagniet. Kompagniet lejede spidsen af Ørodde og flyttede hertil. Driften blev fornyet og på Ørodde blev anlagt store cementbassiner, der kunne rumme 8 mill, liter vand, der af en elektrisk pumpe, blev udskiftet med frisk fjordvand, flere gange i døgnet. Der blev ved siden af bassinerne opført en toetagers murstensbygning, til pakningen af østers og til kontorer. Selskabet indsatte fem nye skrabebåde, med hver 5 mands besætning. Der blev indført en rationel østersavl ved at der fr lland og Frankrig blev indkøbt østersyngel, som blev udsat på rengjorte banker i Nissum Bredning tæt ved Thybo-

Skibsværftet på Ørodde, ca. 1946.

røn Kanal. Herved opdrættedes en ensartet østersbestand, og den årlige produktion kunne planlægges. I sæsonen 1915-16 blev der skrabet 6 mill, østers og der var beskæftiget 50 mand med fangst og pakning. De forrige forpagtere havde kun solgt østers i Danmark. De nye udvidede salget med eksport til de nord- og mellemeuropæiske lande.

Nykøbings fiskere havde fra gammel tid brugt spidsen af Ørodde til tjæring af deres garn og til reparation af bådene. De havde også ålekasser stående ved strandkanten. Dette blev af kompagniet forbudt. En klage fra fiskerne til byrådet hjalp ikke. De blev henvist til at tjære deres garn på en plads mellem Østerskompagniet og det sted, hvor skibsværftet senere blev anlagt.

1915 begyndte kompagniet en produktion af muslinger. Alt hvad der var spiseligt havde stor afsætning til de krigsførende lande. Når skrabebådene ikke fiskede østers, skrabede de muslinger, der blev kogt på kompagniets hermetikfabrik på Ørodde.

I samarbejde med de danske vin- og konservesfabrikker, blev Limfjordsmuslinger eksporteret til mange lande. 1918 var muslingeproduktionen på 10.000 dåser dagligt. Efter krigsafslutningen 1918, faldt produktionen til 700 dåser dagligt.

Østerskompagniet, ca. 1920.

Direktør Chr. Lunn døde 5. februar 1920. Driftsleder Villads Lunn, der havde været ansat på kompagniet siden 1914, overtog Chr. Lunns andel i forpagtningen og ledelsen af det daglige arbejde. Skibsmægler Knakkergaard ønskede ikke at fortsætte og fra 1922 var Villads Lunn eneforpagter af Østerskompagniet. På dette tidspunkt var østersbestanden gået så meget tilbage, at der kun blev fisket 2 /i mill, østers årligt. Der blev eksperimenteret en del med kunstig avl af østers, uden at det lykkedes at finde en metode, der kunne forrente sig.

1925 udvidede kompagniet hermetikfabrikken og produktionen af kogte muslinger blev efterhånden kompagniets største aktiv.

1. maj 1937 opsagde Villads Lunn forpagtningskontrakten, der blev overtaget af fiskeeksportør Priess, Glyngøre, tandlæge Valdemar Jensen, Aalborg og grosserer Aksel Jensen, Odense. Fuldmægtig Tage Priess blev udnævnt til daglig leder af Østerskompagniet.

Havnen.

Bolværket i Sønderhavn blev i 1910 forbedret og bassinet uddybet, så det kunne bruges af større skibe. Fiskerihavnen flyttedes til Nordhavnen. Her var et stort areal mellem Fjordgade og havnen, gennem mange år, blevet opfyldt med mudder fra uddybningen af bassinerne og sejlløbet. Den sidste påfyldning skete 1901-02, hvor den såkaldte

Agterenden af en skrabebåd.
Efter at stålkurvene er blevet slæbt hen over østersbanken, viser billedet at de er på vej op. De fyldte kurve svinges ind over dækket og bunden lukkes op. Indholdet af småfisk, søstjerner, vandplanter og østers falder ud på dækket. Kurvene sænkes igen for at skrabe en ny portion. Mens båden langsomt sejler frem, sorterer mandskabet de østers der ligger på dækket og lægger dem i kasser. Det øvrige, som er kommet med op på dækket, bliver skovlet ud i vandet igen, og man er klar til igen at hejse kurvene op.

»Djævleø« blev landfast. Den nye fiskerihavn, 80 m lang og 30 m bred og ca. 3 m dyb, var omgivet af bolværksplads og broer, med en lille indsejling mod syd. Fiskehandlernes boder blev i foråret 1910 flyttet fra pladsen mellem Sønderhavn og Færgehavnen, til den nye havn.

Fiskeeksportørfirmaet Taable og Graversen fik en placering, hvor fiskerne let kunne komme til med deres last. 1914 oprettede firmaet et ålerøgeri med Johan Nielsen som røgemester. Chr. Graversen blev eneejer af firmaet i 1922.

Den træbygning, Østersdepotet havde opført i 1900, blev købt af havneudvalget og i august 1911 flyttet på ruller fra den nordre til den østre kaj i Sønder- havnen. Bygningen blev indrettet til dampskibspakhus. Det forenede Dampskibs Selskab, der siden 1866 havde sejlet passagerer og gods mellem København og Limfjordshavnene, fik her en god oplagsplads. Selskabets damper »Limfjorden«, der anløb havnen en gang ugentlig, havde en besætning på 17 mand.

1918 blev havnekontoret flyttet til en nyopført bygning på pladsen mellem Toldbodgade og Nordhavnen. Her var kontor til havnefogeden og til vejer og måler. Som noget nyt var der ved bygningen en vægt, hvor vogne med varer fra og til skibe kunne blive vejet. Det blev lettere at holde kontrol med havnens indog udførsel af varer.

Efter skibsværftets flytning 1924 blev pladsen, hvor værftet havde ligget, reguleret, så der blev en god oplagsplads. Havnebassinet blev udvidet og uddybet til ca. 4 m Der blev opsat bolværk på bassinets vestside. De skibe der gik i paketfart mellem Aalborg og Nykøbing, fik her plads til at laste og losse deres varer. I havneudvalget var der en del diskussion om de bygninger, som værftet havde købt i 1917, skulle rives ned. Størstedelen af disse bygninger, blev brugt af smedefirmaet Schourups efterfølger der producerede plovjern. Udvalget vedtog at lade bygningerne stå for at bibeholde den lille fabrik. Det der betød mest, var nok det pres, udvalget var udsat for fra byens brandvæsen, der

Luftfoto ca. 1935.
Færgehavnen og nordre havn er ikke med på dette billede, som indbyder til en vandring omkring søndre havn. Til venstre ses kajen mellem nordre og søndre havn, her blev Brændselsforeningens kidplads anlagt i 1917. Dampskibspakhuset, blev i 1911 flyttet fra den nordre kaj. Her fik firmaet Frdr. Bangs Eftf. sin kulplads. Ved venstre hjørne af det store bassin ses gavlen af havnefogedkontoret, opført i 1918. Derefter de gamle smediebygninger hvortil brandstationen blev flyttet i 1925. Falck overtog i 1931 bygningerne og indrettede her brand- og redningsstation. Den firkantede bygning er Jydsk Andels Foderstoffers pakhus, som blev opført i 1930. I havnens nordre side ses fiskerihavnen med fiskehandlernes små salgsboder. De store bygninger er Graversens fiskehandel og ålerøgeri. Til højre lystbådehavnen, anlagt i 1934.

manglede et sprøjtehus. Brandsprøjten havde fra 1924 haft hjemme i et pakhus i gården til Nørregade 17. I 1925 blev byens brandstation flyttet til den del af smedebygningen, der vendte ud mod havnebassinet. Af sparehensyn, blev der kun opsat en træskillevæg mellem smedien og stationen. Tidligt om morgenen den 11. juni 1926 udbrød der en brand i smedien nær ved træskillevæggen. Skibsbygger Søren Larsen, der havde privat bolig på 1. sal i den anden ende af bygningen, var som sædvanlig, tidligt oppe. Han opdagede ilden og fik brandmandskabet tilkaldt. På grund af røg måtte brandsvendene kravle langs gulvet ind til sprøjten, for at få den ud. Ilden blev slukket. Trævæggen var brændt og fabrikkens lager af plovskær, var så ødelagte, at det blev nødvendigt at smelte dem om. Morsø Folkeblads huspoet, bragte samme dag dette digt:

I morges som en løbeild,
igennem byen rendte,
så rædselsfuldt et budskab om,
at brandstationen brændte

I vore brandmænd kom der fut,
de ned til havnen ilte
med vældig hast de straks tog fat,
mens folk forborgent smilte.

De kasted sig i røgen ind,
de ville redde sprøjten,
for brændte den, så vidste de,
at æren, den var fløjten.
Sylven.

Sprøjten, der nær var brændt, var fra 1904. Den blev udskiftet med en større og mere moderne, da Nykøbing kommune og Falck i 1931 indgik overenskomst om samarbejde. Det blev bestemt at Falck kunne leje smedebygningen og her indrette en rednings- og brandstation.

Stationen blev indviet den 1. januar 1932. Der var en ambulance, en kranvogn og en brandvogn med påhængsmotor samt en brandstige.

Oktober 1919 købte Jydsk Andels Foderstoffer pladsen hvor skibværftet havde været. Her blev opført et stort firkantet pakhus, der blev taget i brug sommeren 1930.

Nykøbing Sejlklub, der blev stiftet i 1929, havde i de første år kun få medlemmer. I 1934 var medlemstallet vokset. De havde 20 sejl- og motorlystbåde. Klubbens bestyrelse, med politifuldmægtig Bense i spidsen, forsøgte at få byrådet til at yde støtte til anlæggelse af en lystbådehavn. Byrådet mente ikke at have midler til så lystbetonet en sag, som folks fritidssejlads. Klubbens medlemmer tog selv fat. De indsamlede penge til indkøb af granpæle og brædder til broer og fik byrådets tilladelse til at anlægge deres havn øst for fiskerihavnen.

Alle medlemmer tog fat i foråret 1934. Der blev banket ca. 300.000 søm i granpælene for at beskytte disse mod pæleorm. De sømbeslåede pæle blev ved hjælp af rambukke på fiskerbåde hamret ned i bunden af havnen. Det blev til en bro, og for enden af den en tværbro på ialt 65 m og 1,50 m bred. Klubben købte et gammelt sommerhus, som blev opstillet til klubhus ved den nye lystbådehavn.

I 1939 fik havnen et nyt anlæg. Det var Det danske Petroleumsselskab, der 1. maj indviede benzinanlægget i nærheden af fiskerihavnen.

Aviserne

Morsø Avis og Morsø Folkeblad.

Morsø Avis og Morsø Folkeblad fik i 1894 en konkurrent, der i nogle år tog en Morsø Folkeblad og del af deres abonnenter, og hvad, der var mere alvorligt, en del af deres annon- Morsø Dagblad ceindtægter.

Sagfører Niels Ovesen begyndte 1. oktober 1894 at udgive Morsø Dagblad. Ovesen var modstander af den politik, redaktør H. Fog gav udtryk for i Morsø Folkeblad, hvor han ofte tog parti for byens arbejdere, i deres opfattelse af, hvorledes samfundets goder skulle fordeles. Det blev flere gange forsøgt at vælte Fog. Det kom så langt at bladets bestyrelse fyrede Fog, men det viste sig at Fog ejede trykkeriet og bestyrelsen måtte trække opsigelsen tilbage. Det fik Ovesen til at starte sit eget blad, der var vendt imod Morsø Folkeblad, men kom til at skade Morsø Avis mere. Ovesen, der havde mange forbindelser til byens og øens industri og handel, havde let ved at tegne annoncer til det nye blad. Annoncørerne sparede en del ved at avertere mindre i Morsø Avis, der ikke havde så stor en læserkreds. Fra starten blev Morsø Dagblad trykt i Skive. Trykningen blev 1. juli 1895 flyttet til Nykøbing,

hvor der blev indrettet trykkeri i ejendommen på hjørnet af Ringsgade og Toldbodgade. Det blev flyttet herfra 1. november 1900 til Ovesens nyopførte ejendom i Nygade.

Bladet blev meget populært. Det bragte mange artikler af lokalhistorisk interesse og Ovesen skrev artikler, der var meget kritiske over for de to andre lokale blade og deres redaktører.

Efter 1905 skete der på landsplan en samling af fraktionerne i partiet Venstre. Også på Mors, var der kræfter, der arbejdede på en samling. I efteråret 1907 meddelte Henrik Fog, at han var villig til at trække sig tilbage som redaktør og Ovesen oplyste, at han var villig til at sælge Morsø Dagblad til Morsø Folkeblad. Overtagelsen gennemførtes 31. januar 1908.

21. marts 1908 afholdtes en stiftende generalforsamling i andelsselskabet Morsø Folkeblad. Det gamle selskab, der bestod af 44 aktionærer overdrog rettighederne til det nye selskab, hvor der var 800 andelshavere. Fog fratrådte stillingen som redaktør den 1. april 1908 og blev afløst af A. M. Baarris. Fog, der havde retten til en del af trykkeriets indtægter, blev forretningsfører indtil han efter eget ønske fratrådte i 1911 og blev afløst af forretningsfører Ingvard Poulsen. Den 1. december 1915 blev Baarris afløst som redaktør af Jacob Martin, der kom til at lede den store udbygning, bladet gennemførte i 1917. Lokalerne i Vestergade, der blev taget i brug 1887, blev for små til den vækst der skete bl.a. i Baarris's tid, hvor abonnenttallet voksede fra 1800 til ca. 3500.

1. marts 1916 købte bladets bestyrelse smedemester Spanggaards ejendom, på hjørnet af Jernbanegade og Lilletorv for 23.000 kr. Det gamle hus blev revet ned og et nyt, der var indrettet til bladproduktion, opførtes. Det første nummer af avisen blev trykt i den nye bygning 15. oktober 1917. Redaktør Jacob Martin omtalte de gode forhold bladet havde fået og fremhævede især det nye, der var indført. To telefoner, der var blevet installeret. En for redaktionen med nr. 384 og en for ekspeditionen med bladets gamle nr. 5.

20. december 1920 fortalte avisen, at der kort tid forinden var blevet installeret en moderne hurtigpresse. Man var nu færdig med at opstille en af tidens mest moderne sættemaskiner, der ville blive taget i brug, så snart en af typograferne havde lært den nye teknik. Efter at Jacob Martin var rejst, blev redaktørposten i 1928 overtaget af Kr. Jespersen, der 1. februar 1939 blev afløst af Mads Hansen.

Morsø Avis.

Morsø Avis's redaktør Andreas Nielsen, der siden 1874 havde ejet og ledet avisen, slogte den og trykkeriet samt ejendommen Nørregade 8 til C. M. Kampmann, der overtog bladet den 1. januar 1908. 1. januar 1914 solgte Kampmann ejendommen i Nørregade til Viborg-firmaet De Kroghske Tobaksfabrikker. Morsø Avis's trykkeri og redaktion blev flyttet til Algade 24 i smedemester Spanggårds gård. Kampmanns talent for at sælge annoncer kom til kort under 1. verdenskrig. På grund af varemangel, havde de handlende ikke behov for at avertere. Avisen blev solgt til et aktieselskab den 28. oktober 1918. Selskabet havde til formål at udgive en avis, hvori de konservatives synspunkter kunne fremmes. Bag selskabet stod en kreds af byens industrifolk og embedsmænd. Kampmann forlod Nykøbing 1. april 1928 og blev afløst af Marius Andersen. Avisen blev flyttet til Havnegade 6 og senere til nr. 11.

1 1934 gav Marius Andersen op på grund af bladets dårlige økonomi og rejste fra byen. Derefter var der 2-3 redaktører, inden Valdemar Sørensen, 16. november 1936, satte sig i redaktørstolen. Bladets økonomi blev ikke bedre, men Sørensen forstod at finde udvej for problemerne.

Socialdemokraten.

Det socialdemokratiske blad, Demokraten i Århus, begyndte i efteråret 1902 at udgive en avis med felles stof fra byerne Viborg - Skive - Nykøbing og Thisted. Avisens titel var »Viborg Amts Social-Demokrat« og undertitel »Thisted Amts Arbejderblad«. Socialdemokratiets fremgang gav mulighed for oprettelse af lokale redaktioner i de fire byer. Morsø Social-Demokrat blev stiftet 20. september 1905 med Johannes E. Pedersen, som redaktør. I starten blev avisen trykt i Viborg. Fra 1. januar 1907 blev bladet trykt i Nykøbing, hos bogtrykker Georg Nielsen, der havde købt ejendommen på hjørnet af Ringsgade og Toldbodgade.

Redaktør J. E. Pedersen forlod Nykøbing, og som ny redaktør ankom 1. november 1906 en ung mand fra Randers. Det var skræddersvend Chr. Haurum, der fik stor betydning for Nykøbings udvikling i 20'erne og 30'erne.

Efter Morsø Dagblads ophør i 1908, købte Georg Nielsen, af sagfører Niels Ovesen, bygningen i Nygade. Georg Nielsen havde privabolig på 1. sal. Ved siden af porten til gårdspladsen fik Socialdemokraten redaktionskontor. Her herskede Haurum indtil 1940, hvor han blev afløst, som redaktør af Hans R. Knudsen. De tre nye redaktører, A. M. Baarris, Morsø Folkeblad,- C. M. Kampmann, Morsø Avis, og Chr. Haurum, Morsø So-

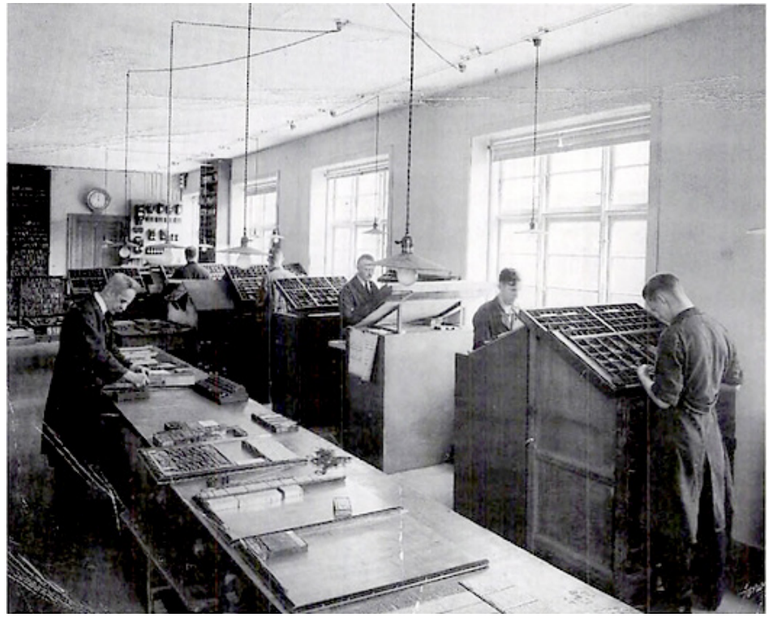

Morsø Folkeblads sætteri ca. 1935.
Til venstre er faktor Halse ved at montere en avisside.
Fra højre ses typograferne Vagn Vingaard, Alfred Graversen, A. Bové, Karl Boesen og Holger Søndergaard ved arbejdet i håndsætteriet.
(Billedet er desværre lidt beskadiget).

cialdemokrat, kæmpede om læserne og annonceindtægterne. Alle midler blev taget i brug for at håne modstanderen. Den svageste i dette spil, var Haurum. Hans pen var hvas nok, men den politik han stod for vandt ikke genklang hos de handlende. Herfra kom der næsten ingen annonceindtægter. Morsø Social-Demokrats økonomi var baseret på støtte fra byens fagbevægelse. Kampmann var, foruden en dygtig debatør, en meget god sælger af annoncer. Morsø Avis har hverken før eller efter Kampmann, haft så god en økonomi. Baarris var god til at skrive om de tanker, der rørte sig i landbefolkningen og blandt de unge i by og på land.

Det radikale Skive Folkeblad oprettede i 1923 Morsø Venstreblad. Avisen, der blev trykt i Skive, havde kontor i Algade 5. Redaktør Laust Nielsen, ledede bladet til sin død 15. maj 1949. Derefter var Otto Rasmussen redaktør indtil bladet gik ind, 29. marts 1951.

Morsø Venstreblad.

Banker og sparekasser

Administrerende direktør, A. C. Faartoft, der havde ledet sparekassen

Nykøbing og Omegns Sparekasse.

Morsø Folkeblads bygning på Lilletorv, 1917.
Den danske Andelsbanks filial havde kontorer i stueetagen mod torvet. Filialen blev i 1925 omdannet til Morslands Folkebank.

siden 1876, døde 1. november 1890, blev afløst af sagfører Gamborg. Efter hans død i marts 1902, fik købmand Frederik Bang tilbudt stillingen, som administrerende direktør, på den betingelse, at han skulle opgive sin købmandsforretning. Bang, der havde været medlem af tilsynsrådet siden 1901, afslog at sælge sin forretning, men tilbød at være til rådighed i sparekassens åbningstid. Frederik Bang fik stillingen, men hans helbred var ikke stærkt nok, til arbejdet både med for-

Bogtrykker Georg Nielsens ejendom i Nygade, ca. 1910.

retningen og sparekassen. Forretningen blev 1. august 1902 solgt til I. C. Pedersen, der fortsatte firmaet, under navnet »Frederik Bangs Efterfølger«. Bangs meddirektør, Niels Dyhr, søn af sparekassens første direktør, J. P. Dyhr, døde 7. august 1912. Herefter blev Bang enedirektør og for første gang blev der ansat en bogholder.

Ved sparekassens 75 års jubilæum, den 15. september 1927, skrev Frederik Bang i jubilæumsskriftet, om sparekassens tab efter 1. verdenskrig.: »Et par af byens velhavende mænd bryder sammen og kan ikke indfri deres kautionsforpligtelser. Sparekassen må sætte en ejendom i Aalborg på tvangsauktion og overtage den. Den havde også et

par løbende veksler med de samme kautionister og lider desuden et mindre tab på et skib, der er bygget på Morsø Skibsværft, og som har kostet 80.000 kr. at bygge og nu to efter, blev solgt på tvangsauktion for 20.000 kr.«

I 1932 indgav Bang sin ansøgning om fritagelse for direktør posten, på grund af dårligt helbred. 1. oktober 1932 blev købmand Chr. Sørensen udnævnt til administrende direktør og den 1. april 1933 blev A. C. Jørgensen udnævnt til meddirektør.

Sparekassens virksomhed og omsætning steg så meget, at en udvidelse af lokalerne blev nødvendig. I 1938 fik direktionen bemyndigelse til at undersøge mulighederne herfor. Nykøbing byråd, fik kendskab til planerne og foreslog, at sparekassen skulle købe den store gamle købmandsgård, på hjørnet af Havnegade og Kirketorvet. Byen ønskede den gamle gård revet ned, for at forskønne torvet og for at få en ny bygning rykket længere tilbage, så der blev plads til en udvidelse af torvet. Byrådet besluttede at være en slags fødselshjælper, ved at tilbyde køb af sparekassens bygning for 60.750 kr., heri incl. prisen for det areal, der skulle afgives til torvets regulering. Sparekassen købte Baadsgaards ejendom for 85.750 kr. Arkitekt Jens Madsen, Viborg, fik opgaven, at tegne og lede arbejdet på den nye bygning. 8. december

Sparekassen for Nykøbing og Omegns kontor, ca. 1927.
Personalet står ved de høje skrivepulte. De kunne sætte sig på de høje tunge taburetter. Men det var meget upraktisk, når man skulle fra og til pultene. Taburetterne blev kun brugt, når personalet efter kontortid skulle afstemme de store kassebøger.

1939 begyndte udgravningen. Indvielsen af den nye sparekasse bygning skete 7. november 1941.

Sparekasseforeningen.

Stifteren af »Den lille Sparekasse«, restauratør J. C. Møller, døde 7. oktober Sparekasseforen ingen. 1892. Bestyrelsen med formand købmand P. Axelsen i spidsen, valgte restauratør C. B. Godskesen til at overtage posten som kasserer og bogholder. Sparekassen blev flyttet fra Møllers ejendom i Fjordgade til Godskesens ejendom i Vestergade 2.

1. januar 1913 overtog Th. Alstrup stillingen efter Godskesen, der fratrådte på grund af alder. Både Møller og Godskesen havde været ene om den daglige drift, men i 1913 var omsætningen vokset så meget, at der blev ansat en kontorist til at hjælpe Alstrup med det daglige arbejde. 1917 blev Axelsen afløst som formand af købmand Chr. Bigum, der kom til at stå for opførelsen af sparekassens egen bygning, Den blev opført på modsatte side af Vestergade, overfor Godskesens ejendom. 1920 blev Bigum udnævnt til direktør, som medhjælper for Alstrup. Isenkræmmer Wilhelm Bang, der siden 1901 havde været medlem af bestyrelsen, blev formand for denne. Alstrup fratrådte i 1933 og Bigum blev enedirektør. 1939 blev bankassistent Kaj Veile ansat som bogholder i Sparekasseforeningen og overtog direktørposten i 1946 efter Bigum.

Morsø Bank.

På bankens generalforsamling, den 28. februar 1899, var der glæde og mange rosende ord til de administrerende direktører, Baadsgaard og Gyring. Den sidste del af tabet fra sammenbruddet i 1879 var afskrevet. Aktionærerne var tilfredse hermed og det glædelige var, at der for første gang blev udbetalt 9½ % i udbytte. En god hjælp til at dække underskuddet var salget af to ejendomme i 1896. »Brænderigården« i Nørregade blev solgt til arbejderbevægelsen for 10.000 kr. og bankens ejendom på Rådhustorvet, til Jernstøberiet. Banken vedblev at have kontorer i denne bygning indtil 1901, da den flyttede til købmand Thomsens ejendom på hjørnet af Algade og Nygade, hvor den fik kontorer i bygningen mod Algade.

Efter direktør Baadsgaards død 1897 kom banken ind i en periode, hvor der ofte blev skiftet direktører. Da herredsfuldmægtig C. Poulsen i 1921 blev udnævnt til direktør faldt der ro over personalesiden. Årene fra 1900 til 1914 var gode år for forretningslivet. Handelen var stabil over det meste af Europa. Man havde tillid til fremtiden og der blev investeret i fabrikker og skibsfart. En kreds af Nykøbings forretningsmænd, med skibsreder Knakkergaard i spidsen, oprettede et dampskibsselskab, der ejede 3 store dampskibe, 5 tremaster motorskibe og en flåde af større og mindre træskibe. I verdenskrigens første år, 1915, blev de store dampskibe solgt, med en meget stor fortjeneste. Fortjenesten blev brugt til opkøb af aktier i større og mindre virksomheder flere steder i Danmark.

Der blev også investeret mange penge i bygningen af et nyt skibsværft i Glyngøre. Værftet fik navnet »Morsø Skibsværft«. Selskabet havde ønsket at bygge det på spidsen af Ørodde, men kunne ikke få byrådets tilladelse hertil.

Aktionærerne i Morsø Dampskibsselskab tjente mange penge under krigen og lige efter krigsafslutningen 1918, men derefter viste det sig, at mange af de virksomheder, der var investeret i, var mere eller mindre værdiløse. Skibsværftet kom i vanskeligheder. Fragtmarkedet faldt kraftigt. De tre store skibe, der var bygget på skibsværftet, var ikke til at sælge. De fleste af aktionærerne, var borgere, der var kendte som dygtige forretningsfolk. De havde ikke vanskeligheder ved at låne penge i Morsø Bank.

I 1921 gik det galt. De personer, der havde spekuleret mest gik fallit. Morsø Bank, der havde pant i Morsø Skibsværft, overtog det. Et af skibene blev solgt for 20.000 kr., selv om det havde kostet 80.000 kr. at bygge. De to andre skibe var det ikke muligt at sælge. 27. februar 1922 blev der af Morsø Banks bestyrelse udsendt en meddelse om, at aktiekapitalen og reserverne var tabt. Det lykkedes at tegne nye aktier for /z mill. kr. blandt bankens venner og Nationalbanken overtog for Vz mill. kr. nye aktier og dermed var der fuld sikkerhed for indskydernes penge. 10. november 1922 blev Morsø Skibsværft solgt til K. Møller Toustrup. Værftets trælager blev solgt til tømrermester M. Mathiassen og skibsbygger Søren Larsen. 1930 forlod direktør Dragheim banken og P. Grupe Sørensen, der var bank- og revisoruddannet blev ansat som direktør. De to direktører Poulsen og Grupe Sørensen, fik gennem mange år en god indflydelse på Morsø Banks udvikling. I 1929 blev kontorlokalerne moderniseret og der blev bygget en sidebygning, hvori der blev indrettet mødelokaler.

Morslands Folkebank.

Den danske Andelsbank åbnede den 3. oktober 1917 en filial i Nykøbing. Den fik lokaler i stueetagen i Morsø Folkeblads nye bygning på Lilletorv. Som bogholder og daglig leder blev ansat Chr. Madsen, der

kom fra Aars Bank. Som tilsynsførende blev pensioneret lærer Worm ansat. Ønsket om en filial kom fra de mange andelsforetagender på Mors. Fra starten var tilmeldt 4 mejerier og 15 brugsforeninger. De øvrige mejerier og brugsforeninger på Mors gav tilsagn om senere tilmelding. Det samme gjorde Morsø Andelsslagteris bestyrelse.

Den danske Andelsbank fik som alle hovedbanker i landet nogle vanskelige år først i 1920'erne. Det blev besluttet at lukke filialen i Nykøbing den 2. juni 1925, og der blev nedsat en likvidations komite til at afvikle kontoret. En kreds af morsingboere, med proprietær Martin Sørensen, »Peterslund« i spidsen, arbejdede for at bevare filialen som en selvstændig bank. Tanken herom mødte stærk modstand. Mest fra de andelsfolk, der var tilhængere af Morsø Bank. Disse fik god støtte, ved at Morsø Bank af likvidations komiteen købte Andelsbankens filial i Nykøbing for 38.000 kr.

De mænd, der havde forsøgt at genskabe filialen, som selvstændig, gav ikke op. De fik i løbet af få uger tegnet en aktiekapital på 200.000 kr. hos private og andelsselskaber. Der blev indkaldt til en stiftende generalforsamling den 19. december 1925. Vedtægterne for en lokal bank, med navnet »Morslands Folkebank«, blev godkendt og et repræsentantskab på 31 blev valgt, med gårdejer Klaus Dalgaard, Galtrup som formand. Generalforsamlingen enedes om at leje lokalerne i stueetagen i Morsø Folkeblads bygning på Lilletorv, hvor filialen havde haft kontor. Filialens personale blev ansat i den nye bank med C. Noring Riis som direktør, P. Aa. Pedersen bogholder og Aage Knudsen kasserer.

Handel

I dag kan supermarkederne dække en stor del af en families behov for dagligvarer, beklædning og isenkram. Alt det indkøbte køres i vogne ud til familiens bil, der er parkeret så tæt ved forretningen som muligt. Under hele indkøbet har man ikke talt med personalet. De har ikke tid og vi har ikke tid.

Indkøbsmønsteret i 1920-30'erne var helt anderledes. Dengang skulle husmoderen i flere forretninger for at købe ind til det daglige forbrug. Hos købmanden, slagteren, gartneren, bageren og mælkehandleren. Det var nødvendigt kun at købe ind til det daglige forbrug, for der var ingen køleskabe til de letfordærvelige varer. Enkelte velhavende hjem havde et isskab. Til afkøling af disse blev brugt isblokke, der

Der er travlhed i Morslands Folkebanks kontor på Lilletorv, ca. 1945.
De gamle skrivepulte er blevet afløst af skriveborde, hvor man kan sidde ned og arbejde. Ved vinduesvæggen ses til venstre bogholder Povl Aage Pedersen til højre assistenten Egon Villadsen, stående assistent Anny Hansen og kasserer Aage Knudsen. Midt i billedet ses bankens revisor, pantefoged Sigurd Pedersen.

kunne købes hos det lokale bryggeri eller mejeri.

I husmoderens daglige arbejde blev der ofte brug for enkelte varer. Det var derfor praktisk og nødvendigt, at butikken med dagligvarer ikke lå for langt væk. Disse daglige ture til forretningerne gav tid til mangen en god snak og personlig kontakt mellem kunde, personale og indehaver. Da byen først i 1900-tallet sprængte de gamle grænser, og der opstod nye bebyggelser, blev der brug for dagligvareforretninger i de nye gader.

Det første der mødte en kunde når døren til en købmandsbutik blev lukket op, var en krydret duft af kaffe, krydderier og ost. Enkelte steder var også duften af klipfisk meget dominerende. Var der andre kunder, ventede man til det blev ens tur, og købmanden sagde: »Hvad sku' det være«. Var det sukker mel eller gryn, blev det med en ske taget fra en af de store skuffer i nederste del af reolen og kom i papirposer og så på vægten, der stod på disken mellem kunden og købmanden. Mens det foregik var der tid til en sludder. Der blev talt om vejr og vind og begivenheder i byen og om fælles bekendte. Havde kunden børn, var det vigtigt for købmanden, at huske at spørge til dem. Der opstod et fortrolighedsforhold mellem købmanden og kunden, der næsten dag-

ligt kom i butikken. Et forhold der også havde økonomisk betydning. Det var ikke nødvendigt at betale ved modtagelsen af varen. De faste kunder havde en kontrabog, hvor indkøbet blev indført og varerne blev betalt en gang om måneden, eller for arbejderne, en gang om ugen. Når kunden betalte gav købmanden børnene et kræmmerhus med bolsjer. Fruen fik et stykke chokolade og herren en cigar.

I købmandsbutikken var der langs væggene reoler fra gulv til loft. I den nederste del, skuffer til mel, sukker og gryn og andre varer, som skulle vejes af. På hylderne dåser, krukker og æsker med forskelligt indhold og tobaksvarer, vinflasker m.m. På disken en vægt og et osteskab. Under disken baljer med brun sæbe, soda og forskellig andet indhold. Kaffemøllen, der malede brændte bønner, stod som oftest ved forretningens vindue mod gaden. Det var et godt blikfang, især når det store, blanke hjul snurrede rundt. Når husmoderen købte en ½ pund kaffe, skulle hun også have en pakke Richs, så der kunne drøjes på den dyre kaffe. En af de dagligvareforretninger, som husmoderen næsten dagligt besøgte var slagterforretningen. De fleste slagtere havde et kølerum, men om dagen hang de store kødstykker på kroge langs væggene. Af disse skar slagteren det stykke kød, som kunden ønskede. Der hang også forskellige pølser, hvoraf spegepølse og knækpølser var det mest populære. I forretningen stod en firkantet træblok. Den brugte slagteren når kødet blev parteret, og benene skulle hugges over. På disken stod en vægt og fade med fars, medisterpølse og småkød, som under kundens opsyn, blev hakket til fars i kødhakkeren, der stod i et hjørne af forretningen.

Mælk var en af de dagligvarer, der skulle købes hver dag. I alle byens gader, kom der en gang om dagen en mælkevogn. Disse vogne havde spande med sød-, skummet-, kærnemælk og fløde. Ved de fleste mælkevogne var der ansat en dreng eller to, der gik ind til husmoderen for at modtage bestilling og modtage potter eller kander, hvori mælken blev tappet fra hanerne på spandene og bragt tilbage til husmoderen. I de fleste gader var der en eller flere små brød- og mælkeudsalg, hvor husmoderen fra tidlig morgen til sen aften, kunne købe mælk og brød.

I de store beklædnings- og isenkramforretninger og købmandsforretninger, var det ekspedienten eller lærlingen, der tog sig af de daglige kunder. Chefen var optaget af indkøb og regnskab. Han måtte dog holde øje med, hvilke kunder der kom ind i forretningen. Var det en god

kunde, kom han ind i butikken for at snakke med kunden mens denne blev ekspederet.

I dag konkurrerer forretningerne på kvalitet og pris. Kunderne går derhen, hvor de mener at få mest for pengene.

I 1920-30'erne var det behandlingen af kunden, der var det afgørende. Varerne og priserne var ens i forretningerne. Det var forretningsindehaverens indstilling til spørgsmål om religion og politik, der var det afgørende. Kunden kom i den butik, hvor han følte sig bedst tilpas og sympatiserede med chefen.

Havde man opnået et godt og fortroligt forhold til indehaveren og ekspedienterne, kunne man ikke drømme om at gå ind i en anden butik, for at købe de samme varer. Det var en selvfølge, at kunden af ekspedienten blev tiltalt De, frk, frue, eller hr. Var kunden fra landet, afhang det af den personlige kontakt, om der blev sagt De eller du.

Det var også en selvfølge, at forretningen havde en bydreng, der kunne bringe varerne til kundens hjem, eller hvis kunden var fra landet, så til rutebilen.

Skoler

Folkeskolen.

Det var med glæde at skolevæsenet i 1891 tog afsked med den gamle skole i Nørregade og flyttede ind i den store nybygning i Grønnegade. Glæden varede dog kun nogle år. Byens indbyggertal voksede fra ca. 3600 i 1890 til ca. 4500 i 1901.

For at skaffe plads til børnene blev det nødvendigt i 1901 at flytte 4 klasser, senere 2 klasser mere til den gamle skolebygning i Nørregade. Den havde i mellemtiden været lejet ud. Der blev udarbejdet flere planer for at løse pladsproblemet, men de strandede alle på kommunal pengemangel.

Det lykkedes dog at finde en løsning. I 1909 vedtog byrådet at opføre en ny tre-etagers bygning med facade imod Skolegade, men det blev opgivet for at imødekomme skolens ønske om opførelse af en ny gymnastiksalsbygning med sløjdsal i tagetagen. For at skaffe penge hertil blev den nye klassebygning kun i to etager og den kom til at ligge med gavlen imod Skolegade. Den 1. februar 1911 blev de 6 klasser, der undervistes i den gamle skole i Nørregade flyttet til den nye skolebygning ved Skolegade.

Borgerskolen eller Folkeskolen, begge navne blev i en lang årrække

Købmand Chr. Sørensens forretning på Lilletrov, ca. 1930.
Billedet viser en mellemstor købmandsforretnings personale. I døråbningen chefen, kommis og lærling og ved siden af trappen bydrengen. Vinduerne fortæller, at forretningens speciale er kaffe og the. Chr. Sørensen blev i 1932 udnævnt til direktør for sparekassen på Kirketorvet. Han solgte forretningen til J. P. Bisgaard.

Efter tyfusepidemien i 1917 og den spanske syge i 1918, opstod ønsket om en dyrlægekontrol med den mælk, der blev solgt i Nykøbing. De lokale myndigheder veg gang på gang tilbage for ønsket. At indføre tvang, blev opfattet som en indblanding i mælkehandlerens rettigheder. Den første, der frivilligt indførte mælkekontrol, var Ingvard Spanggaard, der ejede gården »Solbakken« i byens nordlige udkant. 11923 indførte Spanggaard dyrlægekontrol med besætningen og gårdens mejeri. Som noget nyt indførte Spanggaard også, al mælken kom på flasker. Der gik to år før byens sundhedsmyndigheder indførte tvungen kontrol af den mælk, der blev solgt i Nykøbing. Det var stadig tilladt at sælge spandemælk. Forbuddet herimod kom først i 1951. På billedet fra Lilletorv, 1940, ses Anders Spanggaard, der efter faderen havde overtaget »Solbakken« og mælkehandelen.

Boghandler og bogbinder Voetmanns forretning i Algade 22, ca. 1913.
Forretningens udbud af varer var begrænset for borgerskabet, der her kunne købe de bøger og de billeder, der dengang var moderne. Portrætter af kendte politikere, komponister og andre personligheder. Et meget yndet motiv, var kvinden med barnet eller beskæftiget med sytøj. Et billede af en kvinde beskæftiget med det grovere husarbejde var ikke til at sælge.

Thorsteds Automobilforretning, Nygade 17, ca. 1925.
I august 1902 fik Nykøbing besøg af en vogn, der kørte af sig selv, uden heste. En motorvogn, der højst kunne køre 7 km. på 8 minutter. Besøget varede kun 1 time, men byens befolkning snakkede om vidunderet i lang tid. Den første på Mors, der købte bil, var vognmand Breinhohn, der i 1911 fik en »Apolio«. 11913 startede Alfred Thorsted en køreskole og begyndte at sælge biler. 11916 varder på Mors 10 personbiler. 11922 varder 150, heraf var de 125 Fordbiler solgt af firmaet brødrene Thorsted i Nygade. Bilparken voksede meget hurtigt. 1 1930 var der 413 personbiler, 17 rutebiler, 48 droscher, 199 lastbiler og 118 motorcykler. Benzintanken uden for Thorsteds forretning blev opstillet i 1921. Tanken var den første i Nykøbing. Samme år blev der opstillet en tank på Kirketorvet og en på Vesterbro ved Nordentofts petroleumsdepot. (Hvor i dag Shell Service Station er).

Sidst i 1800-tallet blev kravene til hygiejnen ved fremstillingen affødevarer forstærket. Et af de områder der først blev taget fat på, var slagtningen af svin og kreaturer, som fandt sted i gårdene bag slagterforretningerne. I Nykøbing blev forholdene forbedret, da byen opførte et slagtehus, hvor der var opsyn og kontrol med slagtningerne. Det offentlige slagtehus på Mågevej blev indviet den 7. maj 1910.

Var det fisk, man ville ha ve til middag, gik de fleste ned til havnen for at købe levende fisk. Fiskehandlerne havde deres små træhytter stående tæt ved fiskerihavnens bolværk. Fiskene blev opbevaret i store hyttefade, der lå i vandet. Hjørnet af en kasse ses på billedet bag fiskehandleren. I kassernes sider og bund, var der boret huller, så vandet kunne cirkulere gennem kassen. Om fiskene, der i flere dage blev opbevaret i hyttefadene, kunne kaldes friske, var der forskellige opfattelser af. I nærheden af fiskerihavnen, var åudløbet fra Helligåndsåen, der bragte forurenet vand ud i havnen. Byens sundhedsmyndigheder forbød i 1945 fiskehandlerne at opbevare fiskene i hyttefadene. Billedet, der er fra ca. 1935 viser fiskehandler Jens Peter Jensen, som er ved at ekspedere nogle kunder.

Biografteatret i Havnegade, 1907.
Byens første billedteater blev åbnet 2. juledag 1906. Det var fotograf Chr Legind og sadelmager Anton Kjeldsen, der indrettede det i Kjeldsens ejendom i Havnegade. Den flotte facade blev malet af malermester Oskar Rasmussen. Den 18. marts 1910 åbnede Reinhardt Thomsen »Kosmorama« i Jørgen Brandts ejendom i Nygade. Før stumfilmene blev vist for det lokale publikum, blev de fremvist for arrestforvarer Nielsen eller politibetjent Krogsgaard, der skulle afgøre, om børn måtte have adgang. Få år efter at Thomsen begyndte i Nygade, var der ikke plads til alle, der ville se film. Han opførte et hus i Toftegade, der blev indrettet ti! filmfremvisning med 250 siddepladser. Det fik navnet »Kino Palæet«, og blev indviet den 1. november 1918. Et par år efter blev Søren Kjeldsens biografteater flyttet fra Havnegade til et nyopført hus i Kirkegade.

Nygade ca. 1926.
I den første ejendom i gadens venstre side havde Jysk Andels Foderstoffer kontor. Lageret var i bygningen med gavlen mod gaden. Træhandelen i denne bygning havde Carsten Sørensen i 1926 overtaget efter faderen, S. P. Sørensen. Den næste bygning tilhørte bogtrykker Georg Nielsen. Derefter ejendommen hvor Morsø Andelsslagteri havde udsalg. De sidste huse i rækken er Morsø Afholdshjem og Landmandshjemmet. Bagerst i billedet ses snedkermester Thomsen Jensens møbelforretning på hjørnet af Nygade og Grønnegade. Da Jydsk Andel i 1930 flyttede til det firkantede pakhus på havnen, overtog Morsø Frøkontor bygningerne i Nygade. Firmaet, der blev oprettet den 20. december 1915, begyndte i små lokaler hos købmand Chr. Bigum i Vestergade. Aret efter flyttedes lageret og kontoret til pakhuset i gården bag Algade 16. Efter en brand i 1926 blev pakhuset ombygget og udvidet. Geert Leffers, der havde været direktør siden firmaets start, fratrådte i 1937. M. P. Madsen, der havde været bogholder i 15 år, blev udnævnt til direktør.

I de fleste byer oprettede arbejderbevægelsen fællesbagerier, for at skaffe godt og billigt brød, der var en stor del af arbejdernes kost. Nykøbings arbejderbevægelse oprettede i 1906 et Andelsbageri i et nedlagt bageri på Vesterbro. Efter nogle vanskelige år kom bageriet ind i en opgangsperiode og en udvidelse blev nødvendigt. Bestyrelsen købte grunden på hjørnet af Aagade og Klingenbergsgade. Her blev der opført et moderne bageri, der blev indviet den 1. september 1924. Fra starten i 1906 havde bageriet haft en brødvogn, der kørte rundt i byens gader og solgte brød direkte til kunderne. På billedet fra 1931 ses brødkusk Søren Kibsgaard og medhjælper Bjarne H. Sørensen, siddende på brød vognens kuskesæde. Bybud Henry Pedersen er klar til, med cyklen, at bringe wienerbrød og flødekager ud til de mælke- og brødudsalg, der forhandlede Andelsbageriets brød. Automobilen blev brugt til at hente varer til bageriet og bringe brød ud til de udsalgssteder, der lå i byens udkant.

Det område der ses på, luftfotoet fra ca. 1946, var før 1880 et engareal, der lå ubenyttet hen. Ejendommene på den nordlige side af Algade, havde haver, der var skilt fra engen af en grøft og en gangsti, kaldet »Vejen bag haverne«. Stien blev senere ti! Grønnegade, som ses nederst i billedet, anlagt ca. 1880. I 1898 oprettede en kreds af købmænd og håndværksmestre aktieselskabet Nykøbing nye Tømmerhandel. Selskabet købte den lille trælasthandel, som købmand L. S. Trap i 1878 havde anlagt ved den planlagte vej, Grønnegade. Nykøbing nye Tømmerhandel, der startede med en lille plads i byens udkant, udviklede sig gennem årene, og optog efterhånden en stor plads, der med byens udvikling, kom til at ligge midt i byen. I billedets baggrund ses en del af Skolegade og Langebæksgade, som blev anlagt i 1904 af sagfører Niels Ovesen og købmand Chr. Møgelvang. Det grønne område foran Langebæksgade, »Skomagerens Mark« tilhørte skomager August Jensen, Nygade. Marken var opdelt i mange små køkkenhaver, og mange arbejderfamilier har her dyrket en stor del af deres forbrug af grønsager.

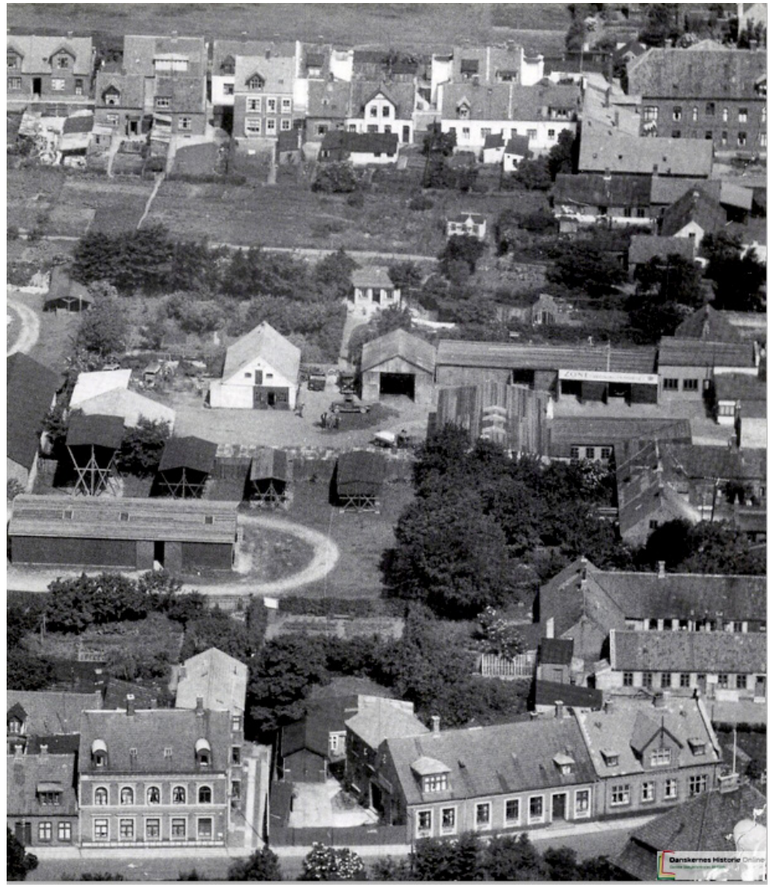

Morsø Hammerværk i Jernbanegade, 1910. Vilhelm Bang købte i 1892 isenkræmmer R. Sietams forretning på Lilletorv. Forretningen havde foruden de almindelige isenkramvarer, en stor omsætning af maskiner og redskaber til landbruget. I 1907 købte Bang en grund i Jernbanegade og opførte en fabrik, Morsø Hammerværk, hvor der blev fremstillet maskiner og redskaber til landbruget. Vilhelm Bang, nr. 2 fra venstre og personalet, har god grund ti! at være stolte af fabrikkens produktion. Fabrikkens varer var kendte for at være af god kvalitet, og der var en god afsætning. Under 1. verdenskrig begyndte vanskelighederne. Det blev svært at skaffe råmaterialer. De trange økonomiske tider som Nykøbings handelsstand fik først i 1920'erne, berørte også Vilhelm Bang. Han blev af økonomiske årsager tvunget til at lukke Morsø Hammerværk i 1926.

brugt, fik med den nye bygning plads til at indføre heldagsundervisning for alle børn.

Den næste forbedring i undervisningen blev indført i 1921, hvor der for de dygtigste elever blev adgang til at tage præliminæreksamen.

L. P. Kofoed, der fra 1892 havde været skoleinspektør, blev i 1925 afløst af Mads Peter Bjerlev.

De lokale skolemyndigheder gav i 1933 tilladelse til at folkeskolen måtte indføre mellem- og realskole. Her kunne de elever, der ønskede en boglig uddannelse, tage eksamen og for at opfylde kravene til undervisningen i mellemskolen, blev der i 1935 indrettet skolekøkken i kælderetagen i bygningen ved Grønnegade.

For at give øens unge lettere adgang til at tage en studentereksamen, blev der sidst i 30'erne oprettet en Gymnasieforening. Formålet var at oprette et kommunalt gymnasium i Nykøbing.

I spidsen for foreningen stod skotøjshandler, byrådsmedlem og folketingsmedlem Axel Ivan Pedersen. Han fik trods modstand fra nogle af rådsmedlemmerne, byrådet til den 23. maj 1940 at vedtage en prin-

Gymnasiet.

cipbeslutning om oprettelse af et kommunalt gymnasium i Nykøbing.

Gymnasieforeningen afholdt mange møder med øens sogneråd og undervisningsministeriet for at opnå den økonomiske støtte, der var nødvendig.

Den 2. maj 1941 var man kommet så langt, at byrådet vedtog, at Nykøbing Gymnasium efter sommerferien skulle begynde undervisningen af en nysproglig klasse. Søren Sikjær blev ansat som rektor. Han var manden, der havde ideerne om, hvorledes et gymnasium skulle indrettes og evnen til at gennemføre dem.

Folkeskolen rømmede bygningen i Grønnegade. Håndværkerne rykkede ind for at forhøje bygningen med én etage og ombyggen den, så den kunne opfylde de krav, der blev stillet til undervisningen i gymnasiet. Der blev indrettet store faglokaler. Sikjær, der var fysiker, fik i den nye etage indrettet fysiklokaler, der dengang blev betegnet som landets mest moderne.

Bygningen var næsten færdig, da undervisningen skulle begynde efter sommerferien 1942. Folkeskolens mellem- og realskole skulle nedlægges og eleverne overflyttes til gymnasiet. Det var aftalt at ved oprettelsen af gymnasiet, skulle Nykøbing private Realskole i Nygade, nedlægges og eleverne overflyttes til Gymnasiet.

Den 30. juni 1942 holdt Realskolen for sidste gang afslutningshøjtidelighed. Bygningerne blev solgt til N. A. Christensen & Co.

Morslands historiske Museum

I 1901 dannede en kreds af historisk interesserede morsingboere »Morslands historiske Samfund«, der havde til formål at oprette et lokalt museum. Foreningen fik gratis overladt den øverste etage på den nyopførte Teknisk Skole i Vennersgade.

Samfundet fik tilbudt at kunne købe hovedbygningen af det gamle Dueholm Kloster, der var dømt til nedrivning. Nykøbing byråd, der var interesseret i at bevare den gamle bygning, tilbød at betale halvdelen af de 12.000 kr. som bygningen kostede. Byens betingelse for støtten var, at Samfundet kunne få staten til at betale den anden halvdel. Det lykkedes at få Nationalmuseet til at støtte en ansøgning til staten, og pengene blev bevilget.

Urmager Jens Østergård, der var en af de førende personer i Samfundets bestyrelse, har skrevet følgende referat fra indvielsen: »Den

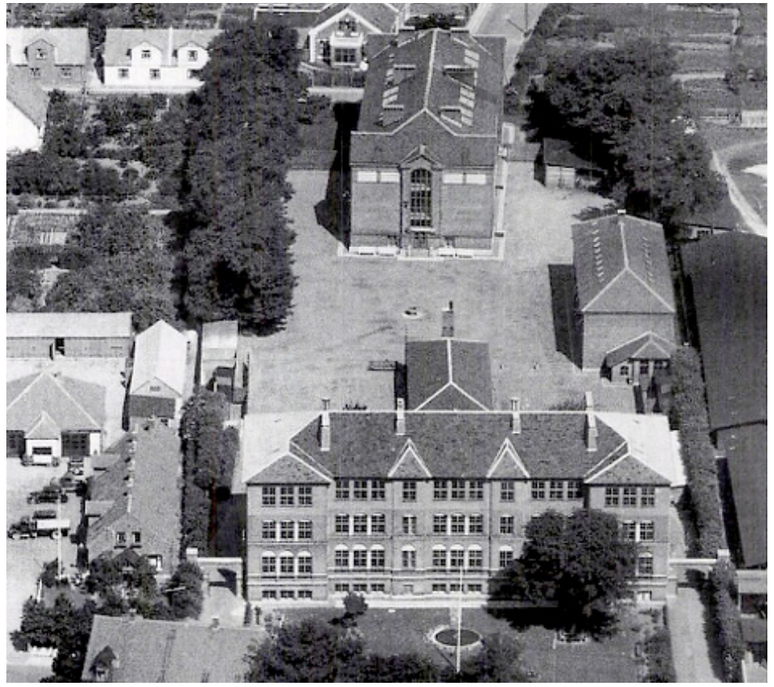

Gymnasiet og Folkeskolen, ca. 1946.
Det ses tydeligt, at Gymnasiets bygning i forgrunden er forhøjet med en etage. Bag denne bygning ses taget af »den lille« gymnastiksal. Bygningen til højre er »den nye« gymnastiksal, med sløjdlokalet i tagetagen.
Bagerst ses Folkeskolens bygning.

24. oktober 1909 kl. 3 eftermiddag åbnede »Morslands historiske Museum« sine nye lokaler på Dueholm Kloster. Højtideligheden overværedes af mange interesserede deriblandt flere byrådsmedlemmer.

Borgmester Bolwig, der er medlem af museets bestyrelse, holdt en lille tale, hvori han fremhævede, at bestyrelsen gerne ville vise offentligheden, hvad det hidtil havde formået at samle til museet. Det var imidlertid dens håb, at museet stadig måtte gå fremad, så man kunne nå et sådant resultat, at det rummede alle de virkelige historiske minder, som findes her på øen, hvorved det ikke alene kunne fængsle de tilfældige, som ser indenfor men også være til nytte for de mennesker, som giver sig af med historisk granskning. Borgmesteren rettede derpå en tak til alle dem, der havde støttet museet. Byrådet, landkommunerne og alle der med gaver havde været med til at berige museet. Alle beundrede den let overskuelige måde, hvorpå alt var fremstillet i de

Andreassens skole, Nørregade 32, ca. 1907.
Denne skole har sine rødder helt tilbage til 1880, hvor der blev oprettet en friskole i Havnegade 12. Efter at skolen havde haft lokaler i Asylgade og Grønnegade, købte skolekredsen i 1891 Nørrebro 29. Der blev opført en tilbygning for at skaffe plads til de 70 elever, der var i skolen. Skolekredsen ansatte i 1895 lærer Andreassen. For at opnå større kommunalt tilskud solgte forældrekredsen skolen til Andreassen, der forpligtede sig til at drive skolen videre på de friskoletanker, den var oprettet på. Andreassen lod i 1906 opføre en ejendom i Nørregade nr. 32 til skole. Efter at folkeskolen i 1911 havde fået bedre lokaleforhold, faldt elevtallet på Andreassens skole. Den blev nedlagt i 1917. Andreassen blev bestyrer for det kommunale arbejdsanvisningskontor, der blev oprettet samme år.

Morslands historiske Museum, ca. 1942.
Da museet overtog Dueholm Kloster i 1909, var vinduerne ens på begge sider af indgangen. I 1913 blev de gotiske buer over vinduerne i den ældste del fremdraget. I 1934-35 gennemførtes en restaurering og rekonstruktion af de gotiske vinduer.
Til højre for trappen i stueetagen havde Regnar Olufsen privatbolig indtil 1925.

forskellige lokaler, såvel i stueetagen som i kælderen.

Vi begår næppe nogen indiskretion ved at oplyse, at cand. pharm. Regnar Olufsen, der bebor halvdelen af Dueholm Kloster, har æren af den fortrinlige installering, og har vist sig i besiddelse af megen forståelse og kyndighed for, hvorledes mange oldsager skal anbringes.

»Morsland historiske Museum«, der tidligere bar navnet »Morslands historiske Samfund« rummer, skønt det kun er 8 år gammelt, fortrinlige og mange typiske ting fra såvel ældre stenalder som bronce og jernalderen.

At komme ind på alt hvad museet indeholder, vil føre for vidt. Vi skal derfor nøjes med at pege på enkelte ting. Flag fra Slavekrigen, urværket til det gamle kirkeur, gamle plove fra Mors, en stor samling jydepotter, en holstensk vogn, en gammel altertavle fra Galtrup kirke, gamle håndværkerredskaber, et lysestøberi.

Museet har i Dueholm Kloster fået nogle ganske fortrinlige lokaler,

som i høj grad egner sig til formålet. De rummer jo i sig selv historiske minder. Det er i sommer blevet konstateret, at den del af klosteret, som Olufsen bebor, er bygget omkring 1780-90. Museet har 4 lokaler i stueetagen, et stort og tre mindre. I kælderen er der tre lokaler, hvoraf et er temmeligt stort«.

Regnar Olufsen, der siden 1897 har været provisor på Svaneapoteket, fik i 1923 bevilling til at oprette byens andet apotek.

»Sct. Clemens Apoteket« startede den 9. marts i den nyopførte »Bangs Gård« i Algade. Olufsen flyttede fra lejligheden på Dueholm Kloster og til en lejlighed i »Bangs Gård«. Indtil sin død i januar i 1945 var Olufsen en meget dygtig leder af Museet.

Samlingen blev udvidet og nyopstillet, og efterhånden blev alle bygningens rum indrettet og fyldt med historiske genstande, der var skænket til museet af morsingboerne. Regnar Olufsens livsværk præger den dag i dag museet.

Nykøbing Folkebibliotek

Nykøbing Folkebibliotek begyndte sit udlån den 1. september 1912. Skolen i Grønnegade stillede to klasseværelser til rådighed for opstilling og udlån af de 1370 bind skønlitteratur biblioteket rådede over.

Med starten af biblioteket gik flere års drøm og arbejde i opfyldelse for tømmerhandler A. Christensen. Han havde i 1893 overtaget ledelsen af Håndværkerforeningens bogsamling, hvorfra foreningens medlemmer kunne låne bøger med hjem.

Få år efter begyndte Christensen at arbejde for oprettelse af et folkebibliotek. Han fik støtte af provst Vilh. Hansen og sparekassedirektør Frederik Bang til, at udarbejde planer og finde økonomiske midler hertil.

I 1911 henvendte de sig til jernstøberiets grundlægger N. A. Christensen, om han ville hjælpe økonomisk, det et folkebibliotek kunne få stor betydning for den kulturelle udvikling af byens arbejderbefolkning.

N. A. Christensen, der ved flere lejligheder havde vist, at han interesserede sig for arbejderstandens vel, skænkede 8.000 kr. til oprettelse af et folkebibliotek. Håndværkerforeningens bogsamling blev købt for 1.000 kr.

Med nyindkøbte bøger var Nykøbing Folkebiblioteks samling ved åbningen på i alt 2370 bind skønlitteratur.

Christensen, der var alene om tilsyn og udlån, var ikke tilfreds med forholdene på skolen. Han ønskede at biblioteket fik sit eget hus.

I 1917 lykkedes det at skaffe 3.000 kr., der blev brugt til at købe ejendommen på hjørnet af Toftegade og Kirkegade. Ejendommen var ikke anvendelig til bibliotek. Derfor var ønsket at rive den ned og opføre en biblioteksbygning på grunden. Bestyrelsen fik byrådets tilsagn om at få 20.000 kr. af byens arv efter grosserer M. C. Holm. De blev udbetalt i 1920 med renter, i alt 25.000 kr. Frederik Bang fik sin fætter, Camillo Bang, der var prokurist i firmaet A. C. Illum, København, til at skænke 25.000 kr. til et nyt folkebibliotek. Byrådet skænkede 10.000, og firmaer og private gav tilsagn om 20.000 kr.

Det var en glad bestyrelse, der kunne begynde tilrettelæggelsen af byggeriet. Grundstenen blev nedlagt den 3. juni 1921. Der blev indmuret en blykapsel ved den nordre side af indgangen. Heri er der oplysninger om husets tilblivelse og bibliotekets historie. Bygningen, der var tegnet af arkitekt P. C. Pedersen, blev indviet den 11. oktober 1921.

»Den almindelige borger«

I en historisk skildring af en bys liv og virke, nævnes kun de personer, der har stået i spidsen. Det er fabriksejere, forretningsfolk, håndværksmestre, embedsmænd, og de personer der er valgt til offentlige råd eller udvalg. Der fortælles ikke om det store flertal af byens borgere, der har været grundlaget for byens liv og virke.

En fabrik kan ikke eksistere uden arbejdere. En forretning må bukke under, hvis der ikke er kunder. Der er ikke brug for en embedsmand, hvis ikke befolkningen stiller krav om ydelser. Der er ingen råds og udvalgspladser at besætte, hvis ikke borgerne står bag ønsket om løsningen af offentlige opgaver.

Hvordan var tilværelsen for »den almindelige« borger, der dannede grundlaget for byens liv og virke i 1930'erne?. Deres tilværelse var præget af små krav til bolig, mad, beklædning og fritiden. En nøjsomhed, som de var vokset op med, og som de fleste var tilfredse med, når de så deres levefod i forhold til generationerne før dem.

»Den almindelige familie«s lejlighed bestod af 2 værelser og køkken. Hvor store værelserne var afhang af familiens indtægt. I de fleste

I tagetagen var indrettet en lejlighed til bibliotekaren.

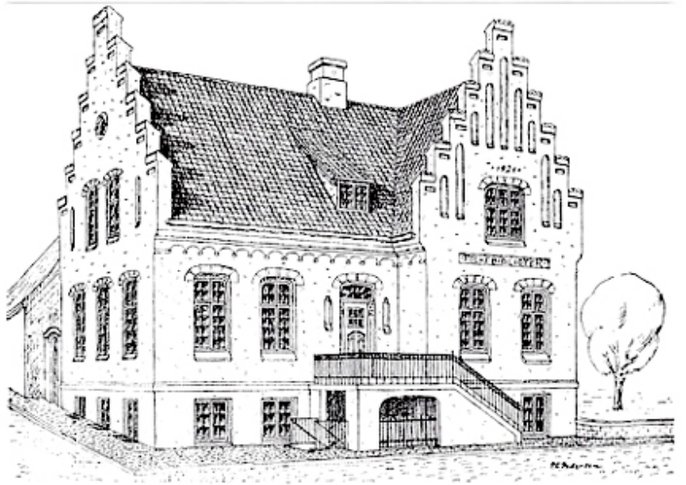

Nykøbing M. Folkebibliotek.

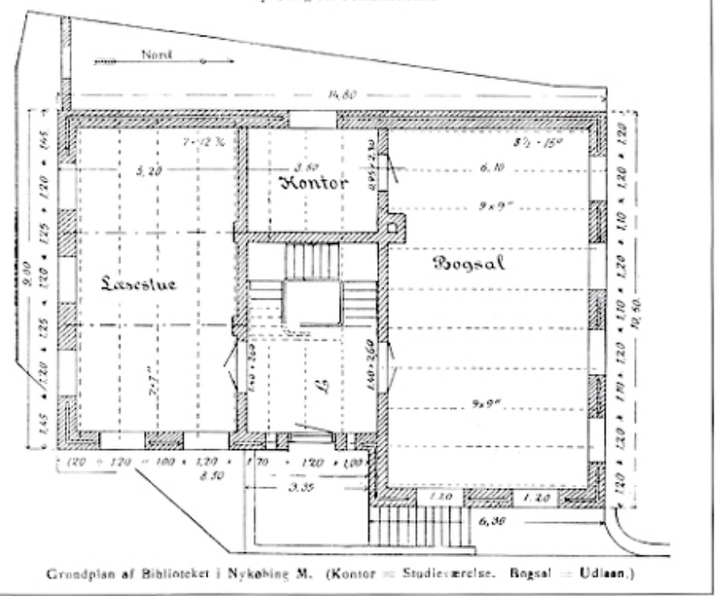

Grundplan af Biblioteket i Nykøbing M. (Kontor = Studieværelse. Bogsal = Udlaan.)

små ejendomme boede der to familier med flere børn. I dag er der i disse huse kun plads til et ældre ægtepar eller et par med et barn. Til alle ejendomme var der i gården et vaskehus, der efter aftale med værten, kunne bruges 1 gang om måneden.

For husmoderen var storvasken nogle drøje dage. 1. dag blev tøjet sat i blød i store trækar. 2. dag blev det kogt 1-2 gange i gruekedlen, skrubbet på vaskebrædtet og skyllet i flere hold koldt vand. Derefter skulle det våde tøj gennem den håndrevne vridemaskine. Om sommeren blev tøjet hængt til tørre i gården, men om vinteren blev det båret op på tørreloftet, hvis ejendommen var stor nok til at det fandtes. Ellers måtte tøjet tørres i lejligheden.

Før storvasken var helt overstået skulle tøjet rulles og stryges. I gårdens udhus havde hver familie et brændselsrum, hvorfra kul, koks, brænde og tørv dagligt blev båret op til lejlighedens kakkelovn.

I 1937 blev der foretaget en opgørelse, der viste at af byens 2375 lejligheder, havde kun de 868 vandkloset. De øvrige lejligheders beboere var henvist til at bruge lokummet i gården. Opgørelsen omtaler ikke badeværelser. Det var en luksus, der kun fandtes i meget få lejligheder. Det var almindeligt at familiens medlemmer vaskede sig i køkkenvasken.

»Den almindelige familie«s forbrug af tøj, var meget beskedent. Man havde det nødvendige daglige tøj. Lidt pænere til søndagsbrug og i skabet hang et sæt tøj der kun blev brugt ved særlig højtidelige lejligheder.

For »den almindelige familie«s børn var en skoleudflugt til Skive eller Viborg en så stor oplevelse, at de aldrig glemte den.

At køre i bil var noget, de fleste kun prøvede få gange i deres barndom. Det kunne ske at familien lejede en bil for at køre til et familiebesøg, hvis ikke der var for langt.

En togrejse til København var for mange børn en drøm der ikke i deres barndom, gik i opfyldelse. Et pust fra den store verden kunne man dog få ved at gå ned til færgehavnen for at se »Morsø« komme ind. Var det for at modtage familie eller bekendte, var forventningerne store.

For mange af de familier der boede i små lejligheder, var det lykken at eje eller leje en kolonihave. Sparekassedirektør Frederik Bang ejede store arealer på begge sider af Soelbergs Plantage ved Østerstrand.

Bang udstykkede i 1910 »Porshave«, arealet mellem Strandpavillonen og Soelbergs Plantage, til kolonihaver. Haverne var på ca. 800 kv.m. og der var indlagt vand til hver. Prisen var 40 øre pr. kv.m.

I 1917 udstykkede Bang »Thorsdal«. På dette areal efter plantagen blev der også udstykket kolonihaver på 800 kv.m., og her blev også indlagt vand, inden haverne blev solgt for 60 øre pr. kv.m.

For at småkårsfolk kunne få råd til at købe haverne, tilbød Bang at beløbet kunne afdrages over en 10 års periode. Var der familier der af den ene eller anden grund kom i vanskeligheder, var Bang indstillet på at vente med afdragene.

I dag omtales 1960'erne som en tid, hvor forbruget løb løbsk. Er det ikke forståeligt at »den almindelige familie«, der havde oplevet 30'ernes nøjsomhed og besættelsestidens vanskelige år, ikke kunne modstå fristelsen, da de økonomiske forhold blev forbedret, og det blev muligt for »den almindelige familie« at få en tilværelse, som de i deres ungdom havde oplevet, at kun de velhavende familier havde råd til.

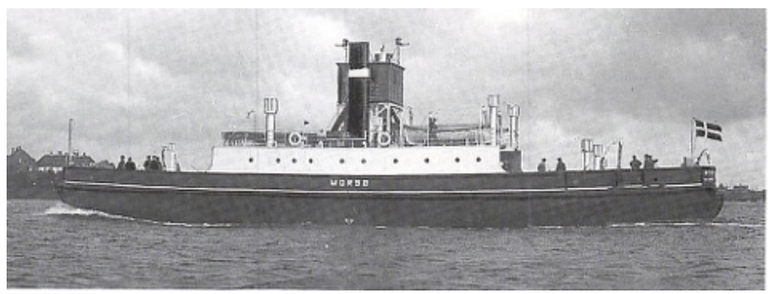

Motorfærgen »Morsø« blev indsat på D.S.B.-overfarten mellem Nykøbing og Glyngøre i september 1933.

Luftfoto af kolonihaverne ved Østerstrand, ca. 1934.
Forrest ses Strandpavillonen og tennisbanerne. Derefter »Porshave« havekoloni, Soelbergs plantage og »Thordals« havekoloni.
I billedets venstre side ses en del af Vejrmøllehøjkvarteret, hvor der dengang kun lå enkelte beboelseshuse.

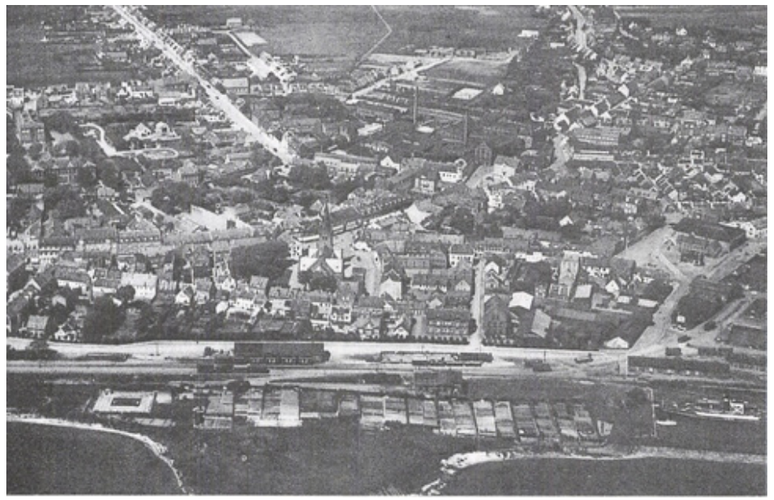

Luftfoto, ca. 1934.
Haverne, der ses forrest i billedet, lå på D.S.B.'s baneterræn. De var forbeholdt bane- og færgepersonalet mod al betale en beskeden leje.

Navneliste

Algren, K. P., kappclan, 21
Alstrup, Th., sparekassedirektør, 127
Andersen, Marius, redaktør, 122
Andersen, Valdemar, kunstmaler, 89, 90
Andreasen, skolebestyrer, 145
Axelsen, Peter, købmand, 34, 127
Bang, Camillo, prokurist, 148
Bang, Frederik, købmand, sparekassedirektør, 71, 75, 125, 126, 148, 151,
Bang, Niels M., købmand, 71
Bang, P. K., købmand, 20, 27, 33, 34, 82
Bang, Vilhelm, isenkræmmer, 69, 72, 80, 127, 142
Begstrup, A. G., apoteker, 50
Bendix, Jacob L., hotelejer, 39, 48, 70
Bendix, P. Chr., godsejer, 103
Bendixsen, J. C., fabrikant, 45, 56, 109
Bense, K., politifuldmægtig, 120
Beyer, Hans Chr., urmager, fotograf, 39
Bigum, Chr. købmand, 127, 138
Bisgård, J. P., købmand, 132
Bjcrlev, Mads Peter, skoleinspektør, 143
Blitger, politimester, 89
Boeg, Andreas, læge, 49
Boesen, Karl, typograf, 122
Bolwig, B. M., borgmester, dommer, 88, 147
Bonne, Jens Christian, godsejer, 32
Bonne, Wilhelm, direktør, 16, 17
Bosch, Johan, murermester, 104
Bove, A., typograf, 126
Brandt, Jørgen, isenkræmmer, 72, 82, 137
Breinholm, vognmand, 135
Brinch, østersforpagter, 64
Brinchmann, Joceph, købmand, 48, 69
Broge, Anders T., malermester, 56
Baadsgaard, Niels, købmand, bankdirektør, 33, 34, 37, 40, 48, 63, 84, 126, 127
Baaris, A. M., redaktør, 86, 121, 125
Christensen, Anders, direktør, 63, 148
Christensen, Gorm, redaktør, 37
Christensen, Henrich, bogtrykker, 36, 37
Christensen, Magdalene, enkefru, 37, 104, 108
Christensen, Niels Andreas, fabrikant, 16, 17, 40, 44, 57, 61, 104, 108, 148
Christensen, Peter, guldsmed, 70, 72
Claudie, justitsråd, 30
La Cour, O. Dornonville, direktør, 111
Dalgård, Klaus, gårdejer, 112, 129
Dalgaard, Vilhelm, manufakturhandler, 70
Dalhoff, Peter S., sognepræst, 26
Damborg, enkefru, 54
Damborg, Theodor Nicolai, fabrikant, 17, 45, 109, 110

Dolleris, Christian, direktør, 110
Dollcris, Henry, fabrikant, 45, 109, 110
Dolleris, Theodor, direktør, 110
Dougal, Mac, læge, 98
Dragheim, bankdirektør, 128
Dyhr, Niels, sparekassedirektør, 125
Dyhr, Peter, bogh.,
sparekassedirektør, 38, 40, 41, 50, 125
Dyhr, Søren Vandborg, driftsleder, 50, 61
Enemark, trikotagehandler, 69
Filtenborg, J. C., urgrosserer, 104
Fog, Henrik, redaktør, 37, 66, 86, 120, 121
Friis, Teilmann, apoteker, 50, 64
Faartoft, Andreas Christian,
distirktslæge, 28, 29, 38, 97
Faartoft, Niels, sparekassedirektør, 39, 125
Faartoft, Niels, købmand, 10, 125
Gamborg, sparekassedirektør, 125
Gandrup, Chr., skoleinspektør, 55
Gether, A. J. E, apoteker, 49
Godskesen, C. B., restauratør, 127
Graversen, Alfred, typograf, 122
Graversen, Chr., fiskehandler, 100, 105, 117, 118
Gyring, bankdirektør, 127
Halse, Anders, østersforpagter, 64, 114
Halse, faktor, 122
Hald, murermester, 25
Hansen, sygehuslæge, 97, 98
Hansen, Aksel R., realskolebestyrer, 54
Hansen, Anny, bankassistent, 129
Hansen, Hans, boghandler, 69
Hansen, Mads, redaktør, 121
Hansen, Vilhelm, provst, 148
Hardenberg, arrestforvarer, 19
Haurum, N. Chr., redaktør,
borgmester, 91, 92, 124,125
Have, Johannes, mælkehandler, 111
Hillers, manufakturhandler, 70
Hinding, C. I. købmand, 28
Hobolth, P. E., slagtermester, 78
Hofmand, arkitekt, 57
Hollesen, E. C., drejemester, 39
Holm, Fischer, boghandler, 48
Holm, Mads C., grosserer, 55, 99, 106, 108, 148
Holtemann, Carl, ingeniør, 94
Isen, N. C., farver, 18
Iversen, Iver, direktør, 112
Iversen, Rye, skibsbygger, 113
Jahn, Julius E, isenkræmmer, 69
Jensen, musikdirektør, 70
Jensen, Aksel, grosserer, 117
Jensen, August, skomager, 140
Jensen, Christian, fyrbøder, 96
Jensen, H, tømrermester, 61
Jensen, Jens, hotelejer, 62, 111
Jensen, Jens Peter, fiskehandler, 136
Jensen, Johannes, skomager, 69
Jensen, K, farvehandler, 21
Jensen, K, bagermester, 78
Jensen, Marius, bogtrykker, 64
Jensen, Milton, kunstmaler, 7, 32
Jensen, R, fattiggårdsbestyrer, 25
Jensen, P. B., skomager, 70, 82
Jensen, Valdemar, tandlæge, 117
Jepsen, Jeppe, bagermester, 48
Jepsen, Thomas, købmand, 10
Jespersen, Kr., redaktør, 121
Johnsen, I, C, købmand, 43
Jørgensen, A. C., sparekassedirektør, 126
Jørgensen, J. N., borgmester, socialinspektør 90, 91
Kampmann, C. M., redaktør, 122, 125
Kibsgaard, Niels, tømmerm., arkitekt, 90, 104
Kibsgaard, Søren, brødkusk, 139
Kieruld, Morten, sognepræst, 21
Kjeldsen, Anton, sadelmager, biografejer, 137
Kjeldsen, Søren, sadelmager, biografejer, 137
Kloch, Søren Garl, urmager, 69
Knakkergaard, Frederik L,
skibsmægler, 115, 117, 127
Knudsen, broderihandler, 70
Knudsen, Hans R., redaktør, 125
Knudsen, Aage, bankkasserer, 129
Knuppel, H. V., urmager, 70
Koefoed, enkefru, 23
Koefoed, Gerhard Jacob,
by- og herredsfoged, 16, 18
Koefoed, L. R, skoleinspektør, 55, 143
Krogh, Erik, fabrikant, 110, 111
Krogh, Erik, direktør, 45, 109, 110
Krogh, Søren, købmand, 14
Krogsgaard, Søren, politibetjent, 137
Kruse, Rasmus Henrik, 11
Kaas, Otto Ditlev, godsejer, 47, 83
Larsen, L. R, sognepræst, 26
Larsen, Niels, fyrbøder, 96
Larsen, Søren, skibsbygger, 113, 119, 128
Lassen, Erik, gartner, 62
Leffers, Geert, direktør, 138
Legind, Chr., fotograf, 137
Leth, Steensen, godsejer, 32, 33
Lorentzen, Carl, købmand, 69
Lund, Mich. A., isenkræmmer, 76
Lunn, Chr., østersforpagter, 115, 117
Lunn, Villads, østersforpagter, 117
Lykke, kammerråd, 18, 30
Madsen, Anders, trikotaghandler, 69
Madsen, Chr., bankbestyrer, 128
Madsen, M. R, direktør, 138
Madsen, M. R, sygehusinspektør, 98
Madsen, Jens, arkitekt, 126
Madsen, Peter, manufakturhandler, 69
Martin, Jacob, redaktør, 121
Mathiassen, Marius, købmand, 57
Mathiassen, M., tømmermester, 128
Melchior, Valdemar, skibsbygger, 34
Messerschmidt, K. E., direktør, 44, 94
Meulengracht, Hans, købmand, 17
Momme, arkitekt, 53, 62
Mortensen, Mads, fabrikant, 47, 79, 83, 111
Mulvad, H., sparekassedirektør, 38, 39
Møgelvang, Chr., købmand, 71, 72, 140
Møller, Jacob C., restauratør, 39, 126
Møller, L., værkfører, 45
Nebelong, N. S., arkitekt, 11, 12
Nielsen, økonoma, 106
Nielsen, arrestforvarer, 137
Nielsen, Andreas, redaktør, 37, 122
Nielsen, Frederik, pastor, 38
Nielsen, Fruhstiick, arkitekt, 91
Nielsen, Georg, bogtrykker, 124, 138
Nielsen, Hans, herredsfuldmægtig, 40, 54
Nielsen, Jacob Olai, elbestyrer, 94
Nielsen, Johan, Røgemestcr, 94, 117
Nielsen, Laust, redaktør, 125
Nielsen, Niels, arbejdsmand, 96
Nielsen, Peder, rørlægger, 96
Noe, Carl Anton, guldsmed, 68, 69
Nordentoft, Jacob, overlæge, 98
Nordentoft, Jens, købmand, 69, 135
Olesen, arkitekt, 53, 62
Olufsen, Regnar, apoteker, 146, 147, 148
Overgaard, M. N., gartner, 23
Ovesen, Niels, sagfører,
borgmester, 91, 120, 121, 124, 140
Ovesen, S. A., redaktør, 37
Packnes, arkitekt, 90, 91, 92
Pedersen, Axel Ivan, skotøjshandlcr, 143
Pedersen, Carl, fyrbøder, 96

Pedersen, Chr., fotograf, 79
Pedersen, J. C., købmand, 75, 125
Pedersen, Johannes E., redaktør, 124, 125
Pedersen, P. Chr., arkitekt, 57, 90, 101, 106, 148
Pedersen, Peder, fabrikant, 47, 83, 111
Pedersen, Sigurd, pantefoged, 129
Pedersen, Åge, bogholder, 129
Pedersen, Øberg, driftsbestyrer, 96
Petersen, Albert, musikdirektør, 101, 102
Petersen, Henry, bybud, 139
Poulsen, C., bankdirektør, 127, 128
Poulsen, Ingvard, forretningsfører, 121
Povlsen, Kjeldgaard, hospitalforstander, 38
Priess, fiskeeksportør, 117
Priess, Tage, direktør, 117
Quistgaard, enkemadam, 10
Quistgaard, Christen, købmand, 10
Quistgaard, Niels, købmand, 10
Rasmussen, Oskar, malermester, 137
Rasmussen, Otto, redaktør, 125
Riis, C., godsejer, 38
Riis, Johan, gartner, 101, 103
Riis, C. Norring, bankdirektør, 129
Rummelhof, Johan C. Henrik,
by- og herredsfoged, 11, 16, 25, 26
Rüssow, W., smed, 45
Schade, August Hagbart, købmand, 14
Schade, Casper, provst, 8, 9, 10, 13
Schorup, Th., smedemester, 113
Schuler, amtmand, 30
Seitam, Rudolf, isenkræmmer, 142
Sejersen, Chr., murermester, 112
Sikjær, Søren, rektor, 143, 144
Smith, Chr. L, manufakturhandler, 48, 70
Soelberg, Anders, købmand, 99, 100, 151
Spanggaard, Anders, gårdejer, mælkehandler, 133
Spanggaard, Chr., smedemester, 121, 122
Spanggaard, Ingvard, gårdejer, mælkchandler, 133
Spellerberg, G. H., 64
Steenbcrg, Christian Rudolf, købmand, 18
Steenberg, Johan Busch, købmand,
østersforpagter
30, 38
Struntze, Karl Vilhelm, farver, 11
Søndergaard, Niels Larsen, boghandler, 69
Søndergaard, Holger, typograf, 122
Sørensen, Bjarne H., bybud, 139
Sørensen, Carsten, træhandler, 138
Sørensen, Chr., købmand,
sparekassedirektør, 126, 132
Sørensen, Frederik, kusk, 96
Sørensen, Grupe, bankdirektør, 128
Sørensen, Jens, sagfører, borgmester, 89
Sørensen, Jørgen, fabrikant, 18, 46, 47, 83, 85
Sørensen, Jørgen, urmager, 67
Sørensen, Martin, proprietær, 128
Sørensen, Valdemar, redaktør, 122
Thomsen, Chr., sygehusinspektør, 98
Thomsen, Christian M., købmand, 48, 72, 82, 127
Thomsen, Jensen, snedkermester, 138
Thomsen, Reinhardt, kinoejer, 137
Thorsted, Alfred, automobilforhandler, 135
Tonning, H., østersforpagter, 64
Trap, Laurids, købmand, 33, 34, 39, 140
Uldall, E, arkitekt, 51
Vagner, billedhugger, 88
Veile, Kaj, bogholder, 127
Villadsen, Egon, bankassistent, 129
Vingaard, Carl, rørlægger, 96
Vingaard, Vagn, typograf, 122
Voetmann, Volhardt, boghandler, 134
Vrømer, postmester, 28
Walther, bygningsinspektør, 35, 51
Weber, arkitekt, 25, 39, 54
Wighs, broderihandler, 70
Worm, lærer, 128
Wøller, Anton Bernhard, købmand,
bankbestyrer, 11, 17, 33, 34, 40
Wøller, Johan Christian, farver, 16, 17
Wøller, Theresia, 17
Yde, Søren Peter, lærer, redaktør, 36, 37, 56
Østergård, Jens, urmager, 147
Østergård, P. C., gårdejer, 38
Østergård, Peder, urmager, 16, 36
Aarup, Peder, direktør, 44
Aarup, Rasmus, direktør, 44